



Εισόδημα & Συνθήκες Διαβίωσης των Νοικοκυριών στην Κρήτη 1η Ετήσια Έρευνα Αποτελεσμάτων

1ος Ερευνητικός Άξονας

Ομάδα Έργου: Χρίστος Παπαθεοδώρου, Ιωάννης
Ζαϊμάκης, Βλάσης Μισσός, Στέφανος Παπαναστασίου



περιφερειακό παρατηρητήριο
κοινωνικής ένταξης
περιφέρειας κρήτης

Εισόδημα & Συνθήκες Διαβίωσης των Νοικοκυριών στην Κρήτη

1η Ετήσια Έρευνα Αποτελεσμάτων

Οκτώβριος 2021

Χρίστος Παπαθεοδώρου

Επιστημονικός υπεύθυνος του 1ου ερευνητικού άξονα «Εισοδήματα και Συνθήκες Διαβίωσης στην Κρήτη», Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Πάντειου Πανεπιστημίου

Ιωάννης Ζαϊμάκης

Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνιολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης

Βλάσης Μισσός

Ερευνητής ΚΕΠΕ

Στέφανος Παπαναστασίου

Επίκουρος Καθηγητής στο Τμήμα Κοινωνικής Πολιτικής του Δημοκρίτειου Πανεπιστημίου Θράκης



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
UNIVERSITY OF CRETE



Ευρωπαϊκή Κοινωνική Ανάπτυξη
& Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



περιφερειακό παρατηρητήριο
κοινωνικής ένταξης
περιφέρειας κρήτης

Copyright © ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΚΡΗΤΗΣ

Περιφέρεια Κρήτης
Περιφερειακό Παρατηρητήριο Κοινωνικής Ένταξης
Αβέρωφ 1, 71201, Ηράκλειο
Τ: +30 2813 412 442, -443
www.socialobservatory.crete.gov.gr

Σχεδιασμός (design): Dotsoft.

Απαγορεύεται η με οποιοδήποτε τρόπο αναδημοσίευση του κειμένου (όλου ή και μέρος αυτού), χωρίς σχετική παραπομπή & αναφορά της πηγής.

Η παρούσα έρευνα υλοποιήθηκε στο πλαίσιο του έργου «Έρευνες για την στήριξη της λειτουργίας του Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης της Περιφέρειας Κρήτης» με κωδικό Κ.Α. 10751 ΕΛΚΕ Πανεπιστημίου Κρήτης και επιστημονικό υπεύθυνο τον Καθηγητή Γιάννη Ζαϊμάκη, σύμβαση 188862/31-8-2020 μεταξύ της Περιφέρειας Κρήτης και του Ειδικού Λογαριασμού Κονδυλίων Έρευνας Πανεπιστημίου Κρήτης. Το έργο χρηματοδοτείται από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο (ΕΚΤ) και από εθνικούς πόρους (Κ.Α. 2019 ΕΠ00210034 της ΣΑΕΠ 0021) στο πλαίσιο του Υποέργου 2 της Πράξης «Στήριξη της λειτουργίας Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης στην Περιφέρεια Κρήτης» του Ε.Π. «Κρήτη 2014-2020».



ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
UNIVERSITY OF CRETE



Ενταξη Κοινωνικής Ανάπτυξης
& Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου



περιφερειακό παρατηρητήριο
κοινωνικής ένταξης
περιφέρειας κρήτης

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	2
1. Μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας	4
1.1 Πηγές δεδομένων και συστήματα κοινωνικής προστασίας	4
1.2 Δείκτες μέτρησης της ανισότητας	6
1.3 Δείκτες φτώχειας και αποστέρησης	11
2. Η Εισοδηματική ανισότητα στην περιφέρεια Κρήτης, 2017 -2019	14
2.1 Η κατάταξη των περιφερειών βάσει κατά κεφαλήν εισοδήματος στην Ελλάδα ...	14
2.2 Βασικοί δείκτες ανισότητας της περιφέρειας Κρήτης	15
1.3 Εξέταση του επιπέδου επίδρασης των κοινωνικών μεταβιβάσεων στην κατανομή εισοδήματος και της ανισότητας.	19
2.4 Ανισότητα και ομάδες του πληθυσμού	23
3. Κίνδυνος φτώχειας, υλική αποστέρηση και κοινωνικός αποκλεισμός στην Κρήτη	34
4. Συμπεράσματα	55
Παραρτήματα	66

Εισαγωγή

Η παρούσα έκθεση του 1^{ου} Ερευνητικού άξονα του Περιφερειακού Παρατηρητηρίου Κοινωνικής Ένταξης της περιφέρειας Κρήτης, για την εισοδηματική κατάσταση και το επίπεδο φτώχειας, έρχεται συμπληρώσει την Έκθεσης Αποτύπωσης της Υφιστάμενης Κατάστασης,¹ όπου παρουσιάστηκαν τα βασικά δεδομένα της περιφέρειας και αναδείχθηκε η μεθοδολογία της ανάλυσης. Ως εκ τούτου, η έκθεση αυτή, έχει ως στόχο να εμβαθύνει στην αποτύπωση των ανισοτήτων και της φτώχειας, και να υπογραμμίσει τη σημασία των περιφερειακών τάσεων, για τον εμπλουτισμό της γνώσης μας και την διαμόρφωση βελτιωμένων προτάσεων που θα επηρεάσουν την άσκηση και αξιολόγηση της πολιτικής.

Η εισοδηματική κατάσταση στην περιφέρεια Κρήτης εμφανίζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Κατ' αρχάς, δεν χωράει αμφιβολία ότι – σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα – η Κρήτη αντανακλά τις ιδιομορφίες της ανισότητας εισοδήματος και της φτώχειας που επικρατούν στην υπόλοιπη Ελλάδα. Από την άποψη αυτή, η Κρήτη αποτελεί μια μικρογραφία των ευρύτερων γενικών τάσεων που επί σειρά ετών, παρατηρούνται στη χώρα μας και η περαιτέρω έρευνα της εσωτερικής, περιφερειακής, δυναμικής της, δύναται να προσδώσει σημαντική γνώση και να εμπλουτίσει τα συμπεράσματα για τον τρόπο λειτουργίας του συστήματος προστασίας.

Από την άλλη, η σύγκριση της περιφέρειας Κρήτης με τις υπόλοιπες διοικητικές οντότητες, αναδεικνύει την ποικιλόμορφη ιδιαιτερότητά της, καθώς οι επιδόσεις της αναφορικά με το επίπεδο διαβίωσης – όπως αυτό προκύπτει από το επίπεδο του εισοδήματος – διακρίνονται από σχετική ανθεκτικότητα. Σε γενικές γραμμές, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα επίπεδα ανισότητας και φτώχειας χαρακτηρίζονται από σχετική ανθεκτικότητα. Από την άλλη μεριά, η επίδραση των δαπανών του κράτους κοινωνικής προστασίας δεν σημειώνει κάποια ιδιαίτερη διαφοροποίηση. Αντίθετα μάλιστα, σύμφωνα με τα ευρήματα που προκύπτουν από την επεξεργασία πρωτογενών δεδομένων των Ερευνών Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης, η

¹ Για την πρώτη Έκθεση, βλ. <https://socialobservatory.crete.gov.gr/index.php?com=research&id=1>

περιφέρεια Κρήτης εμφανίζει μια αρκετά ασθενή επίδραση των εκτός συντάξεων, δαπανών, στην μεταβολή του επιπέδου ανισότητας και φτώχειας.

Η έκθεση χωρίζεται σε δύο μέρη. Το πρώτο παρουσιάζει το σχετικό επίπεδο εισοδηματικής ανισότητας της Κρήτης, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιφέρειες. Το δεύτερο, εστιάζει και αναδεικνύει τις μεταβολές των ποσοστών φτώχειας. Και στα δύο μέρη, εξετάζονται οι μεταβολές που καταγράφονται μεταξύ των ετών 2017 έως και 2019 (ορισμένα στοιχεία που αφορούν το 2020, εμφανίζονται για την υλική αποστέρηση) ενώ, αναφορικά με το τελευταίο διαθέσιμο έτος (2019), η επεξεργασία διαφοροποιείται ώστε να εξετάσει τις διαφορές των μεγεθών, διακρίνοντας μεταξύ πολλαπλών πληθυσμιακών ομάδων, βάσει ορισμένων κοινών κοινωνικο-οικονομικών κριτηρίων.

1. Μεθοδολογική προσέγγιση της έρευνας

1.1 Πηγές δεδομένων και συστήματα κοινωνικής προστασίας

Η παρούσα έρευνα υιοθετεί και αναπτύσσει μια εξειδικευμένη μεθοδολογική προσέγγιση που στηρίζεται σε αντίστοιχες αναλύσεις που έχουν χρησιμοποιηθεί τα πρόσφατα χρόνια για την αποτύπωση και διερεύνηση των φαινομένων της ανισότητας, της φτώχειας και της αποστέρησης στην Ελλάδα και τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ, αξιοποιώντας τα διαθέσιμα μακρο- και μικρο-δεδομένα. Τα δεδομένα αυτά συλλέγονται και παρέχονται κυρίως από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ) και την Eurostat όπως αυτά των Ερευνών για το Εισόδημα και τις Συνθήκες Διαβίωσης των Νοικοκυριών (EU-SILC), των Οικογενειακών Προϋπολογισμών, της Έρευνα Εργατικού Δυναμικού και του Ευρωπαϊκού Συστήματος Ολοκληρωμένων Στατιστικών Κοινωνικής Προστασίας (ESSPROS). Οι ίδιες βάσεις δεδομένων επιτρέπουν την αντίστοιχη επεξεργασία και συγκριτική ανάλυση σε επίπεδο διοικητικής περιφέρειας, ακολουθώντας ορισμένες απαραίτητες εννοιολογικές και στατιστικές προσαρμογές. Ακολούθως, η εν λόγω προσέγγιση είναι δυνατό να προσαρμοστεί καταλλήλως ώστε να αναδείξει τα ζητήματα φτώχειας και εισοδηματικής ανισότητας, καθώς και βαθμού επίδρασης του κράτους πρόνοιας στους κατοίκους των περιφερειών, με ειδική επικέντρωση στην περιφέρεια Κρήτης. Παρ' όλα αυτά, η καταγραφή του ευρύτερου ευρωπαϊκού και εθνικού πλαισίου, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στην κατανόηση των μεταβολών και στην αποτύπωση της κατάστασης στην οποία βρίσκονται οι περιφέρειες. Κατά συνέπεια, προτού υπεισέλθουμε στην ανάλυση και παρουσίαση των δεδομένων, ορισμένες επισημάνσεις για την κατανόηση των μεγεθών που παρουσιάζονται στην ανάλυση κρίνονται αναγκαίες.

Το σύστημα κοινωνικής προστασίας έχει καταλυτική επίδραση στην διανομή των πόρων σε κάθε κοινωνία και κατά συνέπεια στην διαμόρφωση της ανισότητας, της φτώχειας και της αποστέρησης. Αυτό δεν αφορά μόνο το ύψος και την διάρθρωση των σχετικών δαπανών και τον τρόπο και τις πηγές χρηματοδότησής του, αλλά και το είδος των παροχών και των αναγκών που καλύπτουν, τον τρόπο κατανομής των παροχών, τα τμήματα του πληθυσμού που απευθύνονται, τα κριτήρια επιλογής των

δικαιούχων κλπ. Γενικά, σε κάθε χώρα-μέλος της ΕΕ, οι *δαπάνες κοινωνικής προστασίας* (ΔΚΠ) αφορούν το τμήμα των εξόδων του κρατικού προϋπολογισμού που αφιερώνεται στην καταβολή των διαφόρων κοινωνικών παροχών (σε είδος και χρήμα) και κατανέμονται στις οκτώ βασικές λειτουργίες: ασθένεια, αναπηρία, γήρας, επιζώντες/χρηρεία, οικογένεια/τέκνα, ανεργία, στέγαση και κοινωνικός αποκλεισμός. Σε αυτές περιλαμβάνονται κοινωνικές μεταβιβάσεις εν γένει όπως, παροχές ασθενείας, υγειονομικής περίθαλψης, στήριξης ατόμων με αναπηρία, συντάξεις γήρατος και χρηρείας, οικογενειακά επιδόματα και επιδόματα τέκνων. Επιπλέον, περιλαμβάνονται και ορισμένα επικουρικά επιδόματα που αποδίδονται ατομικά σε ανέργους, σε νοικοκυριά που αδυνατούν να αποπληρώσουν το ενοίκιο κατοικίας που διαμένουν και σε ομάδες πληθυσμού για την άμβλυνση των παραγόντων πρόκλησης φαινομένων κοινωνικού αποκλεισμού. Η πλέον αξιόπιστη βάση δεδομένων που χρησιμοποιείται για τη μελέτη των διαχρονικών διακυμάνσεων και των συγκρίσεων των δαπανών προστασίας μεταξύ των χωρών της ΕΕ, αναφέρεται ως ESSPROS² και αποτελεί ένα κοινό και μεθοδολογικά συνεπές πλαίσιο συλλογής και ταξινόμησης των δαπανών που περιλαμβάνονται στους εθνικούς λογαριασμούς και αφορούν στο κράτος ευημερίας. Η βάση δεδομένων ESSPROS συντονίζεται υπό την εποπτεία της Eurostat, καθώς εφαρμόζεται αυτόνομα από τις εκάστοτε εθνικές στατιστικές αρχές, προσφέροντας δυνατότητες ομοειδούς επεξεργασίας για την άντληση πληροφοριών και τη διερεύνηση της αποτελεσματικότητας του συστήματος.

Η επεξεργασία των δεδομένων της ESSPROS δύναται να εμφανίσει σημαντικές πτυχές και διαφοροποιήσεις μεταξύ των διαφορετικών προτύπων κοινωνικής προστασίας των χωρών-μελών της ΕΕ. Το σχετικό μέγεθος των ΔΚΠ είναι οπωσδήποτε κρίσιμο στοιχείο και αποτέλεσμα διαμόρφωσης των στρατηγικών επιλογών κατά την άσκηση ολοκληρωμένης κοινωνικής πολιτικής. Επιπλέον όμως, η έμφαση πρέπει να δίδεται και στον χαρακτήρα της κατανομής με την οποία ασκείται η επιδοματική πολιτική ή ακόμα και στη συγκυρία κατά την οποία λαμβάνονται οι αποφάσεις στήριξης των διαφόρων πληθυσμιακών ομάδων (π.χ. κατανομή και στήριξη του εισοδήματος των περιφερειών, ανάλογα με το είδος των κριτηρίων πολιτικής που ακολουθείται. Υπό αυτό το πρίσμα, στην παρούσα μελέτη διερευνάται και η επίδραση των κοινωνικών

² European System of Integrated Social Protection Statistics.

μεταβιβάσεων στο εισόδημα των διοικητικών περιφερειών, σκιαγραφώντας το προφίλ φτώχειας και εισοδηματικής ανισότητας των κατοίκων τους, δίνοντας έμφαση στην περίπτωση της περιφέρειας Κρήτης. Για τις χώρες-μέλη της ΕΕ καθώς και για τις περιφέρειες, το σύνολο των μεταβιβαστικών πληρωμών υποδιαιρείται σε πολλαπλές κατηγορίες ανάλογα με το ρόλο και τη στόχευση της εκάστοτε κοινωνικής πολιτικής που ασκείται. Πέραν αυτών, η ανάλυση των δεδομένων μάς παρέχει τη δυνατότητα προσέγγισης ενός ακόμα διαχωρισμού των κοινωνικών παροχών, μεταξύ εκείνων που λαμβάνονται από τους δικαιούχους σε είδος (in kind) και αυτών που λαμβάνονται σε χρήμα (cash transfers). Αναφορικά με τις τελευταίες, ο τρόπος επεξεργασίας και μελέτης προτρέπει την περαιτέρω αξιοποίηση των πληροφοριών που μπορούμε να αντλήσουμε από την ανάλυση των βάσεων δεδομένων, ομαδοποιώντας μεταξύ *συντάξεων* και *λοιπών χρηματικών κοινωνικών μεταβιβάσεων*.³

Οι συντάξεις (κύριες και επικουρικές) αφορούν σε χρηματικές παροχές που δίδονται λόγω γήρατος, χηρείας και αναπηρίας ενώ ως «λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις» αναφέρονται κυρίως στα επιδόματα όπως, το οικογενειακό, το στεγαστικό, της ανεργίας και της αναπηρίας. Με αυτό τον τρόπο, παρέχεται η δυνατότητα εξέτασης των επιδράσεων όχι μόνο των συνολικών, αλλά και των επί μέρους κατηγοριών των μεταβιβαστικών πληρωμών στην προσωπική –έναντι της λειτουργικής– διανομή εισοδήματος και κατ' επέκταση, στην φτώχεια και την ανισότητα. Η παραπάνω προσέγγιση εφαρμόζεται σε επίπεδο διοικητικών περιφερειών (regions) ώστε να αναδειχθεί η ιδιαιτερότητα της εισοδηματικής κατάστασης στην Κρήτη και να επισημανθούν οι διαφοροποιήσεις που ανακύπτουν σε σύγκριση με τις υπόλοιπες, όπου αυτό είναι εφικτό.

1.2 Δείκτες μέτρησης της ανισότητας

Η μέτρηση της ανισότητας είθισται να διενεργείται τόσο μέσω υπολογισμού ορισμένων ευρέως διαδεδομένων δεικτών, όσο και διαγραμματικά. Συγκεκριμένα, για τη μέτρηση του επιπέδου ανισότητας αναφερόμαστε στους δείκτες *Gini*, μέσης

³ Για τη διερεύνηση της αναδιανεμητικής επίδρασης των κοινωνικών μεταβιβάσεων ακολουθείται η μεθοδολογική προσέγγιση των Παπαθεοδώρου & Πετμεζίδου (2004, 2005).

απόκλισης λογαρίθμων (L), *Theil*,⁴ τετραγώνου συντελεστή μεταβλητότητας (C^2) και *Atkinson*.⁵ Όλοι τους είναι ευρύτατα διαδεδομένοι κι έχουν χρησιμοποιηθεί πολλαπλώς, τόσο σε επιστημονικές εκθέσεις όσο και σε κείμενα που αφορούν στην άσκηση πολιτικής. Ο κύριος λόγος της πλατιάς χρήσης, αναγνώρισης και συμπερίληψής των συγκεκριμένων δεικτών σε εξειδικευμένες αναλύσεις έγκειται στο γεγονός ότι ικανοποιούν τις βασικές ιδιότητες οι οποίες, όπως είναι κοινά αποδεκτό, οφείλουν να έχουν οι δείκτες μέτρησης ανισότητας. Οι ιδιότητες αυτές είναι οι ακόλουθες:⁶

- 1) *Ανωνυμία (anonymity)*: ο δείκτης επηρεάζεται αποκλειστικά και μόνο από την κατανομή (εισοδηματική ή άλλη) κι όχι από το ποια είναι τα άτομα. Η τιμή του δείκτη δεν πρέπει να αλλάζει σε περίπτωση αντιμετάθεσης εισοδημάτων μεταξύ των ατόμων ενός πληθυσμού.
- 2) *Ανεξαρτησία από το μέγεθος του πληθυσμού (population principle)*: ο δείκτης παραμένει αμετάβλητος ανεξάρτητα από το μέγεθος του πληθυσμού που περιγράφεται από μια κατανομή εισοδήματος. Εξαρτάται μόνο από τα μερίδια του πληθυσμού που κατέχουν τα διάφορα επίπεδα εισοδήματος.
- 3) *Ανεξαρτησία από τον μέσο ή την μονάδα μέτρησης*. Η τιμή της ανισότητας δεν πρέπει να επηρεάζεται από την μονάδα μέτρησης του εισοδήματος. Αν δηλαδή πολλαπλασιάσουμε όλα τα εισοδήματα με τον ίδιο αριθμό η τιμή της ανισότητας δεν θα πρέπει να μεταβληθεί.
- 4) *Αρχή των μεταβιβάσεων (principle of transfers)*: Έστω δύο άτομα i και j ανήκουν στην ίδια κατανομή εισοδήματος. Εάν μια μεταβίβαση αξίας $t > 0$ πραγματοποιείται από το ατομικό εισόδημα y_i προς το ατομικό εισόδημα y_j έτσι ώστε να ισχύει ότι $y_i - t > y_j + t$, τότε ο δείκτης πρέπει να μειώνεται – στην ισχυρή (strong) εκδοχή του – ή τουλάχιστον να μην αυξάνεται – κατά τη χαλαρή (weak) εκδοχή του. Η συγκεκριμένη ιδιότητα είναι γνωστή και ως Pigou-Dalton.

⁴ Προς τιμή του Ολλανδού στατιστικολόγου Henri Theil (1924-2000).

⁵ Προς τιμή του Βρετανού οικονομολόγου Tony Atkinson (1944-2017), πρωτοπόρου στην έρευνα της ανισότητας και της φτώχειας στα τέλη της δεκαετίας του 1970.

⁶ Βλ. Shorrocks (1980), Cowell (1998), Παπαθεοδώρου (2018, 2020)

Η χρήση εναλλακτικών δεικτών στην ανάλυση κρίθηκε αναγκαία προκειμένου να αποτυπωθούν και να διερευνηθούν διάφορες πλευρές της εισοδηματικής ανισότητας του πληθυσμού. Ας υποθέσουμε, για παράδειγμα, ότι η F αποτελεί μια παρατηρούμενη κατανομή εισοδήματος. Αποκαλείται *ίσα ισοδύναμο* (equal equivalent) εισόδημα $\xi(F)$, το ατομικό επίπεδο εισοδήματος το οποίο, υπό την προϋπόθεση ότι θα διανεμόταν σε όλα τα μέλη της κοινωνίας, θα ήταν ικανό να προσδώσει το ίδιο επίπεδο ευημερίας με αυτό που αποδίδεται από την παρατηρούμενη κατανομή F . Με άλλα λόγια, θα πρέπει να ισχύει $W(F) = W(\xi(F))$ – όπου W συμβολίζει τη συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας⁷ και $\mu(F)$ το μέσο εισόδημα της κατανομής.

Ξεκινώντας από τους δείκτες *Atkinson*, στην πιο γενική και απλή μορφή τους, μπορούν να οριστούν ως ένας κανονικοποιημένος λόγος του *ίσα ισοδύναμου* ατομικού εισοδήματος προς τον μέσο της παρατηρούμενης κατανομής.

$$Atkinson = 1 - \frac{\xi(F)}{\mu(F)} \quad (3.1).$$

Οι δείκτες *Atkinson* διαφοροποιούνται μεταξύ τους ανάλογα με την τιμή της παραμέτρου ε , η οποία εκλαμβάνεται ως το επίπεδο «αποστροφής στην ανισότητα»⁸ που χαρακτηρίζει την εκάστοτε συνάρτηση ευημερίας. Οι τιμές των δεικτών κυμαίνονται μεταξύ 0 και 1, ακολουθώντας την αύξηση της ανισότητας. Όσο η παράμετρος ε αυξάνεται, περισσότερο βάρος δίδεται στις μεταβιβάσεις που συμβαίνουν στο χαμηλότερο άκρο της κατανομής και λιγότερο σε αντίστοιχες μεταβιβάσεις στο άνω άκρο. Αναφορικά με την ερμηνεία του αποτελέσματος, ο δείκτης μάς πληροφορεί για το ποσοστό του υφιστάμενου συνολικού εισοδήματος

⁷ Κάθε μέτρο ανισότητας προϋποθέτει μία συνάρτηση κοινωνικής ευημερίας (*ΣΚΕ*) σύμφωνα με την οποία ιεραρχούνται οι διαφορετικές «καταστάσεις», τύπου $W = \int u(y) dF(y)$, με το u να συμβολίζει τη ωφέλεια που λαμβάνουμε από το εισόδημα y . Επιπλέον, αυτές οι συναρτήσεις, υποθέτουμε ότι περιγράφονται από ορισμένες ιδιότητες, μία εκ των οποίων αφορά την σταθερή ελαστικότητα ή σταθερή σχετική αποστροφή στην ανισότητα των *ατομικών* συναρτήσεων ευημερίας u ως προς το εισόδημα y_i , – τις οποίες παρουσιάζουμε ως: $u(y_i) = \frac{y_i^{1-\varepsilon}-1}{1-\varepsilon}$, όπου $\varepsilon \neq 1$ και $u(y) = \ln y$ για $\varepsilon=1$.

⁸ Στην περίπτωση μιας παρατηρούμενης εισοδηματικής κατανομής με n τον αριθμό μελών και με το ατομικό εισόδημα ίσο με y_i και $\bar{y}$ το μέσο εισόδημα, μια γενική μορφή του *Atkinson* μπορεί να είναι η εξής: $Atk(\varepsilon) = 1 - \frac{1}{\bar{y}} \left(\frac{1}{n} \sum_{i=1}^n y_i^{1-\varepsilon} \right)^{\frac{1}{1-\varepsilon}}$ για $\varepsilon \neq 1$.

με το οποίο θα μπορούσαμε να λάβουμε ένα αντίστοιχο επίπεδο ευημερίας με αυτό που προκύπτει από την ισχύουσα κατανομή.⁹

Επιπρόσθετα, για την εξέταση της συμβολής των διαφορών της ανισότητας που υπολογίζεται μεταξύ των επιμέρους ομάδων του συνολικού πληθυσμού (π.χ. ομαδοποίηση βάσει ηλικιακών κριτηρίων ή κατάστασης απασχόλησης) και εντός αυτών, στη συνολική ανισότητα, γίνεται χρήση των *αθροιστικά διαχωρίσιμων* (additive decomposable) δεικτών L , $Theil$ και C^2 . Η πρώτη περίπτωση (ανισότητα μεταξύ των ομάδων) αποδίδει το επίπεδο ανισότητας που θα υπολογιζόταν εάν όλα τα εισοδήματα των μελών ταυτίζονταν με τον μέσο όρο που απορρέει από την κάθε ομάδα. Η δεύτερη περίπτωση (ανισότητα εντός των ομάδων) αφορά το επίπεδο ανισότητας που θα προέκυπτε σε περίπτωση που το μέσο εισόδημα όλων των ομάδων ήταν ίσο μεταξύ τους, αλλά τα εισοδήματα των μελών τους διέφεραν.¹⁰ Οι δείκτες αυτοί ανήκουν στην οικογένεια *γενικευμένης εντροπίας* (GE , *Generalized Entropy*) και θεωρούνται κατάλληλοι για αντίστοιχες αναλύσεις, δηλαδή μπορούν να εκφραστούν έτσι ώστε να καταστεί δυνατός ο υπολογισμός της συνεισφοράς των

⁹ Για παράδειγμα, εάν ο δείκτης υπολογίζεται σε 0,6 αυτό σημαίνει ότι εάν το 40% του υφιστάμενου εισοδήματος κατανεμόταν ίσα μεταξύ των μελών, θα μας απέδιδε το ίδιο επίπεδο ευημερίας με αυτό που αποδίδεται από το 100% της υφιστάμενης κατανομής.

¹⁰ Ας υποθέσουμε ότι υπάρχουν k ομάδες, έτσι ώστε κάθε μέλος τους είναι μοναδικό και ότι δεν ανήκει παρά μόνο σε μία από αυτές. Έστω επίσης ότι το ποσοστό του πληθυσμού της ομάδας j ορίζεται ως f_j και άρα $\sum_{j=1}^k f_j = 1$. Παράλληλα, έστω ότι $\bar{y}_j$ το μέσο εισόδημα της ομάδας j και g_j το μερίδιο του j στο συνολικό εισόδημα, έτσι ώστε $g_j = f_j \bar{y}_j / \bar{y}$, ώστε $\sum_{j=1}^k f_j \bar{y}_j = \bar{y}$ και $\sum_{j=1}^k g_j = 1$. Για κάποιο μέτρο ανισότητας, έστω ότι το επίπεδο ανισότητας της ομάδας j εκφράζεται ως I_j και του συνολικού πληθυσμού (όλων των μελών, όλων των ομάδων) I_T . Για την οικογένεια των δεικτών γενικευμένης εντροπίας I_θ το αποτέλεσμα της συνολικής ανισότητας μπορεί να εκφραστεί με τον εξής τρόπο: Εάν ορίσουμε,

$$I_B = \frac{1}{\theta^2 - \theta} \left[\sum_{j=1}^k f_j \left(\frac{\bar{y}_j}{\bar{y}} \right)^\theta - 1 \right] \text{ (μεταξύ των πληθυσμιακών ομάδων)}$$

και

$$I_W = \sum_{j=1}^k w_j I_j, \text{ με } w_j = g_j^\theta f_j^{1-\theta} \text{ (εντός των πληθυσμιακών ομάδων)}$$

τότε, για κάθε μέτρο γενικευμένης εντροπίας ισχύει: $I_T = I_B + I_W$.

διαφορών μεταξύ και εντός μη επικαλυπτόμενων ομάδων του πληθυσμού στη συνολική ανισότητα.¹¹

Η ειδική περίπτωση του μέτρου ανισότητας *Theil* υπολογίζεται από τη διαφορά μεταξύ της μέγιστης δυνατής εντροπίας και αυτής που προκύπτει από την παρατηρούμενη κατανομή. Η εντροπία μιας τυχαίας κατανομής εισοδημάτων, όπου το διάνυσμα $z = (z_1, z_2, \dots, z_n)$ απεικονίζει τα εισοδηματικά μερίδια των ατόμων¹² – τα ειδικά βάρη των οποίων είναι ίσα – δίδεται από:

$$H(z) = \sum_{i=1}^n z_i \ln\left(\frac{1}{z_i}\right).$$

Η μέγιστη δυνατή εντροπία ανταποκρίνεται στην κατάσταση απόλυτης ισότητας, όπου τα ειδικά βάρη των ατόμων ισούνται με $z_i = 1/n \forall i$. Σε αυτή την περίπτωση, ισχύει ότι $H(z) = \ln(n)$. Το μέτρο *Theil*, υπολογίζεται από τη διαφορά μεταξύ μέγιστης και παρατηρούμενης εντροπίας και απεικονίζεται ως εξής:

$$Theil = GE(a = 1) = \sum_{i=1}^n z_i \ln(nz_i) = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \frac{y_i}{\bar{y}} \ln\left(\frac{y_i}{\bar{y}}\right).$$

Τέλος, ο δείκτης *Gini* χρησιμοποιείται για τη μέτρηση της ανισότητας όπως αυτή απεικονίζεται από στις καμπύλες *Lorenz*. Ο δείκτης ανταποκρίνεται στην επιφάνεια που σχηματίζεται μεταξύ της καμπύλης και της διαγωνίου και γράφεται ως:

$$G = 1 - 2 \int_0^1 L(F, q) dq$$

Η παραπάνω έκφραση μπορεί επίσης να εκφραστεί και με την μορφή: $G = (2/\bar{y}) \text{cov}(y, F(y))$. Εάν μια κατανομή αποτελείται από n τον αριθμό των παρατηρήσεων, το y_i δείχνει το εισόδημα του νοικοκυριού $i \in \{y_1, y_2, \dots, y_n\}$ ενώ

¹¹ βλ. Bourguignon (1979) και Cowell (2000).

¹² Δηλαδή, $z_i = y_i / \sum_{i=1}^n y_i$.

ορίζεται $X_i = \frac{i}{n}$ ως το σωρευτικό ποσοστό του πληθυσμού και το $Y_i = \frac{\sum_{j=1}^i y_j}{\sum_{j=1}^n y_j}$ ως το σωρευτικό ποσοστό του εισοδήματος. Έτσι ο δείκτης Gini μπορεί να ξαναγραφεί ως:

$$G = 1 - \sum_{i=0}^{n-1} (X_{i+1} - X_i)(Y_{i+1} + Y_i) = \frac{2 \sum_{j=1}^i i y_j}{n \sum_{i=1}^n y_i} - \frac{n+1}{n}.$$

Στην επόμενη υποενότητα γίνεται εκτενής χρήση των δεικτών ανισότητας κατανομής του διαθέσιμου εισοδήματος. Όλα τα αποτελέσματα προκύπτουν από πρωτότυπες επεξεργασίες των βάσεων δεδομένων που περιέχονται στις έρευνες EUSILC.

1.3 Δείκτες φτώχειας και αποστέρησης

Η φτώχεια αποτελεί μια ιδιαίτερη έκφανση της οικονομικής ανισότητας και ένα βασικό εργαλείο στην χάραξη και αξιολόγηση κοινωνικών πολιτικών. Με την έννοια της φτώχειας ουσιαστικά εστιάζουμε στο πλέον ευάλωτα τμήματα του πληθυσμού που διαθέτουν τους χαμηλότερους πόρους. Παρόλο που ως έννοια χρησιμοποιείται συχνά στον δημόσιο διάλογο και στην διαδικασία χάραξης πολιτικής, δεν υπάρχει ένας καθολικά αποδεχτός ορισμός της φτώχειας, ούτε κατά συνέπεια ένα κοινά αποδεκτό μέτρο αποτύπωσής της.¹³

Για τον προσδιορισμό της φτώχειας και μέτρηση του αντίστοιχου κινδύνου, έχει αναπτυχθεί μια πληθώρα ορισμών, μεθόδων και δεικτών που συχνά αντλούν το περιεχόμενό τους από διαφορετικές θεωρητικές αφετηρίες. Οι ορισμοί αυτοί συνήθως ομαδοποιούνται σε κατηγορίες όπως αντικειμενικοί, υποκειμενικοί, σχετικοί, απόλυτοι κλπ., χωρίς όμως να είναι απόλυτα διακριτά τα όρια μεταξύ αυτών των κατηγοριών. Στις ανεπτυγμένες χώρες χρησιμοποιείται κυρίως η έννοια της σχετικής φτώχειας στην διερεύνηση των αναγκών και των συνθηκών διαβίωσης του πληθυσμού. Εστιάζει στην εύρεση του ορίου εκείνου κάτω από το οποίο τα άτομα αδυνατούν να συμμετέχουν στην φυσιολογική ζωή της κοινωνίας στην οποία ζουν.

¹³ Παπαθεοδώρου (2018, 2020)

Ένα άτομο θα πρέπει εκτός από την κάλυψη βασικών αναγκών για την υλική του αναπαραγωγή, να έχει πρόσβαση σε υπηρεσίες και την δυνατότητα να συμμετέχει στις κοινωνικές και πολιτισμικές δραστηριότητες της κοινωνίας στην οποία ζει. Στην παρούσα ανάλυση υιοθετείται ο δείκτης μέτρησης της φτώχειας που τοποθετεί το όριο φτώχειας στο 60% του διαμέσου ισοδύναμου εισοδήματος της χώρας. Πρόκειται για τον πιο διαδεδομένο δείκτη μέτρησης της σχετικής φτώχειας, ο οποίος χρησιμοποιείται ευρέως από την Eurostat στις σχετικές αναλύσεις. Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι το «ισοδύναμο εισόδημα» είναι το σταθμισμένο εισόδημα με βάση μια κλίμακα ισοδυναμίας που χρησιμοποιούμε στην ανάλυση για να συγκρίνουμε νοικοκυριά με διαφορετικό μέγεθος και σύνθεση. Στην ανάλυση χρησιμοποιείται η τροποποιημένη κλίμακα ισοδυναμίας του OECD (ή κλίμακα της Eurostat) σύμφωνα με τη οποία το πρώτο μέλος του νοικοκυριού σταθμίζεται με 1, κάθε επιπλέον ενήλικας με 0,5 και κάθε παιδί με 0,3. Η υιοθέτηση αυτού του δείκτη φτώχειας δεν έγινε γιατί υπερέχει έναντι των εναλλακτικών δεικτών που έχουν προταθεί στην σχετική βιβλιογραφία. Πρόκειται μάλλον για ένα αυθαίρετο δείκτη χωρίς κάποια ισχυρή θεωρητική τεκμηρίωση. Είναι όμως απλός, ιδιαίτερα λειτουργικός, εύκολα κατανοητός, και για τον υπολογισμό του δεν χρειάζονται ιδιαίτερα πολύπλοκα και άρα υψηλού κόστους δεδομένα. Επιπρόσθετα αυξάνει τη συγκρισιμότητα των εκτιμήσεων με αυτές των επίσημων στατιστικών για την χώρα και την ΕΕ καθώς και με την πλειονότητα των σχετικών μελετών που αφορούν τις χώρες της ΕΕ. Για την ουσιαστικότερη αποτίμηση και συγκριτική αξιολόγηση της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ, θα γίνει χρήση δύο επιπρόσθετων δεικτών: του χάσματος (ή βάθους) φτώχειας και του δείκτη φτώχειας με βάση ένα διαχρονικά σταθερό όριο. Το χάσμα φτώχειας υπολογίζεται ως ο λόγος της απόστασης του διάμεσου εισοδήματος των φτωχών από το όριο φτώχειας προς το όριο φτώχειας. Με άλλα λόγια το χάσμα φτώχειας αποτυπώνει το επίπεδο ευημερίας των φτωχών. Τέλος, ο δείκτης σχετικής φτώχειας με βάση ένα διαχρονικά σταθερό όριο μας επιτρέπει τις διαχρονικές συγκρίσεις του επιπέδου διαβίωσης του πληθυσμού, ιδιαίτερα σε περιόδους όπου παρατηρούνται έντονες μεταβολές στο ύψος του ΑΕΠ και των εισοδημάτων των κατοίκων μιας χώρας ή περιοχής.

Πολλοί υποστηρίζουν ότι ένα μονοδιάστατο μέτρο φτώχειας που βασίζεται αποκλειστικά στο εισόδημα δεν είναι επαρκές για να αποτυπώσει τις πραγματικές συνθήκες διαβίωσης των ατόμων. Πράγματι, μια σειρά από αγαθά (λ.χ. δημόσια αγαθά), αλλά και υπηρεσίες που απολαμβάνει το άτομο και είναι σημαντικά για την ευημερία του, δεν πωλούνται στην αγορά ή έχει πρόσβαση σε αυτά χωρίς να καταβάλει κάποιο αντίτιμο. Επιπρόσθετα, οι διαφορές στο επίπεδο κοινωνικής προστασίας μεταξύ χωρών έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο επίπεδο ευημερίας των ατόμων, τόσο άμεσα όσο και έμμεσα μέσω των αγαθών που μπορεί ένα άτομο να αποκτήσει από την αγορά με το διαθέσιμό του εισόδημα. Έτσι, παροχές όπως περίθαλψη ή φροντίδα για παιδιά και ηλικιωμένους βελτιώνουν το επίπεδο διαβίωσης, ενώ παράλληλα αποδесμεύουν πόρους από το νοικοκυριό, οι οποίοι μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την ικανοποίηση άλλων αναγκών. Στο πλαίσιο αυτό προτάθηκε ως εναλλακτικό μέτρο της φτώχειας ο δείκτης της υλικής αποστέρησης. Πρόκειται για ένα μέτρο αποτύπωσης των συνθηκών διαβίωσης που δεν βασίζεται σε στοιχεία του εισοδήματος, αλλά αποτυπώνει την ικανότητα του νοικοκυριού να καλύψει ορισμένες βασικές ανάγκες (αγαθά και υπηρεσίες) που θεωρούνται κρίσιμες για την ευημερία και το επίπεδο διαβίωσης. Οι ανάγκες αυτές είναι η πληρωμή πάγιων λογαριασμών χωρίς δυσκολία, η δυνατότητα αντιμετώπιση έκτακτων οικονομικών αναγκών, η κατάλληλη διατροφή (γεύμα με κρέας ή ψάρι κάθε δεύτερη μέρα), η εξασφάλιση επαρκούς θέρμανσης, μια εβδομάδα διακοπές το χρόνο, και πρόσβαση σε διαρκή καταναλωτικά αγαθά και συγκεκριμένα: τηλέφωνο, πλυντήριο ρούχων, έγχρωμη τηλεόραση και ΙΧ επιβατικό αυτοκίνητο. Ένα άτομο θεωρείται ότι βιώνει αποστέρηση αν ζει σε νοικοκυριό που αδυνατεί να ικανοποιήσει τουλάχιστον 3 από τις παραπάνω 9 βασικές ανάγκες, και ακραία αποστέρηση όταν αδυνατεί να ικανοποιήσει τουλάχιστον 4. Τέλος, στο πλαίσιο μιας πολυδιάστατης εκτίμησης της φτώχειας έχει προταθεί ο δείκτης «φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού» που επιχειρεί να συνδυάσει στοιχεία της φτώχειας, της αποστέρησης και του αποκλεισμού από την αγορά εργασίας. Ένα άτομο θεωρείται ότι βρίσκεται σε φτώχεια ή κοινωνικό αποκλεισμό όταν ζει σε νοικοκυριό που το διαθέσιμο εισόδημά του είναι κάτω από το όριο φτώχειας ή βιώνει ακραία υλική αποστέρηση, ή χαρακτηρίζεται από χαμηλή ένταση εργασίας (δηλαδή τα μέλη του εργάστηκαν λιγότερο από 20% της συνηθισμένης απασχόλησης).

2. Η Εισοδηματική ανισότητα στην περιφέρεια Κρήτης, 2017 -2019

2.1 Η κατάταξη των περιφερειών βάσει κατά κεφαλήν εισοδήματος στην Ελλάδα

Λαμβάνοντας υπόψη τις τελευταίες εξελίξεις στις περιφερειακές διοικητικές οντότητες 27 ευρωπαϊκών χωρών, μάς παρέχεται η δυνατότητα κατάταξής τους βάσει του κατά κεφαλήν εισοδήματος, τροποποιημένου σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης (ΚΑΔ). Η μετατροπή του μεγέθους του κατά κεφαλήν εισοδήματος σε όρους ΚΑΔ προκρίνεται ως απαραίτητη διότι συμβάλλει στη συγκρότηση ενός συγκρίσιμου μεγέθους, διορθώνοντας – κατά προσέγγιση – ως προς το διαφορετικό κόστος διαβίωσης των χωρών. Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο δείκτης ΚΑΔ αποτελεί εθνικό μέγεθος που αφορά το μέσο κόστος διαβίωσης ολόκληρης της οικονομίας και όχι κάθε περιφέρειας ξεχωριστά. Ως εκ τούτου, η σύγκριση των περιφερειών μεταξύ τους – όπως αποτυπώνεται στον Πίνακα 2.1 για την Ελλάδα – ακολουθεί την υπόθεση ότι ο δείκτης ΚΑΔ είναι αντιπροσωπευτικός για όλες τις περιφέρειες των χωρών του δείγματος.

Πίνακας 2.1: Κατάταξη (σχετική θέση) των περιφερειών της ελληνικής επικράτειας, βάσει του κατά κεφαλήν εισοδήματος (υπολογισμένο σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης), μεταξύ των 27 χωρών της ΕΕ.

	2015	2019	Μεταβολή θέσεων
Αττική	111 ^η	112 ^η	-1
Νότιο Αιγαίο	156 ^η	173 ^η	-17
Δυτική Μακεδονία	170 ^η	217 ^η	-47
Ιόνια Νησιά	195 ^η	201 ^η	-6
Στερεά Ελλάδα	201 ^η	206 ^η	-5
Κρήτη	203 ^η	214 ^η	-11
Πελοπόννησος	207 ^η	216 ^η	-9
Βόρειο Αιγαίο	216 ^η	237 ^η	-21
Κεντρική Μακεδονία	217 ^η	222 ^η	-5
Θεσσαλία	218 ^η	225 ^η	-7
Δυτική Ελλάδα	220 ^η	232 ^η	-12
Ήπειρος	223 ^η	234 ^η	-11
Ανατολική Μακεδονία-Θράκη	230 ^η	235 ^η	-5

Πηγή: Eurostat και υπολογισμού των συγγραφέων

Ειδικότερα, η κατάταξη που παρουσιάζεται στον Πίνακα 2.1 έγινε κατόπιν επεξεργασίας των χωρών του Βελγίου, Βουλγαρίας, Τσεχίας, Δανίας, Γερμανίας, Εσθονίας, Ιρλανδίας, Ελλάδας, Ισπανίας, Γαλλίας, Κροατίας, Ιταλίας, Κύπρου, Λετονίας, Λιθουανίας, Ουγγαρίας, Μάλτας, Ολλανδίας, Αυστρίας, Πολωνίας, Πορτογαλίας, Ρουμανίας, Σλοβενίας, Σλοβακίας, Φινλανδίας, Σουηδίας και Σερβίας. Οι διαφορές στο κατά κεφαλήν εισόδημα είναι αρκετά σημαντικές. Πέραν του απόλυτου, όμως, μεγέθους, η σχετική θέση των περιφερειών και η διαχρονική μεταβολή τους, μπορεί να μας προσφέρει κάποια βασική, αλλά και ουσιαστική πληροφόρηση, αναφορικά με την εισοδηματική κατάσταση των περιφερειών της χώρας μας και να μας οδηγήσει διαισθητικά, να αντιληφθούμε το βαθμό απόκλισης ή σύγκλισης.

Στον Πίνακα 2.1 παρουσιάζεται η σχετική θέση των περιφερειών της ελληνικής επικράτειας, μεταξύ ενός συνόλου 246 περιφερειών των 27 χωρών της ΕΕ.¹⁴ Όπως είναι εμφανές, στη διάρκεια πέντε ετών (2015-2019), όλες οι περιφέρειες της χώρας έχουν υποβαθμιστεί ως προς την αγοραστική δύναμη του επιπέδου του κατά κεφαλήν εισοδήματος. Ειδικότερα, η Αττική έχει υποχωρήσει ελάχιστα, κατά μία και μόνο, θέση, ενώ η Δυτική Μακεδονία κατά 47. Μεταξύ άλλων, κατά την ίδια περίοδο, η Κρήτη εμφανίζεται να υποχωρεί επίσης κατά 11 βαθμίδες, καταλαμβάνοντας την 214^η θέση. Τα δεδομένα συντείνουν στην σχετική επιδείνωση της θέσης των ελληνικών περιφερειών και ενισχύουν την άποψη ότι η εκτεταμένης διάρκειας κρίση του 2009 στη χώρα μας, παρέμεινε ενεργή, και απελευθέρωσε μια δύσκολα αναστρέψιμη δυναμική υποτίμησης.

2.2 Βασικοί δείκτες ανισότητας της περιφέρειας Κρήτης

Λαμβάνοντας υπόψη την τεχνική ανάλυση της ενότητας 1, όπως επίσης και την έκθεση των Παπαθεοδώρου κα. (2021), στην παρούσα ενότητα παρουσιάζονται οι υπολογισμοί των δεικτών ανισότητας για την Ελλάδα και την Περιφέρεια Κρήτης,

¹⁴ Το πλήθος των εν λόγω περιφερειών διαφέρει σε σύγκριση με τον αντίστοιχο Πίνακα 2.1 της Έκθεσης Αποτύπωσης Υφιστάμενης Κατάστασης 2021 (σελ. 68), ως προς το ότι έχει λάβει υπόψη τις τελευταίες διοικητικές μεταβολές των ορίων των περιφερειών των χωρών της ΕΕ και επίσης, συμπεριλαμβάνει τις περιφέρειες της Γαλλίας.

όπως αυτοί προκύπτουν από την επεξεργασία των πρωτογενών μικροδεδομένων των SILC. Συγκεκριμένα, στους πίνακες και τα διαγράμματα που ακολουθούν, χρησιμοποιούνται οι δείκτες *Gini*, Μέσης Απόκλισης Λογαρίθμου (L), Theil (T), Τετράγωνο του Συντελεστή Μεταβλητότητας (C^2) και οι δείκτες *Atkinson* ($A_{\varepsilon=0,5}$ και $A_{\varepsilon=1}$). Η επιλογή των δεικτών γίνεται ώστε να αποδοθεί όσο το δυνατόν πληρέστερα η μεταβαλλόμενη ευαισθησία των μεταβιβάσεων στα διαφορετικά σημεία της κατανομής εισοδήματος. Για παράδειγμα, ο δείκτης *Gini* είναι περισσότερο ευαίσθητος σε μεταβιβάσεις που γίνονται στο μέσο της κατανομής εισοδήματος ενώ, ο C^2 στα υψηλότερα κλιμάκια. Στα χαμηλά εισοδηματικά στρώματα, σημαντικότερη ευαισθησία παρουσιάζει ο L . Τέλος, ο *Atkinson* εξαρτάται από την τιμή μιας βασικής παραμέτρου ε , που αντιπροσωπεύει τον βαθμό «αποστροφής μας στην ανισότητα». Όσο μεγαλύτερες οι τιμές που επιλέγονται, τόσο περισσότερο ευαίσθητος γίνεται ο δείκτης σε μεταβολές του κάτω άκρου της κατανομής.

Υπό αυτό το πρίσμα, ο Πίνακας 2.2, αποτυπώνει τους υπολογισμούς για τον δείκτη ανισότητας *Gini* των περιφερειών, για τα έτη 2017 έως 2019. Οι περιφέρειες, έχουν ταξινομηθεί με βάση την ποσοστιαία μεταβολή του δείκτη *Gini* κατά την εν λόγω περίοδο. Σύμφωνα με τα δεδομένα της SILC, η περιφέρεια Κρήτης εμφανίζει την πιο σημαντική υποχώρηση της ανισότητας *Gini*, κατά 11,2%. Όπως είναι εμφανές, κατά την συγκεκριμένη τριετία, οι υπόλοιπες περιφέρειες έχουν πολύ μικρότερες επιδόσεις στον περιορισμό της ανισότητας ενώ, τέσσερις περιφέρειες παρουσιάζουν αύξηση. Συνολικά, η χώρα βελτίωσε το επίπεδο του δείκτη *Gini* κατά 3%. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, οι μεταβολές αυτές σηματοδοτούν – κυρίως – αλλαγές που λαμβάνουν χώρα στο μέσο της συνολικής κατανομής.

Αναφορικά με το επίπεδο του δείκτη, πρέπει να τονιστεί ότι η περιφέρεια Κρήτης εμφανίζει – γενικά – μικρότερες τιμές σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιφέρειες. Μαζί με τη Στερεά Ελλάδα, το επίπεδο του *Gini* υπολογίζεται σταθερά μικρότερο των υπολοίπων ενώ, περιοχές του Αιγαίου, της Αττικής και της Ηπείρου έχουν τον υψηλότερο.

Πίνακας 2.2: Δείκτης ανισότητας *Gini* των περιφερειών, 2017-2019.

	2017	2018	2019	Ποσοστιαία (%) διαφορά 2017-2019
Κρήτη	0,283	0,262	0,251	-11,2%
Αττική	0,336	0,306	0,312	-7,2%
Θεσσαλία	0,301	0,282	0,280	-7,1%
Δυτική Μακεδονία	0,306	0,268	0,289	-5,4%
Βόρειο Αιγαίο	0,327	0,330	0,311	-4,8%
Στερεά Ελλάδα	0,273	0,267	0,263	-3,6%
Πελοπόννησος	0,288	0,274	0,279	-2,9%
Κεντρική Μακεδονία	0,312	0,296	0,306	-2,0%
Ιόνια Νησιά	0,302	0,299	0,299	-1,0%
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	0,298	0,291	0,300	0,8%
Δυτική Ελλάδα	0,290	0,286	0,294	1,3%
Νότιο Αιγαίο	0,314	0,348	0,326	4,0%
Ήπειρος	0,288	0,274	0,303	5,2%
Ελλάδα	0,319	0,304	0,310	-3,0%

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Κατά αντίστοιχο τρόπο, ο Πίνακας 2.3, απεικονίζει το ύψος του δείκτη *L*. Η ανάγνωση των αποτελεσμάτων επιβεβαιώνει τη σημασία και την ανάγκη πολλαπλού και πολύπλευρου ελέγχου του επιπέδου γενικής ανισότητας των εισοδημάτων, για τη χάραξη περιφερειακής πολιτικής. Όπως παρατηρείται, οι τιμές του συγκεκριμένου δείκτη διαφοροποιούν αισθητά στην ταξινόμηση των περιφερειών, οι οποίες ακολουθούν τον κανόνα την αύξουσας κατάταξης σύμφωνα με τον βαθμό ποσοστιαίας μεταβολής του *L* κατά την εξεταζόμενη περίοδο (2017-2019). Όπως επισημάνθηκε, ο δείκτης *L* είναι ευαίσθητος σε αλλαγές που συνέβησαν στα χαμηλά κλιμάκια της εισοδηματικής κατανομής. Υπό αυτό το πρίσμα, η Θεσσαλία υπολογίζεται ότι άμβλυσε κατά 19,6% το επίπεδο του *L* και το Βόρειο Αιγαίο μαζί με την Κρήτη (κατατάσσεται στην τρίτη θέση), υπολογίζονται με ποσοστό περιστολής του δείκτη κατά 17,9% και 17,4% αντίστοιχα. Στον αντίποδα, τέσσερις περιφέρειες (Δυτική Ελλάδα, Νότιο Αιγαίο, Ήπειρος και Κεντρική Μακεδονία) παρουσιάζουν σημαντικές αυξήσεις. Παρ' όλα αυτά, στη διάρκεια της τριετίας, η Κρήτη, μαζί με την

Στερεά Ελλάδα, εμφανίζουν ένα σχετικά μικρό επίπεδο ανισότητας, όπως αυτό μετράται από τον L .

Πίνακας 1.3: Δείκτης ανισότητας Μέσης Απόκλισης Λογαρίθμων (L) των περιφερειών, 2017-2019.

	2017	2018	2019	Ποσοστιαία διαφορά 2017-2019
Θεσσαλία	0,170	0,136	0,136	-19,6%
Βόρειο Αιγαίο	0,206	0,191	0,169	-17,9%
Κρήτη	0,148	0,120	0,123	-17,4%
Δυτική Μακεδονία	0,190	0,135	0,159	-16,5%
Αττική	0,218	0,167	0,182	-16,3%
Πελοπόννησος	0,149	0,130	0,133	-11,1%
Στερεά Ελλάδα	0,134	0,121	0,121	-9,1%
Ιόνια Νησιά	0,160	0,161	0,155	-2,9%
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	0,171	0,150	0,168	-1,7%
Κεντρική Μακεδονία	0,179	0,151	0,185	3,5%
Ήπειρος	0,154	0,131	0,170	10,5%
Νότιο Αιγαίο	0,180	0,214	0,206	14,3%
Δυτική Ελλάδα	0,152	0,141	0,175	15,1%
Ελλάδα	0,191	0,161	0,179	-6,4%

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Εν συνεχεία, επιλέγεται η παρουσίαση των αποτελεσμάτων που υπολογίζονται από τον δείκτη *Atkinson* με παράμετρο αποστροφής στην ανισότητα, $\varepsilon=1$ ($A_{\varepsilon=1}$). Στο σημείο αυτό, είναι απαραίτητο να σχολιάσουμε ότι οι περιφερειακοί υπολογισμοί του δείκτη με υψηλότερη τιμή ε , εμφάνιζαν ιδιαίτερα ασταθή και ευμετάβλητα αποτελέσματα. Η δομή του συγκεκριμένου δείκτη είναι τέτοια ώστε μια μικρή αύξηση της παραμέτρου ε να επηρεάζει πολύ τους υπολογισμούς. Κατά συνέπεια, στον Πίνακα 2.4 επιλέγεται η παρουσίαση του $A_{\varepsilon=1}$, με στόχο να συγκριθεί με τα αντίστοιχα αποτελέσματα και την κατάταξη που παρουσιάστηκε στον Πίνακα 2.3. Τα δεδομένα των πινάκων σχετίζονται στενά, με την Κρήτη να εμφανίζει το μικρότερο επίπεδο ανισότητας, αλλά παράλληλα, σημαντική μείωση κατά τη διάρκεια της τριετίας.

Πίνακας 1.4: Δείκτης ανισότητας *Atkinson* ($A_{\epsilon=1}$) των περιφερειών, 2017-2019.

	2017	2018	2019	Ποσοστιαία διαφορά 2017-2019
Θεσσαλία	0,156	0,127	0,127	-18,2%
Βόρειο Αιγαίο	0,186	0,173	0,156	-16,5%
Κρήτη	0,138	0,113	0,115	-16,3%
Δυτική Μακεδονία	0,173	0,126	0,147	-15,2%
Αττική	0,196	0,154	0,167	-14,8%
Πελοπόννησος	0,139	0,122	0,124	-10,4%
Στερεά Ελλάδα	0,125	0,114	0,114	-8,5%
Ιόνια Νησιά	0,148	0,148	0,144	-2,7%
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	0,157	0,140	0,155	-1,5%
Κεντρική Μακεδονία	0,164	0,140	0,169	3,2%
Ήπειρος	0,143	0,123	0,156	9,7%
Νότιο Αιγαίο	0,165	0,193	0,186	12,8%
Δυτική Ελλάδα	0,141	0,131	0,160	13,8%
Ελλάδα	0,174	0,149	0,164	-5,8%

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Συμπερασματικά, η περιφέρεια Κρήτης εκτιμάται ότι εμφανίζει ένα σχετικά χαμηλό επίπεδο ανισότητας εισοδήματος του γενικού πληθυσμού και ότι στη διάρκεια των ετών 2017-2019 – δηλαδή στη διάρκεια μιας περιόδου κατά την οποία η ελληνική οικονομία εμφάνισε σημάδια μεγέθυνσης του ΑΕΠ – η ανισότητα εκτιμάται ότι περιορίζεται, τόσο για τα μέσα, όσο και για τα χαμηλά εισοδήματα. Στη συνέχεια, θεωρούμε σκόπιμο να εξεταστεί το ζήτημα της επίδρασης των κοινωνικών δαπανών στο σύνολο της ανισότητας, επικεντρώνοντας την ανάλυσή μας στη διαγραμματική απεικόνιση που προκύπτει τόσο για την Ελλάδα, όσο και για την Κρήτη.

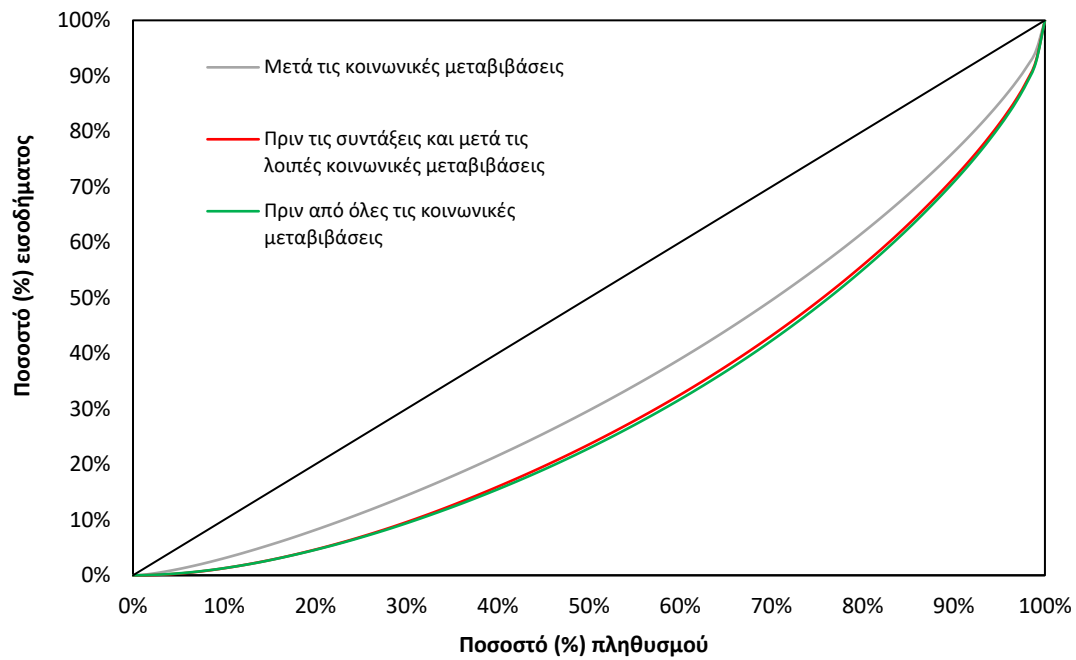
1.3 Εξέταση του επιπέδου επίδρασης των κοινωνικών μεταβιβάσεων στην κατανομή εισοδήματος και της ανισότητας

Κάνοντας χρήση των δεδομένων της SILC 2020 (για τα εισοδήματα του 2019), παρέχεται η δυνατότητα διαχωρισμού των συνολικών μεταβιβάσεων μεταξύ

«συντάξεων» και «λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων». Γενικά, όπως έχει αποτυπωθεί και αλλού (Παπαθεοδώρου και Μισσός, 2013, Παπαθεοδώρου, Μισσός και Παπαναστασίου, 2020), η συμβολή των συντάξεων στον περιορισμό της ανισότητας και άμβλυνσης της φτώχειας είναι εξαιρετικά σημαντική για την Ελλάδα. Επί σειρά ετών, τα δεδομένα αποκαλύπτουν ότι το σύνολο των υπολοίπων μεταβιβαστικών πληρωμών, επενεργεί με τρόπο εξαιρετικά περιορισμένο, τόσο σε σύγκριση με το αντίστοιχο επίπεδο των συντάξεων, όσο και σε σχέση με το ποσοστό βελτίωσης της κατανομής των λοιπών μεταβιβάσεων των χωρών της ΕΕ. Κατά συνέπεια, τα αποτελέσματα των Διαγραμμάτων 2.1 και 2.2, κάθε άλλο παρά έκπληξη προκαλούν.

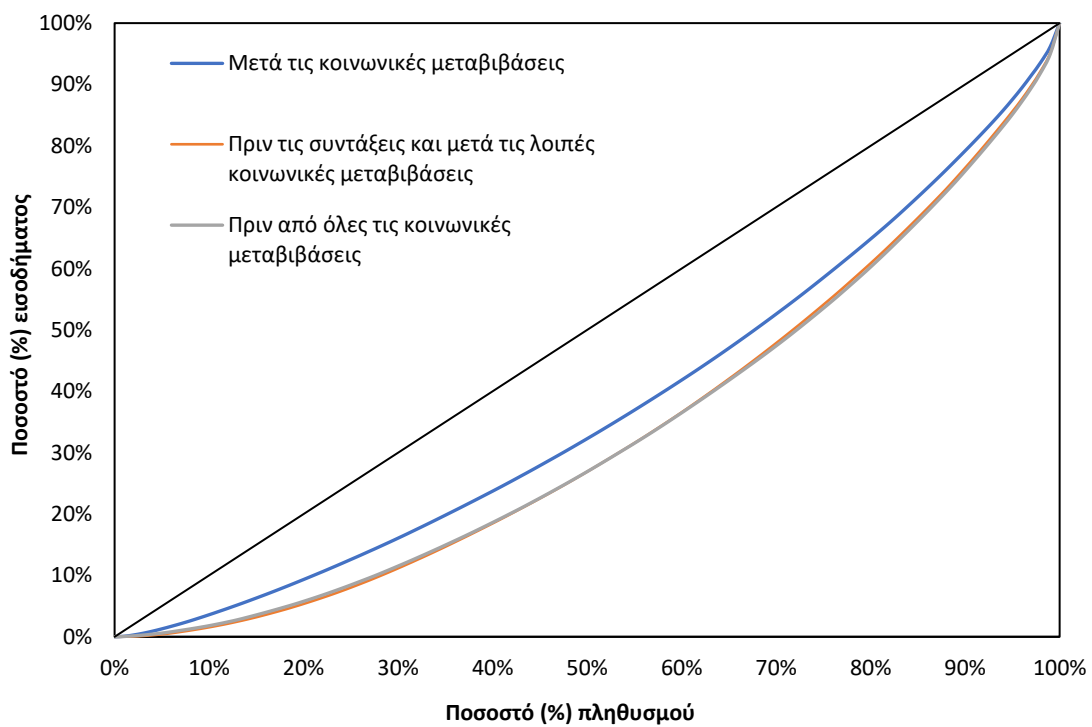
Κάθε ένα από τα Διαγράμματα 2.1 και 2.2 απεικονίζουν τρεις καμπύλες Lorenz οι οποίες – σε κάθε σημείο – αποτυπώνουν το ποσοστό του διαθέσιμου εισοδήματος (κάθετος άξονας) που αντιστοιχεί σε κάθε ποσοστό του πληθυσμού (οριζόντιος άξονας). Η πρώτη καμπύλη, που τοποθετείται αριστερότερα των υπολοίπων, απεικονίζει την κατανομή που εκτιμάται ύστερα από την καταβολή του συνόλου των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Η δεύτερη, την κατανομή εισοδήματος που προκύπτει μετά την καταβολή των συντάξεων και η τρίτη, την κατανομή που θα ίσχυε εάν η εισοδηματικές παρεμβάσεις του κράτους προστασίας απουσίαζαν πλήρως. Η τεχνική παραγωγή των στοιχείων ακολουθεί τις μεθόδους που αναπτύσσονται και σε προηγούμενες μελέτες (βλ. Παπαθεοδώρου και Δαφέρμος 2010). Σε μεγάλο βαθμό, οι κλήσεις και οι σχέσεις μεταξύ των καμπυλών που απεικονίζονται, προσομοιάζουν με τις αντίστοιχες των προηγούμενων ετών, όπως εξάγονται από την χρήση και επεξεργασία μικροδεδομένων των παλαιότερων ερευνών της SILC.

Διάγραμμα 2.1: Καμπύλη κατανομής εισοδήματος Lorenz, 2019, Ελλάδα.



Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Διάγραμμα 2.2: Καμπύλη κατανομής εισοδήματος Lorenz, 2019, Κρήτη.



Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Τόσο στην περίπτωση της Ελλάδας, όσο και στην περίπτωση της περιφέρειας Κρήτης, οι δύο καμπύλες *Lorenz* εμφανίζονται σχεδόν ταυτισμένες – η μία καλύπτει την άλλη σε διάφορα σημεία της κατανομής. Ο βασικός λόγος είναι ότι οι διαφορές μεταξύ των καμπυλών που απεικονίζουν το εισόδημα πριν από όλες τις μεταβιβάσεις και μετά τις συντάξεις, είναι εξαιρετικά μικρές, πολλές φορές, έως αμελητέες. Η ουσιαστική συμβολή, συνεισφορά στην κατανομή, αποδίδεται στις χρηματικές μεταβιβάσεις των συντάξεων οι οποίες, ιδιαίτερα κατά την περίοδο της μακράς παρατεταμένης ύφεσης (2009-2016), διαδραμάτισαν έναν ιδιαίτερο ρόλο στη στήριξη των εισοδημάτων του πληθυσμού. Ο πληθυσμός των συνταξιούχων εμφανίζεται να έχει μικρή ποσοστιαία συμμετοχή στον συνολικό πληθυσμό των φτωχών, καθώς – παρά το εύρος των περικοπών που τους επιβλήθηκε – το μέσο εισόδημά τους προσαρμόστηκε με ρυθμό μικρότερο των υπολοίπων εισοδημάτων (μισθών, προσόδων κτλ). Έτσι, η περίπτωση της περιφέρειας Κρήτης, αντανακλά καθαρά τη γενική διαχρονική τάση της Επικράτειας και επισημαίνει ακόμα μια όψη της ισχνής δυναμικής των υπόλοιπων παροχών.

Ο Πίνακας 2.5: Ποσοστό μεταβολής της ανισότητας εισοδήματος, ανά δείκτης ανισότητας, που οφείλεται στις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις και στις συντάξεις, ανά περιφέρεια, 2019.

	Ποσοστιαία (%) μεταβολή ανισότητας λόγω λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων			Ποσοστιαία (%) μεταβολή ανισότητας λόγω συντάξεων		
	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²
Αττική	0,4%	-2,3%	-3,1%	-39,1%	-31,2%	-32,1%
Βόρειο Αιγαίο	-1,0%	-5,3%	-7,1%	-45,0%	-36,2%	-36,9%
Νότιο Αιγαίο	2,5%	-5,2%	-7,8%	-32,4%	-28,6%	-33,3%
Κρήτη	7,6%	-2,3%	-6,5%	-40,3%	-32,3%	-32,5%
Ανατολική Μακεδονία, Θράκη	-5,8%	-9,0%	-8,5%	-46,2%	-33,2%	-34,7%
Κεντρική Μακεδονία	-3,5%	-6,8%	-8,5%	-38,8%	-30,8%	-33,5%
Δυτική Μακεδονία	4,1%	-4,9%	-8,2%	-43,5%	-34,2%	-35,0%
Ήπειρος	1,4%	-3,7%	-5,8%	-38,4%	-33,4%	-36,4%
Θεσσαλία	-11,9%	-8,6%	-8,0%	-47,9%	-38,6%	-40,3%
Ιόνια Νησιά	-4,1%	-11,6%	-14,7%	-50,5%	-36,1%	-36,5%
Δυτική Ελλάδα	-0,4%	-5,3%	-8,8%	-34,0%	-31,8%	-35,8%
Στερεά Ελλάδα	6,1%	-2,0%	-5,4%	-45,8%	-37,8%	-38,7%
Πελοπόννησος	-11,7%	-12,0%	-12,3%	-48,9%	-40,4%	-41,6%
Ελλάδα	-2,3%	-5,2%	-6,4%	-40,2%	-32,5%	-34,9%

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Ο Πίνακας 2.5 παρουσιάζει την ποσοστιαία μεταβολή της ανισότητας εισοδήματος ανά διαφορετικό δείκτη ανισότητας, απομονώνοντας την επίδραση που ασκούν στην συνολική περιφερειακή ανισότητα οι κατηγορίες των δαπανών προστασίας. Ο Πίνακας καθιστά σαφές ότι η επίδραση των *υπολοίπων* – εκτός συντάξεων – μεταβιβαστικών πληρωμών, έχουν μια σχετικά περιορισμένη επίδραση στη μείωση της ανισότητας, όπως αυτή μετράται από τους τρεις διακριτούς δείκτες L , T και C^2 . Σε ορισμένες περιπτώσεις μάλιστα, η καταγεγραμμένη αύξηση αποτυπώνει την ευαισθησία των δεικτών στα διαφορετικά σημεία της κατανομής, και ουσιαστικά, πρέπει να εκληφθεί ως εάν η εφαρμογή της κοινωνικής πολιτικής των επιδομάτων να μην είναι επιτυχημένη ως προς τον στόχο της αναδιανεμητικότητας. Αναφορικά με την περιφέρεια Κρήτης, η πολιτική των παροχών του κράτους πρόνοιας δείχνει ότι δεν κατορθώνουν να παρέμβουν διορθωτικά στην άμβλυνση της ανισότητας των χαμηλών εισοδημάτων, που ενδεχομένως να το έχουν και περισσότερο ανάγκη. Τα εισοδηματικά κλιμάκια που τοποθετούνται στο κάτω άκρο της κατανομής δεν λαμβάνουν την απαραίτητη πρόνοια ή μέριμνα από τα προγράμματα κοινωνικής προστασίας και το επίπεδο ευημερίας τους μοιάζει να περιορίζεται από την άσκηση της ίδιας της πολιτικής που αδυνατεί να δημιουργήσει διαύλους δρομολόγησης παροχών.

Η χρόνια αναποτελεσματικότητα του κράτους προστασίας στην Ελλάδα, έχει αναμφίβολα επιδράσει στο επίπεδο του διαθέσιμου εισοδήματος των περιφερειών, το ειδικό βάρος της οποίας κυμαίνεται ανάλογα με την σύνθεση του πληθυσμού του. Ως εκ τούτου, στην υποενότητα 2.4 επικεντρωνόμαστε στην περιφέρεια Κρήτης, εστιάζοντας σε ορισμένες κρίσιμες ομαδοποιήσεις του συνολικού πληθυσμού, σύμφωνα με διαφορετικά – κάθε φορά – κριτήρια, ώστε να αποτυπωθεί και να μελετηθεί η επίδραση του συστήματος προστασίας στον περιορισμό της ανισότητας.

2.4 Ανισότητα και ομάδες του πληθυσμού

Στην παρούσα υποενότητα ο συνολικός πληθυσμός της Ελλάδας και της περιφέρειας Κρήτης ξεχωριστά, κατηγοριοποιείται σε διαφορετικές ομάδες και υπο-ομάδες, βάσει μιας σειράς κοινωνικο-οικονομικών κριτηρίων. Βασικός στόχος είναι να αναδειχθούν ορισμένες κοινωνικές ομάδες που συμβάλλουν στη βασική, γενική τάση

που καταγράφηκε στην παραπάνω ανάλυση, αναφορικά με τον βαθμό επίδρασης των δαπανών κοινωνικής προστασίας στην ανισότητα. Τα επιλεχθέντα κριτήρια των ατόμων αφορούν το επίπεδο εκπαίδευσης, την εργασιακή κατάσταση, τον τύπο του νοικοκυριού και την ηλικία.

Ξεκινώντας, στον Πίνακα 2.6, αποτυπώνονται τα δεδομένα των δεικτών ανισότητας για τον πληθυσμό της χώρας και της περιφέρειας Κρήτης βάσει το επιπέδου εκπαίδευσης, χωρίζοντας μεταξύ τριών κατηγοριών: χαμηλής, μέσης και υψηλής. Όπως και προηγουμένως, οι δείκτες έχουν υπολογιστεί για πριν και μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις απομονώνοντας την επίδραση των συντάξεων και των υπόλοιπων μεταβιβάσεων ξεχωριστά. Οι Πίνακες αποτυπώνουν την ποσοστιαία μεταβολή των δεικτών ανισότητας που οφείλεται στις λοιπές μεταβιβατικές πληρωμές (αριστερό σκέλος των Πινάκων) και στις συντάξεις (δεξιό σκέλος των Πινάκων).

Ως *χαμηλή* εκπαίδευση, εννοείται το τμήμα του πληθυσμού που κατόρθωσε να ολοκληρώσει τις βαθμίδες που αφορούν έως την υποχρεωτική εκπαίδευση (γυμνάσιο). Ως *μέση*, λογίζεται η κατηγορία του πληθυσμού που ολοκλήρωσε τις τάξεις του λυκείου και ενδεχομένως ασχολήθηκε με διάφορες μορφές μεταλυκειακής – μη πανεπιστημιακής - εκπαίδευσης ενώ, ως *ανώτερη*, αφορά τον πληθυσμό των ατόμων που κατέχουν τουλάχιστον πτυχίο πανεπιστημίου ή έχουν διεκπεραιώσει ανώτερες σπουδές.

Στον Πίνακα 2.6 που αφορά την Ελλάδα και στον Πίνακα 2.7 που αφορά την περιφέρεια Κρήτης, οι λοιπές μεταβιβατικές πληρωμές έχουν περιορισμένη επίδραση, ενώ πολλές φορές, διαφαίνεται και μια ενίσχυση της ανισότητας. Βασική αιτία αυτής της στρέβλωσης είναι η εγγενής αδυναμία του συστήματος παροχών να στηρίζει τα άτομα που έχουν περισσότερο ανάγκη επιδοματικής πολιτικής. Για παράδειγμα, η στήριξη ενός ατόμου με χαμηλή εκπαίδευση σε ένα νοικοκυριό με άλλες πηγές εισοδήματος, πολλές φορές λειτουργεί ευεργετικά για το άτομο – και την οικογένεια – αλλά αρνητικά για το σύνολο της εκτιμώμενης ανισότητας. Ειδικότερα, αυτό φαίνεται στους δείκτες L και $A_{\varepsilon=1}$ του Πίνακα 2.7 για την Κρήτη, οι οποίοι εμφανίζουν ευαισθησία στο κάτω άκρο της κατανομής, δηλαδή επηρεάζονται περισσότερο από τα χαμηλά εισοδήματα. Εκεί, στα άτομα χαμηλής εκπαίδευσης η

επίδραση των υπολοίπων – εκτός συντάξεων – μεταβιβαστικών πληρωμών αυξάνει την ανισότητα κατά 12% και 10,6% αντίστοιχα, ενώ οι αυξήσεις υπολογίζονται ακόμα εντονότερες σε άτομα μέσης εκπαίδευσης. Αισθητά καλύτερη καταγράφεται η εικόνα των ατόμων υψηλής εκπαίδευσης.

Εν συνεχεία, οι συντάξεις, έχουν ευεργετική επίδραση στην συνολική ανισότητα. Μεγαλύτερη προσαρμογή καταγράφεται στην κατηγορία των ατόμων χαμηλής εκπαίδευσης, όπου ξανά οι δείκτες L , $A_{ε=1}$ αλλά και C^2 , υπολογίζεται να έχουν την σημαντικότερη μείωση. Συγκριτικά με την Ελλάδα, η περιφέρεια Κρήτης παρουσιάζει παρόμοια εικόνα αναφορικά με την επίδραση των συντάξεων στις διάφορες κατηγορίες του πληθυσμού βάσει του κριτηρίου εκπαίδευσης. Από την άλλη μεριά, στην περιφέρεια Κρήτης, οι λοιπές μεταβιβάσεις εμφανίζουν σχετική αδυναμία στο να επιτύχουν τη βελτίωση διανομής εισοδήματος. Από αυτή την άποψη, οι μεταβιβάσεις των λοιπών παροχών αποτελούν – πολλές φορές – αιτία αύξησης της ανισότητας.

Στο ίδιο σκεπτικό, οι Πίνακες 2.8 και 2.9 διαχωρίζουν τον πληθυσμό της χώρας και της περιφέρειας Κρήτης βάσει επαγγελματικής κατάστασης. Ο πληθυσμός κατηγοριοποιείται σε εργαζόμενους πλήρους απασχόλησης, μερικής, ανέργους, συνταξιούχους και «άλλο», όπου περιλαμβάνεται μια σημαντική ομάδα μη-ενεργού πληθυσμού, καθώς και ορισμένες άλλες κατηγορίες όπως οικιακή εργασία, άτομα σε υποχρεωτική στράτευση κτλ.

Όπως γίνεται σαφές από τους Πίνακες 2.8 και 2.9, οι λοιπές μεταβιβάσεις εμφανίζουν σημαντική επίδραση στην ανισότητα των ατόμων που εργάζονται με μερική απασχόληση. Γενικά, στην Ελλάδα, κατά την περίοδο της μακρόχρονης ύφεσης, εμφανίστηκε το φαινόμενο της *μη-ηθελημένης μερικής απασχόλησης*. Η συντριπτική πλειοψηφία των εργαζομένων με συμβόλαια μερικής απασχόλησης δήλωνε ότι δεν επιλέγει οικειοθελώς, αλλά εξαναγκάζεται να εργαστεί υπό αυτό το καθεστώς λόγω αδυναμίας εύρεσης εργασίας με πλήρες ωράριο. Η ευελιξία στην αγορά εργασίας σχετίζεται άμεσα με τις πολιτικές εσωτερικής υποτίμησης που εφαρμόστηκαν κατά την αντίστοιχη περίοδο και τα δεδομένα της ανισότητας συνηγορούν ότι ο πληθυσμός των εργαζομένων μερικής απασχόλησης χαρακτηρίζεται από σημαντική εισοδηματική υστέρηση.

Παράλληλα, η περιφέρεια Κρήτης διαφέρει από την τάση της Επικράτειας. Οι εργαζόμενοι μερικής απασχόλησης φαίνεται να έχουν μικρότερη επίδραση των λοιπών κοινωνικών δαπανών στην ανισότητά τους ενώ, από την άλλη μεριά, στον πληθυσμό των ανέργων, η επίδραση των λοιπών μεταβιβαστικών πληρωμών εκτιμάται ότι αυξάνει την ανισότητα. Αντίστοιχα το ίδιο παρατηρείται και για τα δεδομένα της ομάδας των συνταξιούχων και των «υπολοίπων».

Το σκέλος των συντάξεων επενεργεί σημαντικά σε όλες τις ομάδες. Οι συντάξεις διαχέονται σε ολόκληρο τον πληθυσμό, διότι πολλά νοικοκυριά απαρτίζονται από συνταξιούχους, αλλά και διότι το ποσοστό των συντάξεων στο συνολικό εισόδημα της χώρας – και των περιφερειών – είναι υψηλό.

Πίνακας 2.6: Ποσοστιαίες μεταβολές των δεικτών ανισότητας πριν και μετά τις μεταβιβάσεις, με κριτήριο το επίπεδο εκπαίδευσης των ατόμων στην Ελλάδα, 2019

	Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις λουπές κοινωνικές μεταβιβάσεις						Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις συντάξεις					
	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C²</i>	<i>Gini</i>	<i>A_{ε=0,5}</i>	<i>A_{ε=1}</i>	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C²</i>	<i>Gini</i>	<i>A_{ε=0,5}</i>	<i>A_{ε=1}</i>
Χαμηλή εκπαίδευση	0,4%	-5,1%	-7,7%	-2,5%	-3,7%	0,3%	-50,8%	-48,3%	-55,3%	-27,8%	-47,2%	-46,4%
Μέση εκπαίδευση	-0,6%	-4,5%	-6,4%	-2,6%	-3,1%	-0,5%	-30,5%	-28,3%	-34,4%	-14,7%	-27,7%	-27,8%
Ανώτερη εκπαίδευση	-5,1%	-4,5%	-4,3%	-2,5%	-4,7%	-4,5%	-33,9%	-29,7%	-32,1%	-17,1%	-30,1%	-30,8%

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Πίνακας 2.7: Ποσοστιαίες μεταβολές των δεικτών ανισότητας πριν και μετά τις μεταβιβάσεις, με κριτήριο το επίπεδο εκπαίδευσης των ατόμων στην Κρήτη, 2019

	Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις λουπές κοινωνικές μεταβιβάσεις						Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις συντάξεις					
	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C²</i>	<i>Gini</i>	<i>A_{ε=0,5}</i>	<i>A_{ε=1}</i>	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C²</i>	<i>Gini</i>	<i>A_{ε=0,5}</i>	<i>A_{ε=1}</i>
Χαμηλή εκπαίδευση	12,0%	3,5%	0,7%	1,5%	5,8%	10,6%	-53,6%	-44,8%	-42,5%	-25,2%	-47,4%	-50,8%
Μέση εκπαίδευση	22,2%	5,1%	-0,5%	1,9%	10,1%	20,2%	-25,3%	-24,9%	-27,8%	-13,0%	-24,5%	-23,9%
Ανώτερη εκπαίδευση	-4,4%	-5,6%	-6,6%	-3,3%	-5,0%	-4,0%	-31,9%	-29,7%	-32,8%	-16,0%	-29,7%	-29,8%

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Πίνακας 2.8: Ποσοστιαίες μεταβολές των δεικτών ανισότητας πριν και μετά τις μεταβιβάσεις, με κριτήριο την εργασιακή κατάσταση των ατόμων στην Ελλάδα, 2019

	Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις λουπές κοινωνικές μεταβιβάσεις						Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις συντάξεις					
	L	T	C ²	Gini	A _{E=0,5}	A _{E=1}	L	T	C ²	Gini	A _{E=0,5}	A _{E=1}
Πλήρης	-7,3%	-6,7%	-6,4%	-4,0%	-6,9%	-6,6%	-15,3%	-14,7%	-16,8%	-8,4%	-14,4%	-13,9%
Μερική	-18,5%	-15,5%	-14,9%	-9,0%	-16,3%	-16,5%	-25,9%	-22,5%	-25,2%	-12,1%	-22,7%	-23,2%
Ανεργία	-4,7%	-5,9%	-7,4%	-2,9%	-5,2%	-4,1%	-15,6%	-15,0%	-17,2%	-7,6%	-14,5%	-13,8%
Συνταξιοδότηση	9,0%	0,1%	-2,7%	0,3%	2,0%	7,1%	-72,0%	-67,4%	-77,6%	-40,2%	-66,8%	-67,5%
Άλλο (οικονομικά μη-ενεργοί κτλ)	-2,5%	-5,5%	-7,4%	-2,8%	-4,5%	-2,1%	-39,0%	-35,6%	-40,0%	-19,8%	-35,4%	-35,2%

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Πίνακας 2.9: Ποσοστιαίες μεταβολές των δεικτών ανισότητας πριν και μετά τις μεταβιβάσεις, με κριτήριο την εργασιακή κατάσταση των ατόμων στην Κρήτη, 2019

	Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις λουπές κοινωνικές μεταβιβάσεις						Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις συντάξεις					
	L	T	C ²	Gini	A _{E=0,5}	A _{E=1}	L	T	C ²	Gini	A _{E=0,5}	A _{E=1}
Πλήρης	-4,3%	-7,7%	-9,4%	-4,4%	-6,6%	-4,0%	-14,6%	-15,6%	-18,1%	-8,5%	-14,8%	-13,8%
Μερική	-3,0%	-5,7%	-8,0%	-4,4%	-4,4%	-2,9%	-51,2%	-42,1%	-37,8%	-20,8%	-45,6%	-49,8%
Ανεργία	23,9%	9,1%	5,1%	4,9%	12,9%	20,9%	-10,3%	-15,7%	-20,2%	-9,8%	-13,0%	-9,4%
Συνταξιοδότηση	15,1%	6,4%	3,4%	3,4%	8,6%	12,3%	-74,7%	-66,8%	-69,3%	-40,9%	-68,6%	-71,4%
Άλλο (οικονομικά μη-ενεργοί κτλ)	19,5%	3,7%	-2,5%	2,4%	8,3%	17,6%	-26,8%	-26,0%	-29,7%	-13,0%	-25,5%	-25,2%

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Στους Πίνακες 2.10 και 2.11 ο πληθυσμός της χώρας και της περιφέρειας Κρήτης χωρίζεται σε τύπους νοικοκυριών. Η κατηγοριοποίηση περιλαμβάνει μονομελή νοικοκυριά, δύο ενήλικες χωρίς παιδιά, μονογονεϊκά και νοικοκυριά με ένα, δύο, τρία ή περισσότερα τέκνα αντίστοιχα. Για ακόμα μία φορά, οι καταγεγραμμένες διαφορές μεταξύ της χώρας και της Κρήτης, είναι σημαντικές με τους δείκτες να παρουσιάζουν ποικιλία διαφορετικών μεταβολών. Αναφορικά με τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις, τα μονομελή νοικοκυριά στην Ελλάδα φαίνεται ότι λαμβάνουν ορισμένες παροχές που συμβάλλουν στην αύξηση της ανισότητας. Στην Κρήτη, οι παροχές που λαμβάνουν τα μονομελή νοικοκυριά λειτουργούν με αντίστροφο τρόπο, η ανισότητα περιορίζεται.

Ιδιαίτερα μικρή μείωση της ανισότητας παρατηρείται από την επίδραση των υπολοίπων μεταβιβάσεων στα μονογονεϊκά νοικοκυριά της περιφέρειας. Αντίστοιχα, η τάση που εμφανίζεται στον πληθυσμό των μονογονεϊκών νοικοκυριών της Επικράτειας είναι αρκετά διαφοροποιημένη, ιδιαίτερα στους δείκτες L και $A_{\varepsilon=1}$ που έχουν μεγαλύτερη ευαισθησία σε μεταβιβάσεις στο κάτω άκρο της κατανομής. Αυξητική εμφανίζεται η επίδραση των λοιπών μεταβιβάσεων στην ομάδα νοικοκυριών «δύο ενηλίκων με ένα παιδί» ενώ, αντιθέτως, η τάση στα νοικοκυριά «δύο ενηλίκων με τρία παιδιά» είναι εξαιρετικά σημαντική. Η συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα, είναι επί της ουσίας η μόνη, μεταξύ των υφιστάμενων, που στηρίζεται στα επιδόματα και στις λοιπές μεταβιβαστικές πληρωμές, ενώ παράλληλα, οι συντάξεις, δεν λειτουργούν περιοριστικά.

Αναφορικά με το σκέλος των συντάξεων, η Κρήτη δεν παρουσιάζει κάποια ιδιαίτερη διαφοροποίηση με την Επικράτεια. Σύμφωνα με τα δεδομένα, η επίδραση των συντάξεων στην ανισότητα εισοδήματος των νοικοκυριών χωρίς παιδιά είναι σημαντική ενώ, στα νοικοκυριά με διαφορετικό αριθμό τέκνων, η επίδραση παρουσιάζεται υποτονική. Κάτι τέτοιο είναι γενικά, αναμενόμενο, καθότι οι συντάξεις αποτελούν μικρό ποσοστό νοικοκυριών με παιδιά.

Στους Πίνακες 2.12 και 2.13 παρουσιάζονται αντίστοιχα δεδομένα μεταβολών των δεικτών ανισότητας για με κριτήριο την ηλικία του πληθυσμού. Η βασική τάση που εμφανίζεται τόσο στην Επικράτεια όσο και στην περιφέρεια Κρήτης, είναι ότι οι λοιπές μεταβιβάσεις παρεμβαίνουν με τρόπο ώστε να διορθώνουν την ανισότητα

μεταξύ των μελών νοικοκυριών μικρής ηλικίας. Με συνέπεια, σε όλους τους δείκτες ανισότητας, η εκτιμώμενη επίδραση είναι τέτοια ώστε να περιορίζει το επίπεδο της ανισο-κατανομής εισοδήματος μεταξύ των ηλικιών έως 17 ετών. Αντίθετα, στις υπόλοιπες ηλικίες, η επίδραση είναι αυξητική. Περαιτέρω, αναφορικά με την συμβολή των συντάξεων, η ανισότητα συρρικνώνεται σημαντικά στις μεγαλύτερες ηλικίες, ενώ στις μικρότερες, η συμβολή είναι διορθωτική όμως αρκετά περισσότερο περιορισμένη.

Στον Πίνακα 2.14, εξετάζεται το ποσοστό της συνολικής ανισότητας που οφείλεται σε διαφορές πληθυσμιακών ομάδων με βάση χαρακτηριστικά του ατόμου για την Ελλάδα και την περιφέρεια Κρήτης, για το 2019 (έρευνα 2020). Μεταξύ των τεσσάρων κριτηρίων ταξινόμησης του συνόλου του πληθυσμού, είναι εμφανές ότι το επίπεδο εκπαίδευσης και η κατάσταση απασχόλησης, διαμορφώνουν τα – σχετικά – υψηλότερα ποσοστά ερμηνείας της ανισότητας του εισοδήματος, τόσο στη χώρα, όσο και στην περιφέρεια Κρήτης. Βεβαίως, όπως γίνεται αντιληπτό από τα στοιχεία, κανένα από τα χαρακτηριστικά δεν μπορεί να ερμηνεύσει περισσότερο από το 12,5% της συνολικής ανισότητας. Μάλιστα, σε πολλές περιπτώσεις – όπως αυτή της πληθυσμιακής ομάδας – το ποσοστό εκτιμάται εξαιρετικά χαμηλό, το οποίο σημαίνει ότι το κριτήριο της ηλικίας, από μόνο του, δεν είναι επαρκές ώστε να προσεγγίσουμε τις – ούτως ή άλλως πολυεπίπεδες – αιτίες της ανισότητας.

Το επίπεδο εκπαίδευσης ερμηνεύει σημαντικότερα την ανισότητα στο σύνολο της χώρας. Η κατάσταση απασχόλησης, επίσης υπολογίζεται ότι εξηγεί ένα – σχετικά – σημαντικό τμήμα της συνολικής ανισότητας, όμως στην περιφέρεια Κρήτης, οι δύο αυτές όψεις, μοιάζει να είναι αρκετά πιο περιορισμένες. Ειδικότερα, για την Κρήτη, οι τρεις πρώτες κατηγορίες χαρακτηριστικών – επίπεδο εκπαίδευσης, κατάσταση απασχόλησης και τύπος νοικοκυριού – εμφανίζονται ως ισάξιες στην ερμηνεία της ανισότητας, γεγονός που διαφοροποιεί την Κρήτη από το μέσο όρο της χώρας.

Πίνακας 2.10: Ποσοστιαίες μεταβολές των δεικτών ανισότητας πριν και μετά τις μεταβιβάσεις, με κριτήριο τον τύπο νοικοκυριού στην Ελλάδα, 2019

Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις							Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις συντάξεις					
	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²	<i>Gini</i>	<i>A_{E=0,5}</i>	<i>A_{E=1}</i>	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²	<i>Gini</i>	<i>A_{E=0,5}</i>	<i>A_{E=1}</i>
Μονομελές	7,8%	1,5%	1,5%	0,7%	2,5%	6,3%	-60,2%	-50,4%	-48,8%	-30,1%	-53,1%	-55,4%
Δύο ενήλικες χωρίς παιδιά	0,8%	-1,0%	-1,0%	-0,3%	-0,9%	0,6%	-61,5%	-52,6%	-56,2%	-31,9%	-53,9%	-55,9%
Μονογονεϊκό νοικοκυριό	16,5%	-1,0%	-6,0%	-2,6%	4,7%	14,4%	-21,4%	-13,6%	-12,4%	-6,6%	-15,5%	-19,5%
Δύο ενήλικες με ένα παιδί	7,8%	-2,3%	-3,7%	-1,9%	0,0%	6,8%	-7,5%	-7,2%	-8,3%	-3,8%	-7,0%	-6,7%
Δύο ενήλικες με δύο παιδιά	-3,9%	-8,8%	-10,3%	-5,5%	-7,2%	-3,5%	-4,4%	-3,8%	-4,0%	-2,0%	-3,9%	-4,0%
Δύο ενήλικες με τρία παιδιά	-24,3%	-20,2%	-21,2%	-10,7%	-20,9%	-22,2%	-11,3%	-8,9%	-7,9%	-4,7%	-9,7%	-10,2%
Άλλο	-5,1%	-4,9%	-5,6%	-2,4%	-4,8%	-4,5%	-26,8%	-28,3%	-35,8%	-14,6%	-26,2%	-24,1%

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Πίνακας 2.11: Ποσοστιαίες μεταβολές των δεικτών ανισότητας πριν και μετά τις μεταβιβάσεις, με κριτήριο τον τύπο νοικοκυριού στην Κρήτη, 2019

Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις							Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις συντάξεις					
	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²	<i>Gini</i>	<i>A_{E=0,5}</i>	<i>A_{E=1}</i>	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²	<i>Gini</i>	<i>A_{E=0,5}</i>	<i>A_{E=1}</i>
Μονομελές	1,1%	-2,7%	-3,2%	-1,4%	-2,1%	0,9%	-65,2%	-52,6%	-46,8%	-29,6%	-57,2%	-61,8%
Δύο ενήλικες χωρίς παιδιά	2,9%	-0,5%	-1,8%	-0,1%	0,5%	2,4%	-65,6%	-56,6%	-57,4%	-34,5%	-58,6%	-61,4%
Μονογονεϊκό νοικοκυριό	-1,0%	-2,1%	-2,6%	-1,0%	-1,6%	-0,9%	-19,9%	-13,9%	-11,7%	-6,9%	-15,9%	-17,9%
Δύο ενήλικες με ένα παιδί	79,2%	18,6%	8,3%	5,1%	33,3%	71,6%	-3,6%	-2,2%	-1,5%	-0,7%	-2,8%	-3,4%
Δύο ενήλικες με δύο παιδιά	4,5%	-7,3%	-12,1%	-3,8%	-3,4%	4,1%	-11,9%	-9,6%	-8,6%	-5,9%	-10,4%	-11,1%
Δύο ενήλικες με τρία παιδιά	-43,5%	-38,9%	-36,6%	-21,5%	-40,6%	-42,3%	4,2%	3,0%	1,6%	1,9%	3,6%	4,0%
Άλλο	18,8%	15,0%	13,6%	7,9%	15,8%	17,3%	-20,3%	-27,5%	-32,5%	-17,0%	-24,3%	-19,2%

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Πίνακας 2.12: Ποσοστιαίες μεταβολές των δεικτών ανισότητας πριν και μετά τις μεταβιβάσεις, με κριτήριο την ηλικία των ατόμων στην Ελλάδα, 2019

Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις							Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις συντάξεις					
	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²	<i>Gini</i>	<i>A</i> _{ε=0,5}	<i>A</i> _{ε=1}	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²	<i>Gini</i>	<i>A</i> _{ε=0,5}	<i>A</i> _{ε=1}
Έως 17 ετών	-11,2%	-11,7%	-12,7%	-6,6%	-11,2%	-9,9%	-8,7%	-7,8%	-8,1%	-4,2%	-7,9%	-7,7%
Από 18 έως 64 ετών	-4,5%	-5,4%	-6,0%	-3,0%	-5,0%	-3,9%	-21,1%	-19,6%	-23,2%	-10,3%	-19,1%	-18,8%
65 ετών και άνω	6,5%	-1,5%	-6,2%	-0,6%	0,1%	4,8%	-73,5%	-71,5%	-50,9%	-43,8%	-69,2%	-68,2%

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Πίνακας 2.13: Ποσοστιαίες μεταβολές των δεικτών ανισότητας πριν και μετά τις μεταβιβάσεις, με κριτήριο την ηλικία των ατόμων στην Κρήτη, 2019

Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις							Ποσοστό μεταβολής ανισότητας που οφείλεται στις συντάξεις					
	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²	<i>Gini</i>	<i>A</i> _{ε=0,5}	<i>A</i> _{ε=1}	<i>L</i>	<i>T</i>	<i>C</i> ²	<i>Gini</i>	<i>A</i> _{ε=0,5}	<i>A</i> _{ε=1}
Έως 17 ετών	-11,5%	-15,3%	-17,3%	-8,6%	-14,0%	-10,7%	-4,1%	-4,8%	-6,0%	-2,3%	-4,3%	-3,8%
Από 18 έως 64 ετών	10,5%	-1,3%	-5,7%	-0,8%	2,3%	9,6%	-19,2%	-19,4%	-22,2%	-10,3%	-18,7%	-17,9%
65 ετών και άνω	10,6%	5,3%	3,9%	3,0%	6,3%	8,6%	-73,4%	-65,2%	-66,8%	-39,4%	-67,1%	-69,8%

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Πίνακας 2.14: Ποσοστό (%) ανισότητας που οφείλεται σε διάφορες πληθυσμιακές ομάδες, με βάση τα χαρακτηριστικά των ατόμων, Ελλάδα, περιφέρεια Κρήτης, 2019.

		L	T	C ²
Επίπεδο εκπαίδευσης	Ελλάδα	12,2	12,4	8,1
	Κρήτη	7,8	8,9	7,8
Κατάσταση απασχόλησης	Ελλάδα	11,4	10,8	6,5
	Κρήτη	8,0	8,5	6,8
Τύπος νοικοκυριού	Ελλάδα	3,1	3,0	1,8
	Κρήτη	6,8	7,3	6,0
Ηλικιακή ομάδα	Ελλάδα	0,4	0,4	0,3
	Κρήτη	1,6	1,7	1,4

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

3. Κίνδυνος φτώχειας, υλική αποστέρηση και κοινωνικός αποκλεισμός στην Κρήτη

Η ενότητα επικεντρώνεται στην εμπειρική διερεύνηση βασικών διαστάσεων του επιπέδου διαβίωσης των κατοίκων της Κρήτης, αλλά και σε σύγκριση με τις υπόλοιπες περιφέρειες της χώρας. Γί αυτό τον σκοπό, αξιοποιούνται εναλλακτικοί κοινωνικοοικονομικοί δείκτες μέτρησης της σχετικής φτώχειας, της υλικής αποστέρησης και του κοινωνικού αποκλεισμού. Εννοιολογικά, ο κίνδυνος φτώχειας αναφέρεται σε άτομα ή νοικοκυριά που έχουν εισόδημα χαμηλότερο από ένα ορισμένο επίπεδο που θεωρείται αποδεκτό ή φυσιολογικό στην κοινωνία στην οποία ζουν.

Η συμβατική μέτρηση της φτώχειας στο πλαίσιο της ΕΕ έχει πλεονεκτήματα αλλά και ορισμένα βασικά μειονεκτήματα (Παπαθεοδώρου, 2020; Παπαθεοδώρου, Μισσός και Παπαναστασίου, 2020). Η μέτρηση αυτή βασίζεται στον υπολογισμό του 60% του διάμεσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος (μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις) κάθε χώρας. Κατά συνέπεια, όσα άτομα ή νοικοκυριά έχουν εισόδημα μικρότερο από το προαναφερόμενο όριο χαρακτηρίζονται ως φτωχά. Ωστόσο, ο δείκτης αυτός γίνεται λιγότερο αποτελεσματικός για τη ρεαλιστική αποτύπωση της εισοδηματικής κατάστασης των φτωχών νοικοκυριών σε περιόδους οικονομικής αναταραχής με έντονες μεταβολές στο ΑΕΠ και στο εισόδημα των μεσαίων στρωμάτων (Παπαθεοδώρου, Μισσός & Παπαναστασίου, 2020).

Εναλλακτικά, διάφοροι φορείς χρησιμοποιούν ως κατώφλι φτώχειας το 50% ή 60% του μέσου ισοδύναμου διαθέσιμου εισοδήματος. Ωστόσο, η διάμεσος είναι γενικά προτιμότερη έναντι της μέσης τιμής, καθώς η πρώτη επηρεάζεται σε μικρότερο βαθμό από τις ακραίες τιμές. Έτσι, σε μια κατανομή λοξή προς τα δεξιά όπως συμβαίνει κατεξοχήν με τις κατανομές εισοδήματος, ο μέσος όρος εμφανίζει μεγαλύτερες τιμές απ' ότι η διάμεσος.

Ο υπολογισμός του ποσοστού των ατόμων που βρίσκονται κάτω από το όριο ή τη γραμμή φτώχειας δεν αποτελεί επαρκή συνθήκη για την κατανόηση του φαινομένου της φτώχειας. Συμπληρωματικά μέτρα εκτίμησης της φτώχειας αποτελούν το χάσμα ή βάθος και η ένταση ή δριμύτητα της φτώχειας (Foster, Greer & Thorbecke, 1984).

Όπως είναι διαδεδομένο, το χάσμα φτώχειας μετρά το «πόσο φτωχοί είναι οι φτωχοί». Ειδικότερα, μετρά την απόσταση του ορίου της φτώχειας (για το σύνολο του πληθυσμού)

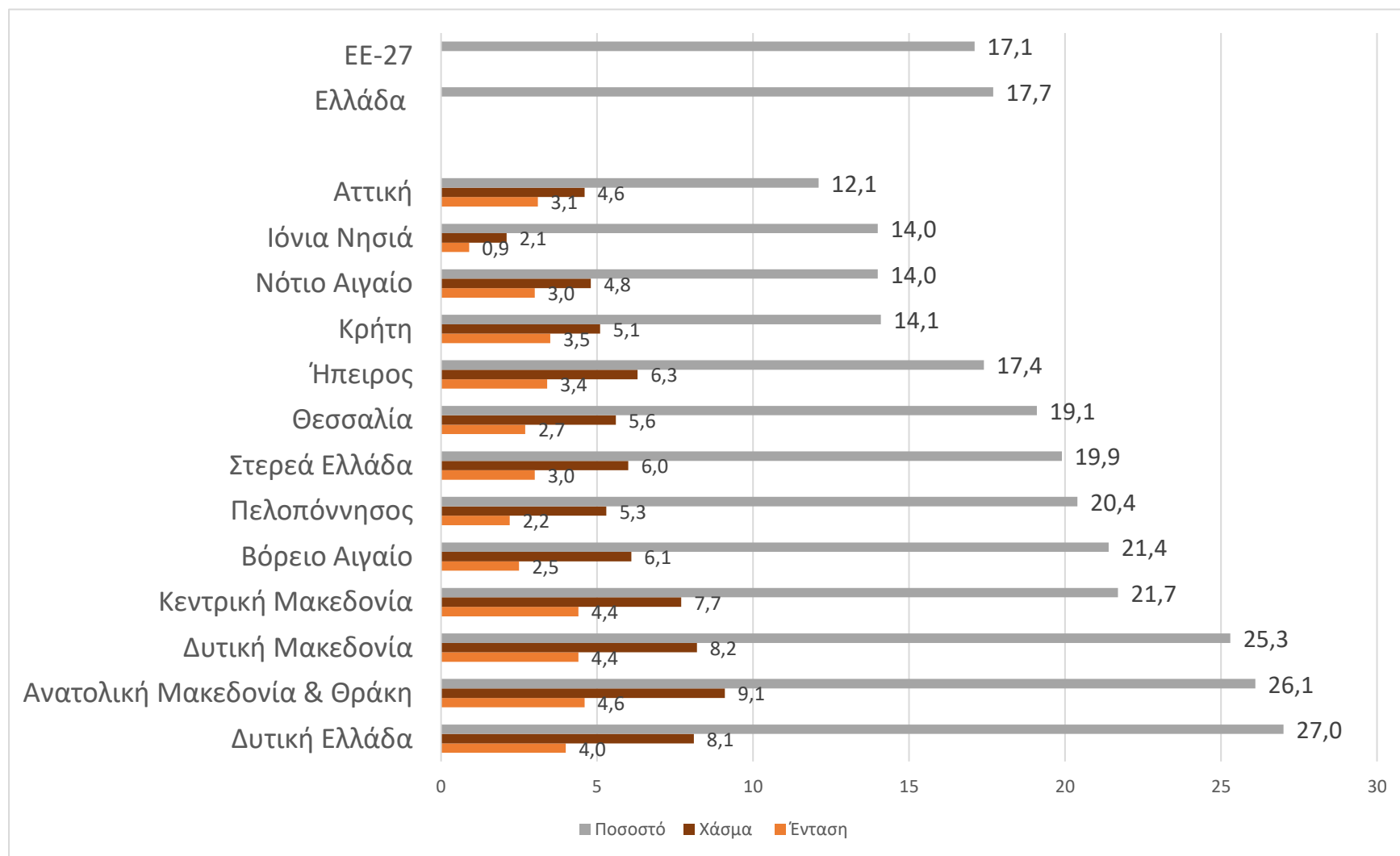
από τη διάμεσο του ισοδύναμου εισοδήματος των ατόμων που βρίσκονται κάτω από το όριο της φτώχειας, ως ποσοστό του ορίου φτώχειας.

Αντίστοιχα, ο δείκτης της έντασης της φτώχειας μετρά τη δριμύτητα της φτώχειας. Μέσα από τον υπολογισμό του τετραγωνισμένου χάσματος φτώχειας για κάθε άτομο/νοικοκυριό, ο δείκτης αυτός προσδίδει μεγαλύτερο βάρος σε αυτούς/ές που βρίσκονται σε πολύ μεγάλη απόσταση από τη γραμμή φτώχειας σε σχέση με αυτούς/ές που βρίσκονται πιο κοντά σε αυτή. Όσο πιο υψηλή η τιμή του δείκτη αυτού, τόσο μεγαλύτερο στατιστικό βάρος δίνεται στους πολύ φτωχούς και άρα τόσο εντονότερη είναι η φτώχεια και η ανισότητα σε μια οικονομία.

Εστιάζοντας σε περιφερειακό επίπεδο (Διάγραμμα 3.1), προκύπτει ότι η διοικητική οντότητα της Κρήτης καταλαμβάνει χαμηλή θέση ως προς τον κίνδυνο φτώχειας (14%) μετά τις περιφέρειες αρκετά χαμηλότερα των περιφερειών Δυτικής Ελλάδας (27%) και Δυτικής Μακεδονίας (26,1%). Το ποσοστό φτώχειας στην Κρήτη είναι περίπου κατά τέσσερις ποσοστιαίες μονάδες χαμηλότερο από την μέση τιμή της χώρας (17,7%) και κατά τρεις ποσοστιαίες μονάδες από τον μέσο όρο της ΕΕ-27. Επιπρόσθετα, ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι τα αποτελέσματα με βάση τη θέση των περιφερειών ως προς το ποσοστό φτώχειας δεν διαφοροποιούνται ιδιαίτερα σε σχέση με το χάσμα και την ένταση της φτώχειας με εξαίρεση ορισμένες περιφέρειες (πχ. Θεσσαλία, Στερεά Ελλάδα, Βόρειο Αιγαίο, Πελοπόννησος, κλπ.).

Τα αποτελέσματα για το χάσμα και την ένταση της φτώχειας απεικονίζονται επίσης στο Διάγραμμα 3.1 στο οποίο διακρίνονται τα Ιόνια Νησιά για τις πολύ χαμηλές επιδόσεις, σε αντίθεση με την Ανατολική Μακεδονία και Θράκη όπου οι εκτιμήσεις είναι ιδιαίτερα υψηλές. Όσον αφορά την Κρήτη βρίσκεται σε μια ενδιάμεση θέση, καθώς καταγράφονται μέτριες εκτιμήσεις ως προς το βάθος και την ένταση της φτώχειας. Το εύρημα αυτό σημαίνει ότι υπάρχει σημαντικό μερίδιο ατόμων μεταξύ των φτωχών που αντιμετωπίζει συνθήκες μεγάλης ανεπάρκειας εισοδήματος (δηλαδή άτομα που ζουν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας).

Διάγραμμα 3.1: Ποσοστό, χάσμα και ένταση της φτώχειας, Έρευνα 2020 (εισοδήματα 2019)



Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Ένα επιπλέον μεθοδολογικό εργαλείο που αποτυπώνει αρκετά ικανοποιητικά και εύληπτα τις συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού είναι ο δείκτης υλικής αποστέρησης. Ο δείκτης αυτός αντικατοπτρίζει την αντικειμενική αδυναμία των νοικοκυριών να καλύψουν βασικές ανάγκες μέσα από την απόκτηση αγαθών ή/και υπηρεσιών.

Τα αγαθά και οι υπηρεσίες που χρησιμοποιούνται για την κατάρτιση του δείκτη υλικής αποστέρησης είναι τα εξής:

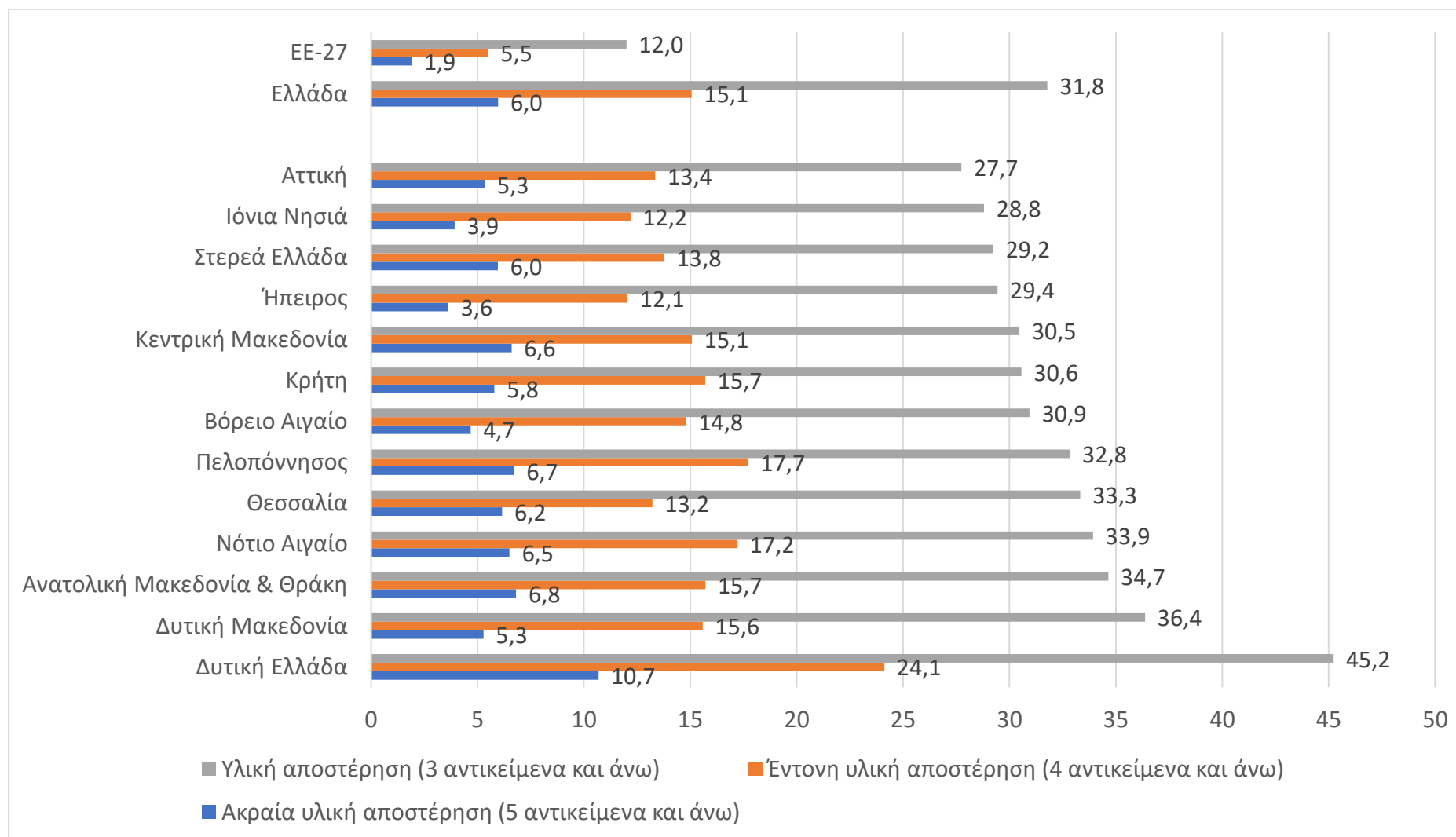
- 1) αδυναμία πληρωμής δανείων, λογαριασμών κοινής ωφέλειας, ενοικίων, κλπ.,
- 2) αδυναμία κάλυψης έκτακτων αλλά αναγκαίων δαπανών,
- 3) επαρκής θέρμανση στο σπίτι,
- 4) διατροφή με κρέας ή ψάρι (ή χορτοφαγικό ισοδύναμο) κάθε δύο μέρες,
- 5) διακοπές διάρκειας μιας εβδομάδας τον χρόνο,
- 6) κατοχή αυτοκινήτου,
- 7) κατοχή τηλεφώνου,
- 8) κατοχή πλυντηρίου και
- 9) κατοχή τηλεόρασης.

Τα νοικοκυριά που στερούνται τουλάχιστον τρία από τα αγαθά αυτά βρίσκονται σε υλική αποστέρηση, τουλάχιστον τέσσερα (4) σε έντονη υλική αποστέρηση και τουλάχιστον πέντε (5) σε ακραία υλική αποστέρηση.

Ο δείκτης της υλικής αποστέρησης είναι ιδιαίτερα χρήσιμος για την εκτίμηση συνθηκών ακραίας φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού στις χώρες της ΕΕ (Bradshaw & Mayhew, 2011; Papanastasiou, 2019). Το Διάγραμμα 3.2 απεικονίζει τους εναλλακτικούς δείκτες υλικής αποστέρησης για τις 13 περιφέρειες της χώρας σε σύγκριση με το σύνολο της χώρας και της ΕΕ-27. Μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η υλική αποστέρηση στην Ελλάδα, με όλους τους εναλλακτικούς δείκτες, βρίσκεται σε εξαιρετικά υψηλά επίπεδα (σχεδόν τριπλάσια) από αυτά της ΕΕ-27. Αυτό είναι ενδεικτικό του χαμηλού επιπέδου διαβίωσης που αντιμετωπίζουν μεγάλα τμήματα του πληθυσμού στην χώρα συγκριτικά με τους υπόλοιπους Ευρωπαίους. Ως προς την υλική αποστέρηση η περιφέρεια Κρήτης κατατάσσεται κάπου στη μέση μεταξύ

των περιφερειών της χώρας, ενώ στη χειρότερη θέση βρίσκεται η περιφέρεια της Δυτικής Ελλάδας ακολουθούμενη από τις περιφέρειες της Δυτικής Μακεδονίας και της Ανατολικής Μακεδονίας και Θράκης. Έτσι υλική αποστέρηση βιώνει το 30,6% του πληθυσμού της Κρήτης, έντονη υλική αποστέρηση το 15,7% και ακραία αποστέρηση το 5,8%. Αξίζει να αναφερθεί ότι τα αντίστοιχα ποσοστά για την ΕΕ-27 είναι 12%, 5,5% και 1,9% γεγονός που αποκαλύπτει τις δυσμενείς συνθήκες διαβίωσης του πληθυσμού της Κρήτης σε σχέση με το μέσο όρο της ΕΕ-27.

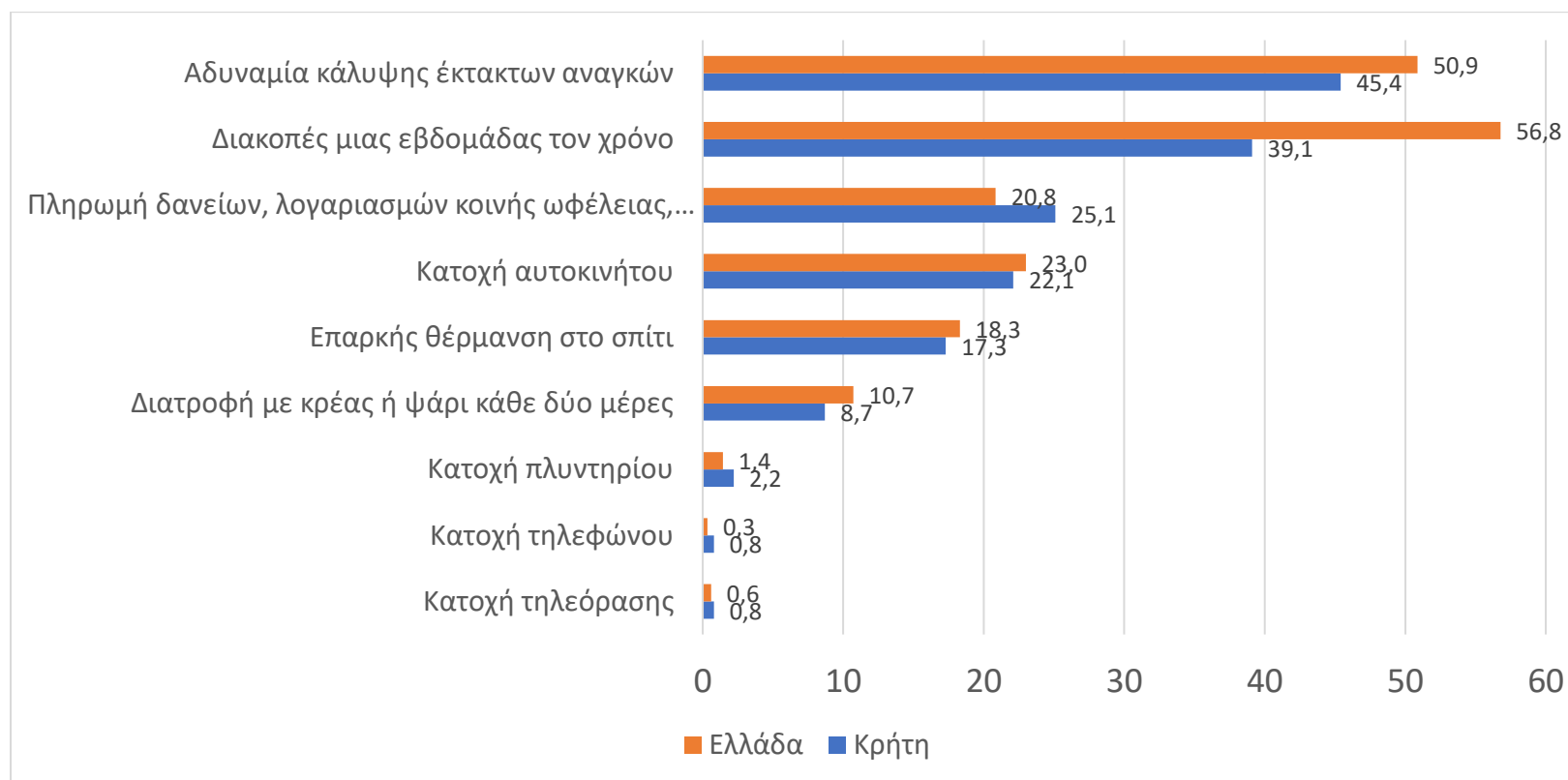
Διάγραμμα 3.2: Δείκτες υλικής αποστέρησης (%) ανά διοικητική περιφέρεια, 2020



Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Ειδικότερα, στην Κρήτη προκύπτουν σημαντικά ευρήματα από την ανάλυση των επιμέρους αντικειμένων που απαρτίζουν τον δείκτη υλικής αποστέρησης σε σύγκριση με τον εθνικό μέσο όρο. Όπως προκύπτει από την ανάλυση (Διάγραμμα 3.3), η βασικότερη παράμετρος που χαρακτηρίζει τα νοικοκυριά της Κρήτης είναι η αδυναμία πληρωμής έκτακτων δαπανών με ποσοστό της τάξης του 45,4%, όπως για παράδειγμα για την πληρωμή δαπανών υγείας, φροντιστηρίων ή επισκευές σπιτιού. Στη δεύτερη θέση, με ποσοστό 39,1%, εμφανίζεται η αδυναμία των νοικοκυριών να πραγματοποιήσουν διακοπές μιας εβδομάδας το χρόνο. Η δυσκολία πληρωμής δανείων, ενοικίων, λογαριασμών κοινής ωφέλειας, κλπ. πλήττει το 25,1% των νοικοκυριών, που είναι κατά περίπου τέσσερις ποσοστιαίες μονάδες υψηλότερο ποσοστό από τον μέσο όρο της χώρας. Ακολουθούν η έλλειψη αυτοκινήτου (22,1%) και επαρκούς θέρμανσης στο σπίτι (17,3%). Στις τελευταίες θέσεις συναντώνται η κατοχή διαρκών καταναλωτικών αγαθών (πλυντήριο, τηλεόραση, τηλέφωνο), εξαιτίας του γεγονότος ότι τα αγαθά αυτά είναι πλέον χαμηλού κόστους και εύκολη η πρόσβαση σε αυτά και ενδεχομένως τα νοικοκυριά τα διέθεταν πριν από την οικονομική κρίση και την επακόλουθη δημοσιονομική προσαρμογή στη χώρα.

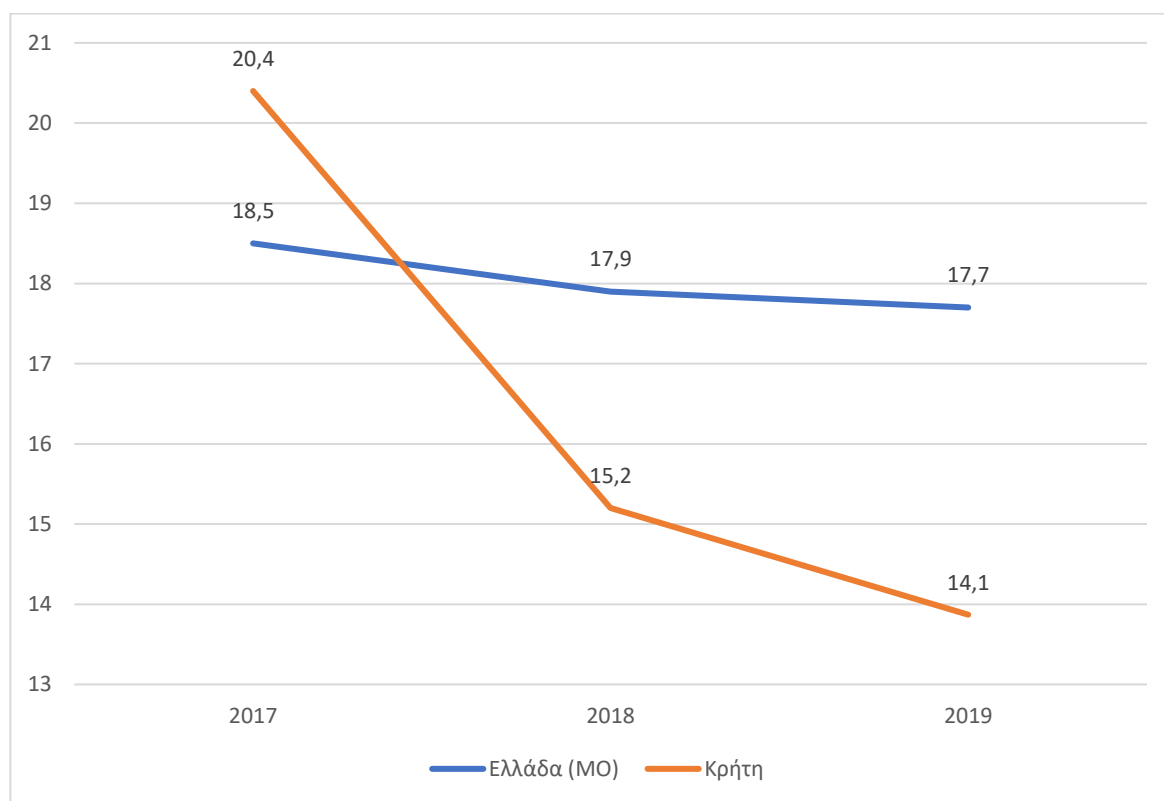
Διάγραμμα 3.3: Αντικείμενα υλικής αποστέρησης (%), περιφέρεια Κρήτης και Ελλάδα, 2020



Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Με βάση τα διαθέσιμα δεδομένα της τελευταίας τριετίας, ο κίνδυνος σχετικής φτώχειας στην περιφέρεια Κρήτης καταγράφει σημαντική πτωτική τάση και πέφτει κάτω από τον εθνικό μέσο όρο. Όπως φαίνεται στο διάγραμμα 3.4, το ποσοστό φτώχειας μειώνεται από το 20,4% το 2017 στο 14,1% το 2019, ενώ το ίδιο έτος ο εθνικός μέσος όρος ανέρχεται σε 17,7%. Η εξέλιξη αυτή σηματοδοτεί τη βελτίωση της εισοδηματικής κατάστασης μέρους των νοικοκυριών στην Κρήτη.

Διάγραμμα 3.4: Ποσοστά (%) φτώχειας σε Ελλάδα και περιφέρεια Κρήτης, 2017-2019 (έρευνες 2018-2020).



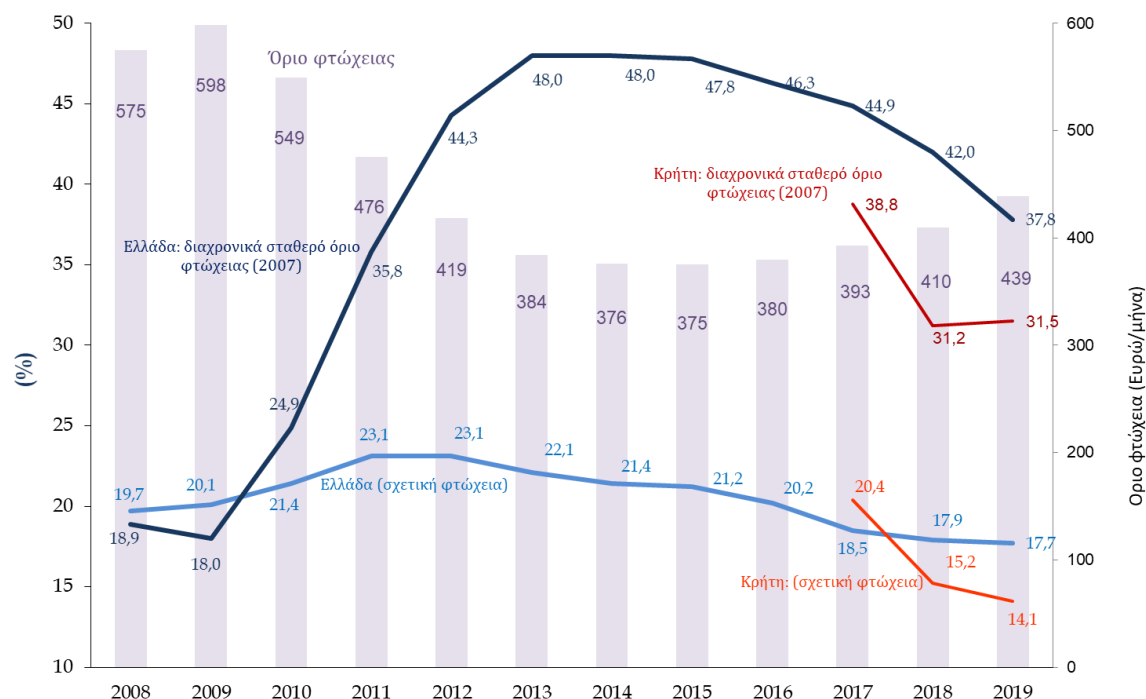
Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Οι εκτιμήσεις όμως της σχετικής φτώχειας αποκρύπτουν την πραγματική εξέλιξη των συνθηκών διαβίωσης τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Κρήτη. Αυτό γιατί ο δείκτης σχετικής φτώχειας υπολογίζεται με βάση το 60% του διαμέσου ισοδύναμου εισοδήματος κάθε έτους. Κατά συνέπεια όταν μειώνονται τα εισοδήματα και ιδιαίτερα των μεσαίων στρωμάτων, όπως συνέβη στην πρόσφατη κρίση και την παρατεταμένη ύφεση που ακολούθησε, μειώνεται αντίστοιχα και το όριο φτώχειας. Κατά συνέπεια νοικοκυριά με ίδιο επίπεδο διαβίωσης μπορεί να κατατάσσονται ως φτωχά σε ένα έτος και ως μη φτωχά σε κάποιο άλλο. Ο υπολογισμός του κινδύνου φτώχειας με βάση ένα διαχρονικό σταθερό όριο, σταθμίζοντας

τα εισοδήματα ως προς την αγοραστική τους δύναμη, μας επιτρέπει να έχουμε μια καλύτερη αποτύπωση των αλλαγών στο επίπεδο διαβίωσης και στην φτώχεια του πληθυσμού. Στο διάγραμμα 3.5 παρουσιάζονται οι συγκριτικές εκτιμήσεις του κινδύνου φτώχειας στην Ελλάδα και την Κρήτη τόσο με βάση το όριο σχετικής φτώχειας που υπολογίζεται κάθε έτος όσο και με βάση ένα διαχρονικό όριο φτώχειας (του 2007).

Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε με βάση το δείκτη σχετικής φτώχειας η χώρα παρουσιάζει μια μικρή άνοδο του κινδύνου φτώχειας το από το 2008 έως το 2012 και στη συνέχεια εμφανίζει σταδιακή μείωση, για να φτάσει το 2019 σε επίπεδα χαμηλότερα του 2008. Για την Κρήτη, όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, έχουμε μόνο εκτιμήσεις από το 2017 και μετά, όπου ο κίνδυνος φτώχειας εμφανίζει μια σημαντική μείωση. Την περίοδο όμως αυτή τα εισοδήματα του πληθυσμού έχουν υποστεί τεράστια μείωση η οποία αντανακλάται στα όρια σχετικής φτώχειας που εκτιμώνται κάθε έτος. Ενδεικτικά ένα άτομο με ισοδύναμο μηνιαίο εισόδημα 480 ευρώ κατατάσσεται ως φτωχό την περίοδο 2018-2010 και ως μη φτωχό την περίοδο μετά από το 2010. Έτσι, όταν χρησιμοποιήσουμε το όριο φτώχειας του 2007 θα διαπιστώσουμε ότι ο κίνδυνος φτώχειας για το σύνολο της χώρας από 18% το 2018 ανέρχεται σε 48% το 2013 και έκτοτε παραμένει σε σχετικά υψηλά επίπεδα. Με άλλα λόγια το 2013 περίπου ο μισός πληθυσμός της χώρας είχε επίπεδα διαβίωσης αντίστοιχα με αυτά που είχε το 18% του φτωχότερου πληθυσμού μόλις 4 χρόνια πριν. Ακόμα και το 2019 περίπου το 40% του πληθυσμού της χώρας ζει σε ανάλογες συνθήκες φτώχειας. Στην Κρήτη το 38,8% του πληθυσμού το 2017 και το 31,4% το 2019 ζουν σε αντίστοιχες συνθήκες φτώχειας. Τα δεδομένα αυτά καταδεικνύουν τις δραματική επιδείνωση στο επίπεδο διαβίωσης του πληθυσμού της χώρας αλλά και της περιφέρειας Κρήτης από το 2009 και μετά.

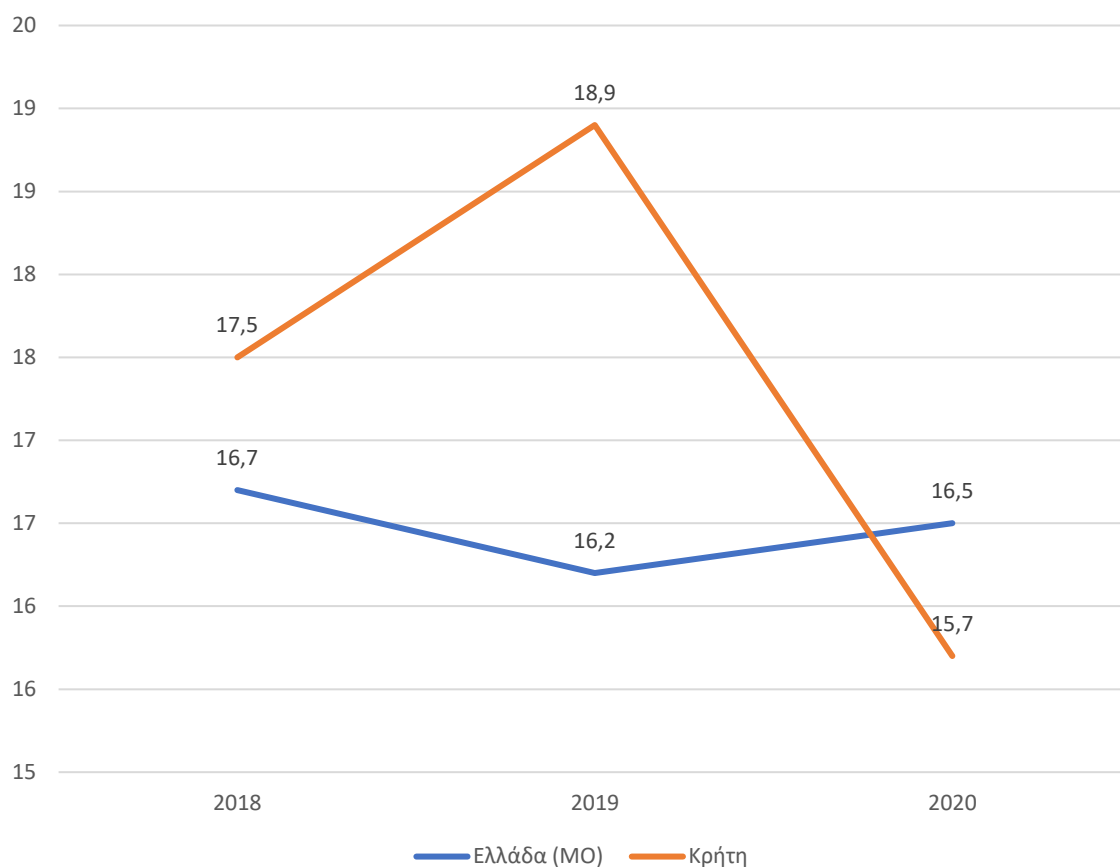
Διάγραμμα 3.5: Όρια σχετικής φτώχειας και κίνδυνος φτώχειας σε Ελλάδα και περιφέρεια Κρήτης, 2008-2019 (έρευνες 2009-2020).



Πηγή: Eurostat, SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Αντίστοιχη εικόνα αποτυπώνεται από τον δείκτη έντονης υλικής αποστέρησης είναι (Διάγραμμα 3.6). Ο δείκτης αυτός μειώνεται από το 17,5% το 2018 στο 15,7% το 2020 με μια ενδιάμεση αύξηση το 2019, όταν ο εθνικός μέσος όρος είναι 16,5% κατά το τελευταίο έτος. Σε κάθε περίπτωση, οι συνθήκες διαβίωσης ορισμένων νοικοκυριών βελτιώνεται κατά την εξεταζόμενη περίοδο (για την οποία υπάρχουν σχετικά δεδομένα σε επίπεδο περιφέρειας όπως προαναφέρθηκε).

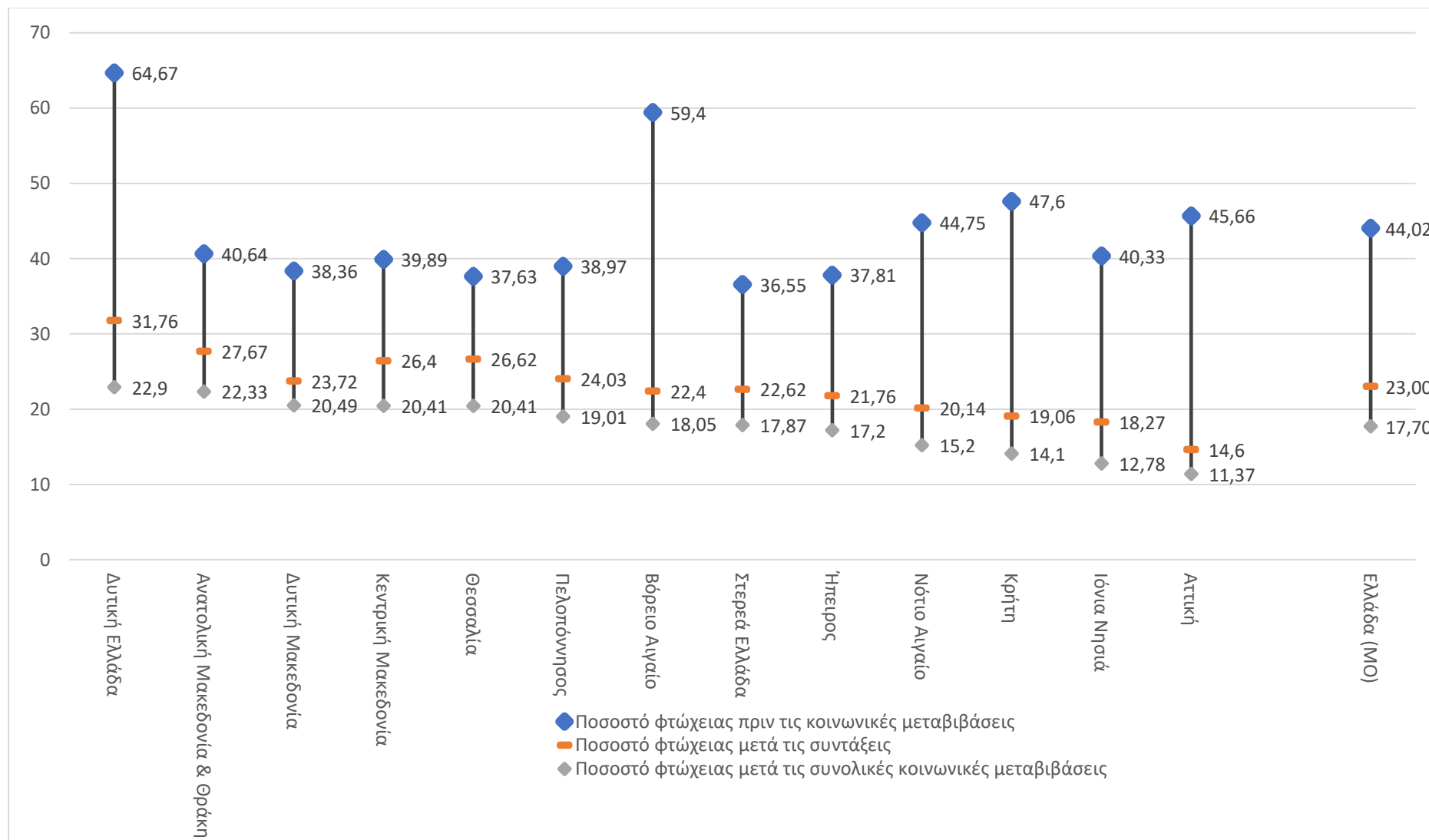
Διάγραμμα 3.6: Ποσοστά (%) έντονης υλικής αποστέρησης σε Ελλάδα και περιφέρεια Κρήτης, 2017-2019 (έρευνες 2019-2020)).



Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Η συνεισφορά του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην καταπολέμηση του φαινομένου της φτώχειας είναι καθοριστικής σημασίας (Παπαθεοδώρου, Δαφέρμος, Παπαδοπούλου και Σακελλαρίδης, 2010; Παπαθεοδώρου, Μισσός και Παπαναστασίου, 2020). Η κοινωνική προστασία συνίσταται σε κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα και είδος προς τα νοικοκυριά. Οι κοινωνικές μεταβιβάσεις σε χρήμα διακρίνονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τις συντάξεις (γήρατος και επιζώντων) και τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις που περιλαμβάνουν διάφορα χρηματικά επιδόματα, όπως ανεργίας, ασθένειας, στέγασης, αναπηρίας, οικογένειας/ παιδιών, κοινωνικού αποκλεισμού, κλπ. Με βάση αυτή τη διάκριση, το Διάγραμμα 3.6 αποτυπώνει την επίδραση των κοινωνικών μεταβιβάσεων σε χρήμα στον μετριασμό του κινδύνου φτώχειας στις 13 περιφέρειες της χώρας και σε επίπεδο χώρας.

Διάγραμμα 3.5: Κοινωνικές μεταβιβάσεις και κίνδυνος φτώχειας ανά περιφέρεια, 2019



Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Πριν από τις κοινωνικές μεταβιβάσεις, τα ποσοστά φτώχειας είναι ιδιαίτερα υψηλά. Σε όλες τις περιφέρειες, όπως και στο σύνολο της χώρας, η μεγαλύτερη μείωση της φτώχειας επιτυγχάνεται μέσω των συντάξεων. Αντίθετα, η συνεισφορά των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων είναι αισθητά μικρότερη. Σε κάποια βαθμό η μείωση της φτώχειας μέσω των λοιπών, εκτός συντάξεων, κοινωνικών μεταβιβάσεων οφείλεται και στη χορήγηση του ελάχιστου εγγυημένου εισοδήματος που εγκαινιάστηκε πρόσφατα στη χώρα και απευθύνεται σε άτομα και νοικοκυριά που αντιμετωπίζουν συνθήκες ακραίας φτώχειας και αποστέρησης.

Η περιφέρεια Κρήτης δεν διαφοροποιείται από τη γενικότερη φυσιογνωμία του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην Ελλάδα, καθώς το αρχικό ποσοστό φτώχειας (47,6%) μειώνεται μετά τις συντάξεις στο 19,06% και μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις στο 14,1%. Σε εθνικό επίπεδο, το ποσοστό φτώχειας πριν από τη χορήγηση των κοινωνικών μεταβιβάσεων βρίσκεται στο 44,2%, μετά τις συντάξεις στο 23% και μετά από τις συνολικές κοινωνικές μεταβιβάσεις στο 17,7%.

Ένα σημαντικό ζήτημα που απασχολεί την κοινωνική έρευνα και τον σχεδιασμό πολιτικής είναι η διάρθρωση (σύνθεση και μέγεθος) των νοικοκυριών ως προσδιοριστικού παράγοντα της φτώχειας. Ειδικότερα, τα εμπειρικά στοιχεία καταγράφουν υψηλό κίνδυνο φτώχειας μεταξύ των μονογονεϊκών οικογενειών (Eurostat, 2013). Πράγματι, από την παρούσα ανάλυση για τη διαβίωση των κατοίκων της Κρήτης προκύπτει ότι τον εντονότερο κίνδυνο φτώχειας αντιμετωπίζουν τα μονογονεϊκά νοικοκυριά (41,38%) που όμως λόγω χαμηλού πληθυσμιακού μεριδίου έχουν και χαμηλή συμμετοχή στην συνολική φτώχεια (7,04%). Αντίθετα, το μικρότερο ποσοστό φτώχειας καταγράφεται για τα νοικοκυριά με δύο ενήλικες χωρίς παιδιά (7,83%). Επιπλέον, αξιοσημείωτο εύρημα είναι και το υψηλό ποσοστό φτώχειας για τα μονομελή νοικοκυριά (26,89%), καθώς και η υψηλότερη συμμετοχή στη φτώχεια για αυτό τον τύπο νοικοκυριού (34,11%). Όσον αφορά το μέγεθος του νοικοκυριού στην Κρήτη καταγράφεται το ίδιο μοτίβο με τα νοικοκυριά με ένα άτομο να εμφανίζουν υψηλό κίνδυνο και τη μεγαλύτερη συμμετοχή στη φτώχεια, ενώ πολυμελή νοικοκυριά με 6 ή περισσότερα άτομα να εμφανίζουν τον μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας αλλά χαμηλή συμμετοχή στην συνολική φτώχεια γιατί αντιπροσωπεύουν ένα μικρό μερίδιο του πληθυσμού.

Όσον αφορά το φύλο, στην Κρήτη, οι γυναίκες εμφανίζουν μεγαλύτερο κίνδυνο φτώχειας σε σχέση με τους άντρες περίπου. Ο Πίνακας 3.1 αποτυπώνει το ποσοστό φτώχειας και τη συμμετοχή στη φτώχεια αντρών και γυναικών στην Κρήτη για το έτος 2020. Η διαφορά μεταξύ των φύλων είναι περίπου 6 ποσοστιαίες μονάδες, ενισχύοντας τις εκτιμήσεις για έμφυλες διαφοροποιήσεις σε βασικούς κοινωνικούς και οικονομικούς δείκτες (πχ. μισθολογικούς) (Eurostat, 2021). Επιπρόσθετα, η συμμετοχή στη φτώχεια εμφανίζεται ιδιαίτερα ετεροβαρής ανάμεσα στα φύλα, με τον γυναικείο πληθυσμό να καταγράφει ποσοστό της τάξης του 63,25%.

Περαιτέρω, η ένταση της φτώχειας εμφανίζεται να είναι μεγαλύτερη στα παιδιά σε σχέση με τις υπόλοιπες ηλικιακές κατηγορίες στην Κρήτη. Όπως προκύπτει από την ανάλυση, τα παιδιά επλήγησαν ιδιαίτερα από τις εισοδηματικές μεταβολές των νοικοκυριών κατά την περίοδο της κρίσης και της εσωτερικής υποτίμησης. Το στοιχείο αυτό αποτελεί αρνητική έκβαση τόσο για το παρόν όσο και για το μέλλον. Η παιδική φτώχεια υπονομεύει τόσο το επίπεδο κοινωνικής ευημερίας στο παρόν, όσο και τις προοπτικές κοινωνικής κινητικότητας στο μέλλον (Παπαθεοδώρου και Παπαναστασίου, 2017). Ο OECD (2018) αποτυπώνει τις δυσχέρειες και τα εμπόδια που συναντούν στην κοινωνική ανέλιξη τα παιδιά που προέρχονται από φτωχές οικογένειες. Όταν γίνεται έλεγχος του κινδύνου φτώχειας και της συνεισφοράς στη φτώχεια, τα παιδιά και οι νέοι φέρουν το κύριο βάρος με 18,65% και 28,45% αντίστοιχα.

Με βάση την οικονομική/επαγγελματική δραστηριότητα, ο κίνδυνος φτώχειας είναι ο υψηλότερος μεταξύ των ανέργων, αλλά δεν ισχύει το ίδιο σε ότι αφορά τη συνεισφορά στη φτώχεια. Ειδικότερα, οι εργαζόμενοι (22,29%) και οι συνταξιούχοι (26,39%) έχουν πολύ μεγαλύτερη συμμετοχή στη φτώχεια εν συγκρίσει με τους άνεργους. Το εύρημα αυτό καταρρίπτει την υπόθεση ότι η ανεργία αποτελεί τον βασικότερο προσδιοριστικό παράγοντα της φτώχειας και δείχνει ότι η εργασιακή φτώχεια είναι μείζονος σημασίας ζήτημα (Παπαθεοδώρου, Ιωαννίδης & Σουφτάς, 2012).

Επιπλέον, η επαγγελματική και εκπαιδευτική κατάσταση συνδέονται στενά μεταξύ τους και ειδικότερα στην παρούσα ανάλυση εμφανίζουν έναν ιδιαίτερα υψηλό συντελεστή συσχέτισης ($r=0,667$). Με γνώμονα το επίπεδο εκπαίδευσης προκύπτει ότι τα άτομα χωρίς

εκπαίδευση αντιμετωπίζουν τον υψηλότερο κίνδυνο φτώχειας, ενώ όσοι έχουν τελειώσει το δημοτικό εμφανίζουν ποσοστό συνεισφοράς στη φτώχεια της τάξεως του 40,98%.

Πίνακας 3.1: Προσδιοριστικοί παράγοντες του κινδύνου φτώχειας, περιφέρεια Κρήτης, 2019.

	Ποσοστό φτώχειας	Συμμετοχή στη φτώχεια
Τύπος νοικοκυριού		
Μονομελές	26,89	30,21
Δύο ενήλικες χωρίς παιδιά	7,83	17,60
Λοιπά νοικοκυριά χωρίς παιδιά	10,14	8,21
Μονογονεϊκά	41,38	7,04
Δύο γονείς με ένα παιδί	10,81	7,04
Δύο γονείς με δύο παιδιά	16,33	18,77
Δύο γονείς με τρία ή περισσότερα παιδιά	17,88	7,92
Λοιπά νοικοκυριά με εξαρτώμενα παιδιά	9,32	3,23
Μέγεθος νοικοκυριού		
Ένα άτομο	26,89	30,21
Δύο άτομα	8,59	19,94
Τρία άτομα	13,51	17,60
Τέσσερα άτομα	13,95	21,11
Πέντε άτομα	11,43	5,87
6 ή περισσότερα άτομα	37,50	5,28
Φύλο		
Άντρας	10,79	36,75

Γυναίκα	16,56	63,25
Ηλικία		
0-24 ετών	18,65	28,45
25-34 ετών	8,99	4,99
35-44 ετών	16,36	13,20
45-54 ετών	15,06	12,02
55-64 ετών	12,89	12,02
65 ετών και άνω	12,50	27,57
Οικονομική δραστηριότητα		
Εργαζόμενος	9,84	22,29
Άνεργος	37,60	13,78
Συνταξιούχος	12,15	26,39
Μη οικονομικά ενεργός	17,58	37,54
Επίπεδο εκπαίδευσης		
Χωρίς εκπαίδευση	21,51	8,20
Δημοτικό	17,09	40,98
Γυμνάσιο	16,87	16,80
Λύκειο	11,19	19,26
Πανεπιστήμιο	5,42	8,20

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

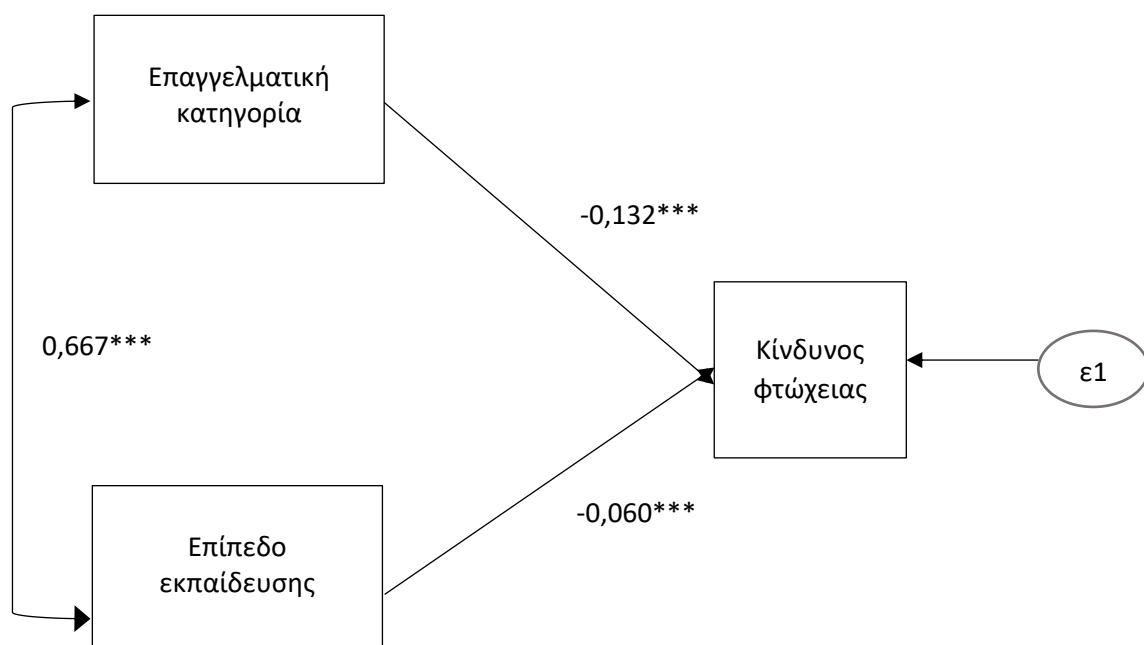
Εμβαθύνοντας στην εμπειρική διερεύνηση της αιτιώδους επίδρασης της εκπαίδευσης και του επαγγέλματος στον κίνδυνο φτώχειας στην περιφέρεια Κρήτης, χρησιμοποιείται ένα υπόδειγμα δομικής εξίσωσης (Structural Equation Modelling) (το οποίο ενδείκνυται για πολυεπίπεδες μεταβλητές με υψηλό βαθμό συσχέτισης μεταξύ τους). Ως εξαρτημένη

μεταβλητή χρησιμοποιείται ο κίνδυνος φτώχειας, ενώ οι βασικές μεταβλητές πρόβλεψης είναι το επίπεδο εκπαίδευσης και το είδος της απασχόλησης.

Η κατηγοριοποίηση της εκπαίδευσης ακολουθεί το πρότυπο της πρωτοβάθμιας (δημοτικό), δευτεροβάθμιας (γυμνάσιο/λύκειο) και τριτοβάθμιας εκπαίδευσης (πανεπιστήμιο). Οι επαγγελματικές κατηγορίες δημιουργούνται με γνώμονα το σύστημα ταξινόμησης των επαγγελμάτων του ILO (ISCO-08). Ειδικότερα, η ομαδοποίηση των εργασιών έχει ως εξής: α) υψηλής ειδίκευσης μη-χειρωνακτική (διευθυντικά και διοικητικά στελέχη, ασκούντες επιστημονικά επαγγέλματα, τεχνικοί και ασκούντες συναφή επαγγέλματα, κλπ.), β) χαμηλής ειδίκευσης μη-χειρωνακτική (υπάλληλοι γραφείου, πωλητές στον τομέα των υπηρεσιών, κλπ.) και γ) ειδικευμένη/ανειδίκευτη χειρωνακτική (αγρότες, αλιείς, οικοδόμοι, κτηνοτρόφοι κλπ.).

Ως μεταβλητές ελέγχου επιλέχθηκαν το φύλο (άντρας, γυναίκα), η ηλικία (που δεν συνοδεύεται από μια μεταβλητή της ηλικίας υψωμένη στο τετράγωνο, καθώς η σχέση μεταξύ ηλικίας και κινδύνου φτώχειας είναι γραμμική) και η χρόνια ασθένεια. Μέσω της εφαρμογής του υποδείγματος SEM επιδιώκεται η διερεύνηση της αιτιώδους επίδρασης του επαγγέλματος και της εκπαίδευσης στις εκβάσεις φτώχειας των ατόμων. Ο Πίνακας Α1 στο Παράρτημα συνοψίζει τα ευρήματα από την ανάλυση SEM, όπου φαίνεται ότι υπάρχουν στατιστικά σημαντικές αιτιώδεις σχέσεις μεταξύ εκπαίδευσης και επαγγέλματος με τον κίνδυνο φτώχειας.

Διάγραμμα 3.7: Ανάλυση SEM, περιφέρεια Κρήτης, 2019.



Οι συντελεστές από την ανάλυση SEM παρατίθενται σε τυποποιημένη μορφή με συνέπεια να ερμηνεύονται με βάση την τυπική απόκλιση. Η τυποποίηση των τιμών γίνεται για τη διερεύνηση της σχετικής επίδρασης του επιπέδου εκπαίδευσης και της επαγγελματικής κατηγορίας στον κίνδυνο φτώχειας. Τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στο Διάγραμμα 3.7 αποτυπώνουν διακριτά πρότυπα σχέσεων μεταξύ κινδύνου φτώχειας, εκπαίδευσης και επαγγέλματος στην περιφέρεια Κρήτης. Ειδικότερα, η πιθανότητα φτώχειας εμφανίζεται να μειώνεται όσο μετακινούμαστε προς υψηλής ειδίκευσης μη-χειρωνακτικές εργασίες, ενώ αντίστοιχα μειώνεται όσο μετακινούμαστε προς την τριτοβάθμια εκπαίδευση. Η συμμεταβλητότητα μεταξύ εκπαίδευσης και επαγγέλματος είναι θετική και υψηλή, που συνεπάγεται ότι όσο εντονότερη είναι η επίδραση της μιας μεταβλητής, τόσο εντονότερη είναι και η επίδραση της άλλης.

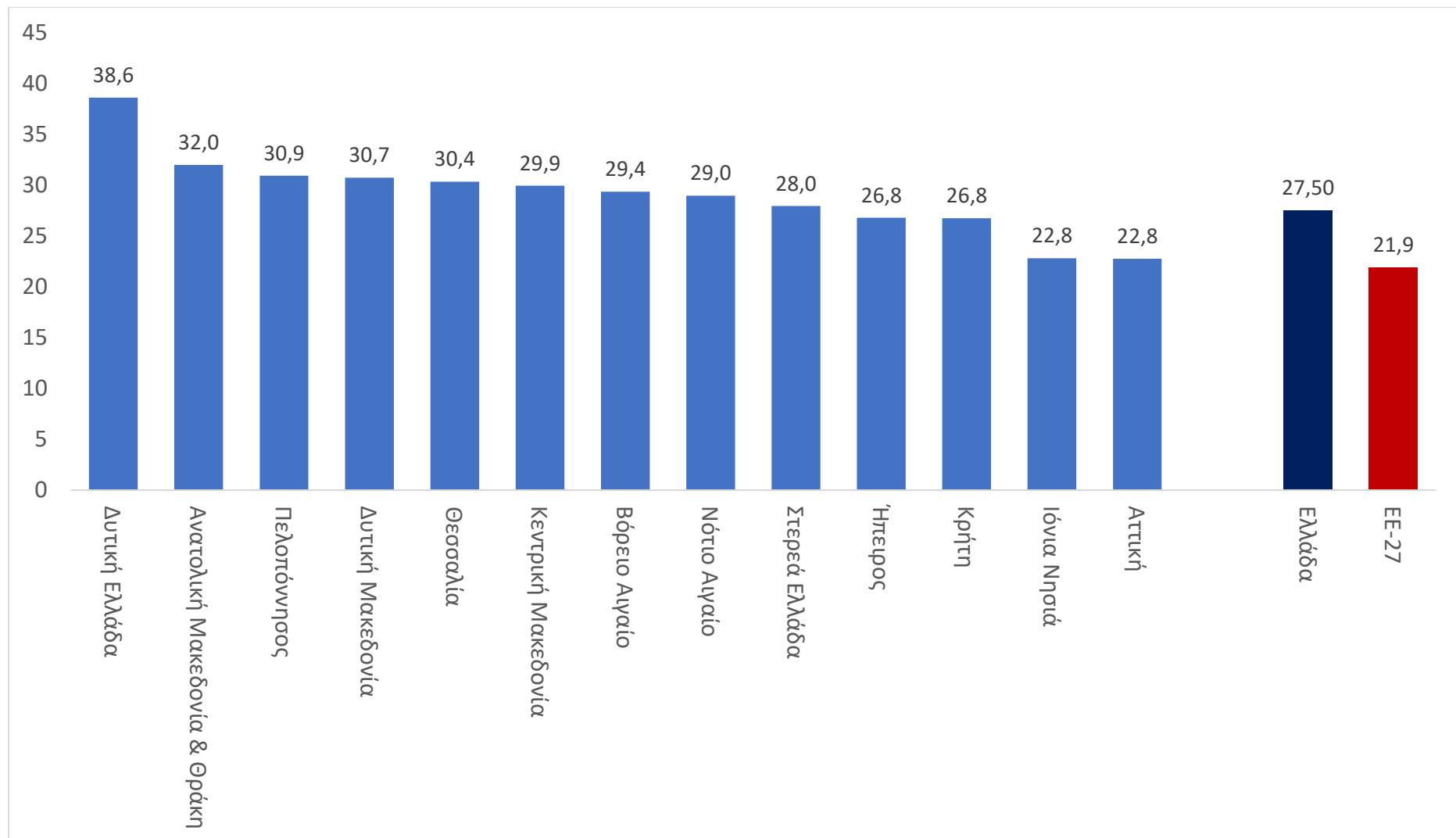
Επιπρόσθετα, η μεταβλητή του επαγγέλματος και της εκπαίδευσης εμφανίζονται να αποτελούν στατιστικά σημαντικούς προβλεπτικούς παράγοντες του κινδύνου φτώχειας, όπου όμως η επίδραση του επαγγέλματος είναι αισθητά μεγαλύτερη από αυτή της εκπαίδευσης. Παρόλα αυτά, προηγούμενες έρευνες έχουν δείξει ότι όταν γίνεται στατιστικός έλεγχος της επίδρασης χαρακτηριστικών των γονέων, τότε η εικόνα διαφοροποιείται σημαντικά ως προς την επίδραση των ατομικών χαρακτηριστικών στον κίνδυνο φτώχειας, με την εκπαίδευση να επηρεάζει ελάχιστα ή και καθόλου τον κίνδυνο φτώχειας, σε αντίθεση με το επάγγελμα που συνεχίζει να διατηρεί τη στατιστική σημαντικότητα σε επίπεδο 0,05 (Papanastasiou and Papatheodorou, 2018; Papatheodorou, 1997; Papatheodorou and Piachaud, 1998).

Τέλος, ένας σημαντικός δείκτης που μελετάται είναι αυτός της φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού (AROE) που αποτελεί δείκτη ορόσημο για την κοινωνική διάσταση της στρατηγικής 2020 της ΕΕ. Η στρατηγική αυτή στοχεύει να μειώσει τον αριθμό των ατόμων που βρίσκονται σε συνθήκες φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού στην ΕΕ κατά 20 εκατομμύρια. Ο δείκτης AROE είναι ένας σύνθετος δείκτης που απαρτίζεται από τρία στοιχεία: α) τον κίνδυνο φτώχειας β) την ακραία υλική αποστέρηση και γ) τη χαμηλή ένταση εργασίας.

Ένα στοιχείο που θα πρέπει να επισημανθεί είναι ότι από τον δείκτη AROPE εξαιρούνται τα παιδιά, τα άτομα ηλικίας κάτω των 25 που βρίσκονται στην εκπαίδευση και τα άτομα ηλικίας άνω των 60 ετών. Επιπρόσθετα, ο δείκτης αυτός προσφέρει μόνο μια μερική εικόνα των συνθηκών φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού και δεν συλλαμβάνει πλήρως την πολυδιάστατη φύση του φαινομένου αυτού. Κοινωνικές διαστάσεις που μένουν εκτός υπολογισμού περιλαμβάνουν τα υπερχρεωμένα νοικοκυριά, τα άτομα με προβλήματα στέγασης, τα άτομα με ανεπαρκή πρόσβαση σε δημόσιες υπηρεσίες, τα άτομα με κακή υγεία ή εκπαιδευτικό έλλειμμα, κλπ.

Ο δείκτης φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού παραμένει ιδιαίτερα υψηλός στην Κρήτη (βλ Διάγραμμα 3.8). Όπως προκύπτει από την ανάλυση των εμπειρικών στοιχείων, περίπου το 1/4 των ατόμων ηλικίας 18-59 ετών στην Κρήτη αντιμετωπίζει συνθήκες φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού. Είναι ελαφρά χαμηλότερος από τον αντίστοιχο δείκτη για το σύνολο της χώρας (27,5%) και από τις περισσότερες περιφέρειες της χώρας. Παραμένει όμως πολύ υψηλότερος από το μέσο όρο της ΕΕ-27. Τα στοιχεία αυτά επιβεβαιώνουν την ανάγκη παρέμβασης του κράτους μέσω του συστήματος των κοινωνικών μεταβιβάσεων. Οι κοινωνικές παροχές σε χρήμα αποδεδειγμένα οδηγούν σε άμβλυνση των φαινομένων φτώχειας. Ουσιαστικότερο ρόλο, πάντως, μπορούν να διαδραματίσουν οι κοινωνικές παροχές σε είδος (υπηρεσίες υγείας, φροντίδας, πρόνοιας, οικογένειας, στέγασης, κλπ.), οι οποίες εφόσον απελευθερώνουν εισόδημα για τα νοικοκυριά επιτρέπουν την κάλυψη διαφόρων αναγκών και, κατ' επέκταση, τη γενικότερη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης και ευημερίας.

Διάγραμμα 3.8: Φτώχεια ή Κοινωνικός αποκλεισμός στην περιφέρεια Κρήτης, 2020



Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

4. Συμπεράσματα

Η έκθεση αυτή είχε ως αντικείμενο την εκτίμηση των συνθηκών διαβίωσης των κατοίκων της περιφέρειας Κρήτης σε σύγκριση με τις λοιπές περιφέρειες, αλλά και τις μέσες τιμές της χώρας και της ΕΕ-27, καθώς επίσης και την αποτύπωση των ανισοτήτων, της φτώχειας και των περιφερειακών τάσεων. Αξιοποιώντας πρόσφατα δεδομένα από την έρευνα SILC 2020 που αναφέρεται σε εισοδήματα του 2019, οι αναλύσεις αποτυπώνουν μια ικανοποιητική θέση της Κρήτης σε σχέση με τις περισσότερες περιφέρειες της Ελλάδας, καθώς μόνο η Αττική και τα Ιόνια Νησιά καταγράφουν καλύτερες επιδόσεις στην πλειονότητα των κοινωνικών και οικονομικών δεικτών που χρησιμοποιήθηκαν.

Η περιφέρεια Κρήτης εμφανίζει ουσιαστική απόκλιση από τις υπόλοιπες περιφέρειες της ΕΕ, καθώς επίσης και φθίνουσα πορεία κατάταξης, όπως αυτή μπορεί να μετρηθεί/εξαχθεί από το ύψος του κατά κεφαλήν εισοδήματος σε όρους κοινής αγοραστικής δύναμης. Το γεγονός αυτό δεν αποτελεί αποκλειστικό χαρακτηριστικό της περιφέρειας. Αντίθετα, όλες οι περιφέρειες της ελληνικής Επικράτειας έχουν μείνει αρκετά πίσω και μοιάζουν να μην συνοδοιπορούν στην αύξηση της αγοραστικής δύναμης του εισοδήματος με τον αντίστοιχο ευρωπαϊκό μέσο.

Αναφορικά με το επίπεδο και τη μεταβολή της εισοδηματικής ανισότητας στην περιφέρεια Κρήτης, συγκριτικά με τις υπόλοιπες περιφέρειες της Επικράτειας, τα δεδομένα για την περίοδο 2017-2019, εμφάνιζαν μια τάση περιορισμού του επιπέδου της. Στην τριετή περίοδο πριν από το ξέσπασμα της πανδημίας του κορωνοϊού (2017-2019) η Κρήτη παρουσιάζει ένα σχετικά χαμηλότερο επίπεδο ανισότητας και σημαντική τάση μείωσης.

Η επίδραση των λοιπών κοινωνικών μεταβιβάσεων στην κατανομή του διαθέσιμου εισοδήματος είναι εξαιρετικά μικρή, ενώ αντίστοιχα, η επίδραση των συντάξεων εμφανίζει ένα υψηλότερο ειδικό βάρος. Τα δεδομένα της SILC παρουσιάζουν επαρκή χώρο διόρθωσης της χρήσης των λοιπών μεταβιβάσεων στην Κρήτη, καθότι σε πολλές κατηγορίες πληθυσμιακών ομάδων, η καταβολή των επιδομάτων φαίνεται να έχει αντίθετα αποτελέσματα (π.χ. η συμβολή τους στα νοικοκυριά με δύο ενήλικες και ένα παιδί). Από την άλλη μεριά, σημαντική είναι η συμβολή των λοιπών μεταβιβαστικών πληρωμών στις περιπτώσεις εργαζομένων μερικής απασχόλησης. Κατά συνέπεια, η περαιτέρω

εισοδηματική ενίσχυση αυτής της ομάδας πληθυσμού αναμένεται να λειτουργήσει ευεργετικά στην ανισότητα.

Η Κρήτη εμφανίζει το 2019 (έρευνα 2020) ποσοστό φτώχειας της τάξης του 14%, ποσοστό υλικής αποστέρησης 30,6% και ποσοστό φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού 26,8%. Όπως φαίνεται από την ανάλυση, η Κρήτη εμφανίζει υψηλή υλική αποστέρηση που αποτελεί ίσως τον πιο αντιπροσωπευτικό δείκτη για τις συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών. Το στοιχείο αυτό μαρτυρά πως παρότι ένας περιορισμένος αριθμός νοικοκυριών διαθέτει εισοδήματα που τα κατατάσσει ως φτωχά, υπάρχει ένας μεγάλος αριθμός νοικοκυριών (περίπου το 1/3) που αδυνατεί ή δυσκολεύεται να καλύψει βασικές ανάγκες και κυρίως τη δυνατότητα να ανταπεξέλθει σε έκτακτες αλλά αναγκαίες δαπάνες.

Όπως προέκυψε από την ανάλυση, η συμβολή της κοινωνικής προστασίας στη βελτίωση της κοινωνικής θέσης των νοικοκυριών στην Κρήτη βασίζεται κυρίως στις συντάξεις, ακολουθώντας το πρότυπο που παραδοσιακά χαρακτηρίζει τη χώρα. Οι λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις παραμένουν περιορισμένες με αποτέλεσμα να μην επιτυγχάνεται ουσιαστική κάθετη αναδιανομή εισοδήματος και άρα σημαντικά οφέλη για τα άτομα που βρίσκονται χαμηλά στην εισοδηματική κλίμακα.

Συνοψίζοντας, η κοινωνική προστασία μπορεί να αποτελέσει βασικό μοχλό κοινωνικής και οικονομικής ανάπτυξης (ως δημοσιονομικός πολλαπλασιαστής) (Παπαθεοδώρου & Δαφέρμος, 2013). Ιδιαίτερα, η παράμετρος των παροχών σε είδος είναι καίρια, καθώς απελευθερώνει εισοδήματα για τα νοικοκυριά που μπορούν να χρησιμοποιηθούν για την κάλυψη άλλων βασικών αναγκών. Το παράδειγμα των σκανδιναβικών χωρών με τη μεγάλη προσφορά κοινωνικών υπηρεσιών στους πληθυσμούς τους αποτελεί ισχυρό ερμηνευτικό παράγοντα για την πολύ χαμηλή φτώχεια και υλική αποστέρηση στις χώρες αυτές.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Στην αγγλική γλώσσα

- Adam S. and Papatheodorou C. (2016). “Dismantling the feeble social protection system of Greece: Crisis and austerity measures consequences”, in K. Schubert, P. de Villota and J. Kuhlmann (eds), *Challenges to the European Welfare Systems*, Springer.
- Alcock P. (1993). *Understanding Poverty*, London: Macmillan.
- Anand S. (1983). *Inequality and Poverty in Malaysia: Measurement and Decomposition*, Oxford: Oxford University Press.
- Atkinson A. B. (1983). *The Economics of Inequality*, 2nd edition, Oxford: Clarendon Press., 2nd edition.
- Atkinson A. B. (1998). *Poverty in Europe*, Oxford: Blackwell.
- Atkinson A. B. and Bourguignon F. (eds, 2000). *Handbook of Income Distribution*, 1, Amsterdam: North Holland.
- Atkinson A.B. (2012). “EU social policy beyond the crisis”, στο *Κοινωνική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης*, Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.
- Bourguignon F. (1979). “Decomposable income inequality measures”, *Econometrica*, 47, 901-920.
- Bowlby J. (1973). “Attachment and loss”. Vol. 2: *Separation: anxiety and anger*. New York, NY: Basic Books.
- Bowles S. and Gintis, H. (2001). “The inheritance of economic status: education, class and genetics”. In Feldman M. (ed.), *Genetics, behaviour and society*, Elsevier, 222-245.
- Bradshaw J. and Mayhew E. (2011). *The measurement of extreme poverty in the European Union*. Brussels, European Commission.
- Busch K. (2010). World economic crisis and the welfare state, *International Policy Analysis*, Berlin: Friedrich Ebert Stiftung.
- Causa O. and Johansson A. (2009). “Intergenerational social mobility”, OECD Economics Department, Working Papers, No. 707. <https://dx.doi.org/10.1787/223106258208>.
- Causa O., Dantan S. and Johansson A. (2009). “Intergenerational social mobility in European OECD countries”, OECD Economics Department, Working Papers, No. 709. <https://doi.org/10.1787/223043801483>.
- Chossudovsky M. (1998). Global poverty in the late 20thth century, *Journal of International Affairs*, Vol. 52 (1), 293-311.
- Corak M. (2013). Income inequality, equality of opportunity and intergenerational mobility, *Journal of Economic Perspectives*, 27(3), 79–102. <https://doi.org/10.1257/jep.27.3.79>.
- Cowell F. A. (1980). On the structure of additive inequality measures, *Review of Economics and Statistics*, 47, 521-531.
- Cowell F. A. (1984). On the structure of American inequality, *Review of Income and Income and Wealth*, 30, 351-375.
- Cowell F. A. (1995). *Measuring Inequality*, 2nd edition, London: Prentice Hall/Harvester Wheatsheaf.
- Cowell F. A. (2000). “Measurement of inequality”, in A. B. Atkinson, A.B. and F. Bourguignon, F. (eds), *Handbook of Income Distribution*, 1, Amsterdam: North-Holland.

- Dafermos Y. and Papatheodorou C. (2012). Working poor, labour market and social protection in the EU: A comparative perspective, *International Journal of Management Concepts and Philosophy*, 6 (1/2).
- Dafermos Y. and Papatheodorou C. (2015a). Linking functional with personal income distribution: A stock-flow consistent approach, *International Review of Applied Economics*, 2015, 29(6).
- Dafermos Y. and Papatheodorou C. (2015b). What drives inequality and poverty in the EU? Exploring the impact of macroeconomic and institutional factors, *International Review of Applied Economics*, 27 (1).
- Davidson P. (2004). A Post Keynesian view of the Washington consensus and how to improve it, *Journal of Post Keynesian Economics*, 27(2), 207-230.
- EC (2010). The economic adjustment programme for Greece, Occasional Papers 61, Brussels: Directorate-General for Economic and Financial Affairs. https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/occasional_paper/2010/pdf/ocp61_en.pdf
- Esping-Andersen, G. (2009). *The Incomplete Revolution. Adapting to Women's New Roles*, Cambridge: Polity Press.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Oxford: Policy Press. [ελλ. έκδ.: Esping-Andersen, G. (2006). *Οι Τρεις Κόσμοι του Καπιταλισμού της Ευημερίας*, μτφ. Ά. Γολέμη (μτφρ.), επιμ: Δ. Βενιέρης, Χ. Παπαθεοδώρου και Μ. Πετμεζίδου (επιμ.), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα].
- European Commission, (2018). *Your rights country by country*, Retrieved from: <http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=858&langId=en>.
- Eurostat (2013) European social statistics. Luxembourg, Publications Office of the European Union.
- Eurostat (2017). Glossary: Material deprivation. https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Glossary:Material_deprivation.
- Ferrera M. (1996). The 'Southern model' of welfare in social Europe, *Journal of European Social Policy*, 6, 17-37.
- Förster M. and Mira d'Ercole M. (2005). "Income distribution and poverty in OECD countries in the second half of the 1990s", OECD Social Employment and Migration Working Papers no. 22, Paris: OECD.
- Foster J., Greer J. and Thorbecke E. (1984). "A class of decomposable poverty measures". *Econometrica*. 3. 52 (3), 761–766.
- Goldthorpe J. (2016). Social class mobility in modern Britain: Changing structure, constant process. *Journal of the British Academy*, 4, 89–111. <https://doi.org/10.5871/jba/004.089>.
- IMF (2010). Greece: Memorandum of Economic and financial policies. Country Report no. 10/111, Washington: International Monetary Fund.
- Gordon D. and Townsend P. (eds, 2000). *Breadline Europe; The Measurement of Poverty*, Bristol: Policy Press.
- Greer S. (2013). Structural adjustment comes to Europe: Lessons for the Eurozone from the conditionality debates, *Global Social Policy*, 14(1), 51-71.
- Guio A.-C. (2005). *Income Poverty and Social Exclusion in the EU25*, Statistics in Focus, Population and Social Condition, Eurostat.

- Heady C., Mitrakos T. and Tsakoglou P. (2001). The distributional impact of social transfers in the European Union: Evidence from the ECHP, *Fiscal Studies*, 22(4), 547-565.
- Hegelich S. and Meyer H. (2009). "Conflict, negotiation, social peace: The German welfare system", in K. Schubert S. K., Hegelich S. and U. Bazant U. (eds), *The Handbook of European Welfare Systems*, London, Oxford: Routledge.
- Herman E. (1998). "The US jobs miracle. Not the model it's routed to be", *Zmagazine*, <http://www.zcommunications.org/the-u-s-jobs-miracle-by-edward-herman>, July..
- Jenkins S. (1991). "The measurement of income inequality", in L. Osberg , L. (ed.), *Economic Inequality and Poverty: International Perspectives*, New York: M.E. Sharpe Inc.
- Katrungalos G. (1996). The South-European welfare model: The Greek welfare state in search of an identity, *Journal of European Social Policy*, Vol. 6 (No. 1).
- Lambert P. (1993). *The Distribution and Redistribution of Income: A Mathematical Analysis*, 2nd edition, Manchester: Manchester University Press.
- Leibfried S. (1992). "Towards a european welfare state? On integrating poverty regimes into the European Community", in Z. Ferge, Z. and J. E. Kolberg , J.E. (eds), *Social Policy in a Changing Europe*, Frankfurt am Main: European Centre for Social Welfare Policy and Research.
- Liakos A. (1993). *Labor and policies in interwar Greece*, Athens: Research Foundation of the Commercial Bank of Greece.
- Lohmann H. and Marx I., (2008). "The different faces of in-work poverty in Europe", in H.-J. Andreß H.-J. and H. Lohmann H., *The working poor in Europe: Employment, poverty and globalization*, Cheltenham: Edward Edgar.
- Maloutas T. and Papatheodorou C. (2004). "Welfare System", in D. Charalampis, L. Maratou-Alipranti, and A. Hadjiyanni (eds.), *Recent Social Trends in Greece: 1960-2000*, Montreal & Kingston: McGill-Queens's University Press, 331-338.
- Matsaganis M., O'Donoghue C., Levy H., Coromaldi M., Mercader-Prats M., Rodrigues C. F., Toso S. and Tsakoglou P. (2005). "Child poverty and family transfers in southern Europe", *IZA DP 1509*, Bonn: Institute for the Study of Labor - Forschungsinstitut zur Zukunft der Arbeit.
- MISSOC (2018). *Comparative tables*, Retrieved from: <http://www.missoc.org>.
- Missos V. (2019). "Inequality and financialization: a brief sketch for interpreting the Greek economic crisis", in Frangakis M. (ed.) Ten years into the global economic crisis, Nicos Poulantzas Institute, transform! europe, EuroMemorandum Group.
- Nolan B. and Marx I. (2000). "Low pay and household poverty", in M. Gregory, W. M. Salverda W. and S. Bazen (eds), *S., Labour market inequalities: Pproblems and policies of low wage employment in international perspective*, Oxford: Oxford University Press.
- OECD (2018). *A broken social elevator? How to promote social mobility*. OECD Publishing, Paris.
- OECD. (2018). *A broken social elevator? How to promote social mobility*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264301085>.
- Ortiz I. & Cummins M. (2013). "The age of austerity: A review of public expenditures and adjustment measures in 181 countries", Working Paper, New York/Geneva: Initiative for Policy Dialogue and the South Centre. http://www.cadtm.org/IMG/pdf/Age_of_Austerity_Ortiz_and_Cummins.pdf

- Ortiz I., Daniels L. and Engilbertsdóttir S (2013). "Introduction", in I. Ortiz, L. Isabel Daniels, Louise and S. Engilbertsdóttir, Sólrún (eds.), *Child poverty and inequality. New perspectives*, (New York: UNICEF).
- Ortiz, I. Isabel and Cummins, M. Matthew (2013). *The age of austerity: A review of public expenditures and adjustment measures in 181 countries*, New York/Geneva: Initiative for Policy Dialogue and the South Centre.
- Papanastasiou S. (2019). "Absolute poverty and social protection in the EU: A crossnational comparison". In Gaisbauer, H., Schweiger, G. and Sedmak, C. (eds): *Absolute poverty in Europe, Interdisciplinary perspectives on a hidden phenomenon*, 249-266.
- Papanastasiou S. and Papatheodorou C. (2017). *The state of the children in Greece: The children of the crisis*, Athens: National Committee for UNICEF.
- Papanastasiou S. and Papatheodorou C. (2019). "Causal dynamics of poverty reproduction in EU countries". *International Journal of Social Welfare*, 28, 117-127.
- Papanastasiou S. (2017). The education effect on income across two generations in EU welfare states, *Social Cohesion and Development*, 12(2), 101-113.
- Papanastasiou S. and Papatheodorou C. (2019). Causal dynamics of poverty reproduction in EU countries, *International Journal of Social Welfare*, 28, 117-127. <https://doi.org/10.1111/ijsw.12332>.
- Papanastasiou S. and Papatheodorou C. (2010). "Intergenerational transmission of poverty in the EU: An empirical analysis". Paper presented at the 1st IIPPE International Conference in Political Economy "Beyond the Crisis", Rethymno, Crete. http://www.iippe.org/wiki/images/f/f3/CONF_GREEKPOVERTY_Papanastasiou.pdf
- Papanastasiou S. and Papatheodorou C. (2017). Intergenerational occupational persistence across the worlds of welfare in the EU, *Social Policy*, vol. 8.
- Papanastasiou S., Papatheodorou C. and Petmesidou M. (2016). "Child poverty and intergenerational poverty transmission in the EU: What is the impact of social protection policies and institutions?", in M. Petmesidou, E. Delamónica, C. Papatheodorou and A. Henry-Leein (eEds), *Child Poverty, Youth (Un)Employment, and Social Inclusion*, CROP, ibidem, Columbia University Press.
- Papatheodorou C. (eds), *Poverty and Social Deprivation in the Mediterranean : Trends, Policies & Welfare Prospects in the New Millennium*, London: Zed Books.
- Papatheodorou C. (1997) *Poverty and family background in Greece: The role of father's occupation and education*. Welfare State Programme No. WSP/ 133. LSE-STICERD. London, London School of Economics and Political Science.
- Papatheodorou C. and Piachaud D. (1998) "Family background, education and poverty in Greece", In Korayem, K. & Petmesidou, M. (eds.): *Poverty and social exclusion in the Mediterranean area*. Bergen, CROP.
- Papatheodorou C. and Pavlopoulos D. (2014). "Income inequality in the EU: How do member states contribute", *Journal of Social Economics*, 41 (6), pp. 450-466.
- Papatheodorou C. (2000). "Decomposing inequality by populations subgroups in Greece: Results and policy implications", Distributional Analysis Research Programme, 49, Economic & Social Research Council (LSE-STICERD), London School of Economics Suntory and Toyota International Centres for Economics and Related Disciplines (LSE-STICERD), London School of Economics and Political Science, London: LSE.

- Papatheodorou C. (2005). "Child poverty and social protection in Greece: What the evidence shows", Paper presented to the WELLCHI Network Workshop, Children in multicultural societies, Athens: National Centre for Social Research (EKKE).
- Papatheodorou C. (2009). "Inequalities and deficiencies in social protection: The welfare system of Greece", in Schubert, K., Hegelich, S. and Bazant, Ur. (eds), *The Handbook of European Welfare Systems*, London/Oxford: Routledge.
- Papatheodorou C. (2014a). "Economic crisis, poverty and deprivation in Greece: The impact of neoliberal remedies", in S. Mavroudeas (ed.), *Greek capitalism in crisis: Marxist analyses*, London: Routledge.
- Papatheodorou, C. (2014) "Economic crisis, poverty and deprivation in Greece. The impact of neoliberal remedies". In S. Mavroudeas (ed), *Greek Capitalism in Crisis: Marxist Analyses*, London: Routledge.
- Papatheodorou C. and Papanastasiou S. (2017). *The State of the Children in Greece Report 2017. The Children of the Crisis*, Athens: Hellenic National Committee for UNICEF.
- Papatheodorou C. and Pavlopoulos D. (2003). "Accounting for inequality in the EU: Income disparities between and within member states and overall income inequality", CHER Working Paper 9, Luxembourg-Differdange: CEPS/INSTEAD.
- Papatheodorou C. and Petmesidou M. (2006). "Poverty profiles and trends. How do southern European countries compare with each other?", in M. Petmesidou, M. and C.
- Papatheodorou C. (2017). "Poverty and austerity in Greece of the crisis: Strengthening neoliberalism and dwindling the social protection system", Paper presented at the Workshop *Social Policy, Crisis, Social Deadlocks and Solutions*, Hellenic Social Policy Association, Panteion University, Athens 12-14 May.
- Papatheodorou C. (2018). "On the impact of austerity measures, poverty and social protection", Rethinking Greece interview, (Retrieved from: <http://www.greeknewsagenda.gr/index.php/interviews/rethinking-greece/6302-rethinking-greece-christos-papatheodorou>).
- Papatheodorou C. (2009). "Inequalities and deficiencies in social protection: The welfare system of Greece", in K. Schubert, S.Klaus Hegelich , Simon and U. Bazant , Ursula (eds.), *The handbook of European welfare systems*, (London: Routledge).
- Papatheodorou C. (2014). "Economic crisis, poverty and deprivation in Greece: The impact of neoliberal remedies" in Mavroudeas, Stavros (ed.) *Greek capitalism in crisis: Marxist analyses*, London: Routledge.
- Petmesidou M. (1991). Statism, social policy and the middle classes in Greece, *Journal of European Social Policy*, Vol. 1, 31-48.
- Petmesidou M. (1996a). Social protection in Greece: A brief glimpse of a welfare state, *Social Policy and Administration*, Vol. 30, 324-347.
- Petmesidou M. (1996b). Social protection in Southern Europe: Trends and prospects, *Journal of Area Studies*, 9, 95-125.
- Petmesidou M. (2006). "Tracking social protection: Origins, path peculiarity, impasses and prospects", in Petmesidou M. and Mossialos E. (eds.), *Social policy developments in Greece*, Farnham: Ashgate.

- Petmesidou M. and Mossialos E. (2006). "Introduction: Addressing social protection and policy in Greece", in M. Petmesidou, M. and Mossialos, E. (eds.), *Social policy developments in Greece*, Farnham: Ashgate.
- Piachaud D. (1987). Problems in the definition and measurement of poverty, *Journal of Social Policy*, 16 (2), 147-164.
- Piachaud D. (1993). "The definition and measurement of poverty and inequality", in N. Barr, N. and D. Whynes, D. (eds), *Current Issues in the Economics of Welfare*, London: Macmillan.
- Ruggles P. (1990). *Drawing the Line; Alternative Poverty Measures and their Implications for Public Policy*, Washington: The Urban Institute Press.
- Sen A. (1997). *On Economic Inequality*, expanded edition, Oxford: Clarendon Press.
- Shorrocks A. F. (1980). "The class of additively decomposable inequality measures", *Econometrica*, 48, 613-625.
- Shorrocks A. F. (1984). "Inequality decomposition by population subgroups", *Econometrica*, 52, 1369-1385.
- Stiglitz J. (2002). "Is there a post-Washington-consensus consensus?", in N. Serra and J. Stiglitz (eds.), *The Washington consensus reconsidered*, Oxford, New York: Oxford University Press.
- Torche F. (2015). Intergenerational mobility and equality of opportunity, *European Journal of Sociology*, 56(3), 343-371. <https://doi.org/10.1017/S0003975615000181>.
- Townsend P. (1979). *Poverty in the United Kingdom*, Middlesex: Penguin.
- Townsend P. (1993). *The International Analysis of Poverty*, London: Harvester Wheatsheaf.
- UNICEF (1989). *Convention on the Rights of the Child*, New York: United Nations.
- UNICEF (2006). *Children living in poverty: Overview of definitions, measurements and policy*, New York: UNICEF.
- UNICEF (2012). *Measuring child poverty: New league tables of child poverty in the world's rich countries*, Florence: Innocenti Research Centre.
- Ziomas, D., Capella, A. and Konstantinidou, D., (2017)., *The national roll-out of the 'Social Solidarity Income' scheme in Greece*, ESPN Flash Report 2017/68, Brussels: European Commission.

Στην ελληνική γλώσσα

- Αναστασίου Σ., Σιασιάκος Κ., Τούντας Κ. & Φιλιππίδης Κ. (2016). Αγορά εργασίας και απασχόληση κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα. Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία, 1, 398-408.
- Βαϊτσός, Κ. και Μισσός, Β. (2018). *Πραγματική Οικονομία: Εμπειρίες Ανάπτυξης, Κρίσης και Φτωχοποίησης στην Ελλάδα*, Αθήνα: Κριτική.
- Δαφέρμος, Γ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (2012). «Οικονομική κρίση και φτώχεια στην Ελλάδα και την ΕΕ: Οι επιδράσεις του μακροοικονομικού περιβάλλοντος και της κοινωνικής προστασίας», Στο *Κοινωνική πολιτική και κοινωνική συνοχή στην Ελλάδα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης*,. Αθήνα: Τράπεζα της Ελλάδος.

- Δαφέρμος, Γ. και Παπαθεοδώρου, Χ. (2012). *Η συμβολή του συστήματος κοινωνικής προστασίας στην οικονομική μεγέθυνση*, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ
- ΕΛΣΤΑΤ (2011). *Οδηγίες προς τους Ερευνητές της Έρευνας Οικογενειακών Προϋπολογισμών*, Πειραιάς.
- Ιωαννίδης Α, Παπαθεοδώρου, Χ. και Σουφτάς, Δ. (2012) *Εργαζόμενοι και όμως φτωχοί. Διαστάσεις της φτώχειας των εργαζομένων στην Ελλάδα*, Επιστημονικές Εκθέσεις / 6, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ,
- Ματσαγγάνης Μ. (επιμ.) (1999). *Προοπτικές του Κοινωνικού Κράτους στη Νότια Ευρώπη*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μητράκος Θ. (2005). «Εκτιμήσεις ανισότητας και φτώχειας: Στατιστικές τεχνικές και προβλήματα», Πρακτικά 18ου Πανελληνίου Συνεδρίου Στατιστικής, Ελληνικό Στατιστικό Ινστιτούτο.
- Μητράκος Θ. (2008). «Παιδική φτώχεια: Πρόσφατες εξελίξεις και προσδιοριστικοί παράγοντες», *Οικονομικό Δελτίο της Τράπεζας της Ελλάδος*, 30, σελ. 67-100.
- Μητράκος Θ. και Τσακλόγλου Π. (2003). «Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα: Δομή και διαχρονικές μεταβολές», στο Δ. Βενιέρης, Δ. και Χ. Παπαθεοδώρου , Χ. (επιμ.), *Οικονομική Ανισότητα και Φτώχεια στην Ελλάδα: Προκλήσεις και Προοπτικές*, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μισσός Β. (2019) Δίχτυ προστασίας: η πολιτική οικονομία της εισοδηματικής φτώχειας στην Ελλάδα της κρίσης, *Κοινωνική Πολιτική*, τεύχος 11, Σεπτέμβριος, 74-96.
- Μισσός Β. (2018). «Άνιση κατανομή φορολογικής επιβάρυνσης φυσικών προσώπων στην Ελλάδα της κρίσης», *Κείμενα Πολιτικής*, 16, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ. (2004). «Εννοιολογικά και μεθοδολογικά ζητήματα στη μέτρηση της οικονομικής ανισότητας: Τι επίδραση έχουν οι εναλλακτικές παραδοχές και ερμηνείες;», στο Μ. Πετμεζίδου, Μ. και Χ. Παπαθεοδώρου, Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Παπαθεοδώρου Χ. (2006). «Φτώχεια και κοινωνική προστασία στην Ελλάδα και την Ευρωπαϊκή Ένωση την αυγή του 21ου αιώνα: Συγκρίσεις και διαπιστώσεις», Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου «Η κοινωνική πολιτική σ' ένα μεταβαλλόμενο περιβάλλον: Προκλήσεις και προοπτικές», Αθήνα: Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών.
- Παπαθεοδώρου Χ. (2008). «Ο δημόσιος διάλογος για τη φτώχεια στην Ελλάδα και η νομιμοποίηση των κυρίαρχων εθνικών και υπερεθνικών πολιτικών», στο Μ. Αγγελίδης, Δ. Μ., Σακκάς , Δ. και Δ. Γράβαρης , Δ. (επιμ.), *Κοινωνική Θεωρία και Πολιτική Ευθύνη*, Αθήνα: Gutenberg.
- Παπαθεοδώρου Χ., (2018), «Φτώχεια και λιτότητα στην Ελλάδα της κρίσης: Η ενδυνάμωση του νεοφιλελευθερισμού και η συρρίκνωση του συστήματος κοινωνικής προστασίας», στο Κ. Δημουλάς και Γ. Κουζής (επιμ.), *Κρίση και κοινωνική πολιτική: Αδιέξοδα και λύσεις*, Αθήνα: Τόπος
- Παπαθεοδώρου Χ. (2020) *Οικονομική ανισότητα και φτώχεια*. Αθήνα, Διόνικος, 99-130.
- Παπαθεοδώρου Χ. και Δαφέρμος Γ. (2010) «Δομή και τάσεις της οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ», Επιστημονικές Εκθέσεις 2, Παρατηρητήριο ΙΝΕ ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ. και Μισσός Β. (2013) «Δομή και τάσεις της φτώχειας στην Ελλάδα», Επιστημονικές Εκθέσεις 9, Παρατηρητήριο ΙΝΕ ΓΣΕΕ.

- Παπαθεοδώρου Χ., Δεφέρμος Γ., Παπαδοπούλου Ε. & Σακελλαρίδης Γ. (2010) *Οικονομική μεγέθυνση, ανισότητα και φτώχεια*. Αθήνα, ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ., Ζαϊμάκης Ι., Μισσός Β. και Παπαναστασίου Σ. (2021) «Εισόδημα και συνθήκες διαβίωσης των νοικοκυριών στην Κρήτη: Έκθεση αποτύπωσης υφιστάμενης κατάστασης (1^ο Παραδοτέο)», Εργαστήριο Κοινωνικής Ανάλυσης και Εφαρμοσμένης Κοινωνικής Έρευνας.
- Παπαθεοδώρου Χ., Μισσός Β. και Παπαναστασίου Σ. (2020) «Κοινωνικές επιστώσεις της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα», Επιστημονικές Εκθέσεις 13, Παρατηρητήριο ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου, Χ. και Δαφέρμος, Γ. (2010α). *Δομή και τάσεις τις οικονομικής ανισότητας και της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ*, Επιστημονικές εκθέσεις Έκθεσεις η/ 2, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτου Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου, Χ. και Δαφέρμος, Γ. (2010β). *Διαστάσεις της φτώχειας και της αποστέρησης των εργαζομένων στην Ελλάδα και την Αττική*, Αθήνα: Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής.
- Παπαθεοδώρου, Χ. και Μωυσίδου, Α. (2011). *Υγειονομική περίθαλψη και ανισότητα στην Ελλάδα: Η διανεμητική επίδραση του συστήματος υγείας*, Μελέτη 16, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ. και Παπαναστασίου Σ. (2010). *Διαγενεακή μεταβίβαση της φτώχειας στην Ελλάδα και την ΕΕ: Θεωρητικές προσεγγίσεις και εμπειρική ανάλυση*,. Μελέτες/ 7, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Μελέτη 7, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ. και Παπαναστασίου Σ. (2016). «Οικογένεια προέλευσης και φτώχεια στις χώρες της Ε.Ε.: Ο ρόλος των συστημάτων κοινωνικής προστασίας»,. στο Θ. Καλλινικάκη και Μ. Πετμεζίδου (επιμ.), *Διαδρομές Κοινωνικής Έρευνας*,. Αθήνα: ΜΟΤΙΒΟ/ΠΜΣ «Κοινωνική Πολιτική & Κοινωνική Εργασία.
- Παπαθεοδώρου Χ. και Πετμεζίδου Μ. , Μ. (2005). «Ανισότητα, αναδιανομή και καθεστώς ευημερίας: Η Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες χώρες της ΕΕ», στο Γ. Αργεΐτης , Γ. (επιμ.), *Οικονομικές Αλλαγές και Κοινωνικές Αντιθέσεις στην Ελλάδα: Οι Προκλήσεις στις Αρχές του 21ου Αιώνα*, Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.
- Παπαθεοδώρου Χ. και Πετμεζίδου Μ. (2004). «Ανισότητα, φτώχεια και αναδιανομή μέσω των κοινωνικών μεταβιβάσεων: Η Ελλάδα σε συγκριτική προοπτική», στο Μ. Πετμεζίδου , Μ. και Χ. Παπαθεοδώρου , Χ. (επιμ.), *Φτώχεια και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.
- Παπαθεοδώρου Χ., Δαφέρμος Γ., Παπαδοπούλου Ε. και Σακελλαρίδης Γ. (2010). *Οικονομική μεγέθυνση, ανισότητα και φτώχεια: Θεωρητικές και εμπειρικές προσεγγίσεις*, Μελέτη 2, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ., Δαφέρμος Γ., Danchev, S. και Μαρσέλλου, Α. (2008). *Οικονομική ανισότητα και φτώχεια στην Ελλάδα: Συγκριτική ανάλυση και διαχρονικές τάσεις*, Επιστημονικές Εκθέσεις / 1, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.
- Παπαθεοδώρου Χ., Μισσός Β. και Παπαναστασίου Σ. (2019). *Κοινωνικές επιπτώσεις της κρίσης και των πολιτικών λιτότητας στην Ελλάδα*. Αθήνα: ΙΝΕ/ΓΣΕΕ.
- Παπαναστασίου Σ. (2018). *Διαγενεακή κοινωνική κινητικότητα και τύποι κράτους πρόνοιας στην Ευρώπη*, Τετράδια Κοινωνικής Πολιτικής. Αθήνα: Gutenberg-Δαρδανός.

Πετμεζίδου Μ., (1991). *Κοινωνικές ανισότητες και κοινωνική πολιτική*, Αθήνα: Εξάντας.

Πετμεζίδου Μ., (2004). «Ο διάλογος για την παγκόσμια φτώχεια», στο: Μ. Πετμεζίδου και Χ. Παπαθεοδώρου, (επιμ), *Φτώχεια και κοινωνικός αποκλεισμός*, Αθήνα: Εξάντας.

Πετμεζίδου Μ., Παπαναστασίου Σ., Πεμπετζόγλου Μ., Παπαθεοδώρου Χ. και Πολυζωίδης Π. (2015). *Υγεία και μακροχρόνια φροντίδα στην Ελλάδα*, Μελέτη 35, Παρατηρητήριο Οικονομικών και Κοινωνικών Εξελίξεων, Ινστιτούτο Εργασίας ΓΣΕΕ, Μελέτες, Αθήνα: ΙΝΕ-ΓΣΕΕ.

Παραρτήματα

Πίνακας Α1: Μοντέλο δομικής εξίσωσης (SEM)

Μοντέλο δομικής εξίσωσης			N = 1665			
Τυποποιημένες τιμές	Συντελεστής	Robust Τυπικό σφάλμα	z	P>z	95% Διάστημα	Εμπιστοσύνης
Επάγγελμα	-0,138	0,000	-17,110	0,000	-0,154	-0,122
Εκπαίδευση	-0,060	0,008	-7,530	0,000	-0,076	-0,045
Σταθερός όρος	0,834	0,013	62,570	0,000	0,808	0,860
Μέση τιμή (επάγγελμα)	2,159	0,006	384,180	0,000	2,148	2,170
Μέση τιμή (εκπαίδευση)	1,899	0,005	347,330	0,000	1,888	1,909
Διακύμανση (φτώχεια)	0,966	0,002			0,962	0,970
Διακύμανση (επάγγελμα)	1		,		,	,
Διακύμανση (εκπαίδευση)	1		,		,	,
Συνδιακύμανση (επάγγελμα, εκπαίδευση)	0,667	0,004	155,610	0,000	0,658	0,675

Δείκτες ανισότητας εισοδήματος του πληθυσμού στην Ελλάδα και στην περιφέρεια Κρήτης, με τη χρήση διαφορετικών κριτηρίων του πληθυσμού.

Π.1: Δείκτες ανισότητας εισοδήματος με κριτήριο το επίπεδο εκπαίδευσης των ατόμων, Ελλάδα, 2019

Μετά από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις			Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από τις συντάξεις και μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις			
	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²
Χαμηλή	0,141	0,136	0,185	0,171	0,154	0,206	0,349	0,282	0,425	0,348	0,298	0,461
Μέση	0,162	0,157	0,246	0,179	0,171	0,268	0,256	0,228	0,382	0,257	0,239	0,408
Ανώτερη	0,164	0,176	0,293	0,182	0,188	0,308	0,261	0,255	0,434	0,275	0,267	0,453
	Gini	A _{ε=0,5}	A _{ε=1}	Gini	A _{ε=0,5}	A _{ε=1}	Gini	A _{ε=0,5}	A _{ε=1}	Gini	A _{ε=0,5}	A _{ε=1}
Χαμηλή	0,272	0,065	0,132	0,290	0,076	0,157	0,392	0,138	0,295	0,402	0,143	0,294
Μέση	0,290	0,074	0,150	0,305	0,082	0,164	0,348	0,109	0,226	0,357	0,113	0,227
Ανώτερη	0,296	0,079	0,151	0,307	0,086	0,166	0,361	0,117	0,230	0,370	0,123	0,241

Π.2: Δείκτες ανισότητας εισοδήματος με κριτήριο το επίπεδο εκπαίδευσης των ατόμων, Κρήτη, 2019

Μετά από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις			Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από τις συντάξεις και μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις			
	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²
Χαμηλή εκπαίδευση	0,100	0,085	0,086	0,105	0,092	0,094	0,254	0,172	0,164	0,227	0,166	0,163
Μέση εκπαίδευση	0,123	0,101	0,107	0,114	0,104	0,114	0,187	0,146	0,157	0,153	0,139	0,158
Ανώτερη εκπαίδευση	0,116	0,127	0,174	0,129	0,137	0,187	0,181	0,185	0,260	0,189	0,195	0,278
	Gini	A _{ε=0,5}	A _{ε=1}	Gini	A _{ε=0,5}	A _{ε=1}	Gini	A _{ε=0,5}	A _{ε=1}	Gini	A _{ε=0,5}	A _{ε=1}
Χαμηλή εκπαίδευση	0,224	0,044	0,095	0,234	0,047	0,100	0,317	0,095	0,224	0,312	0,090	0,203
Μέση εκπαίδευση	0,241	0,052	0,115	0,247	0,052	0,108	0,289	0,076	0,171	0,284	0,069	0,142
Ανώτερη εκπαίδευση	0,255	0,058	0,110	0,267	0,063	0,121	0,307	0,086	0,166	0,317	0,090	0,172

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Π.3: Δείκτες ανισότητας εισοδήματος με κριτήριο την εργασιακή κατάσταση των ατόμων, Ελλάδα, 2019

	Μετά από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις			Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λουπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από τις συντάξεις και μετά τις λουπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις		
	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²
Πλήρης	0,170	0,187	0,330	0,187	0,202	0,353	0,204	0,221	0,397	0,220	0,237	0,424
Μερική	0,162	0,166	0,249	0,207	0,198	0,290	0,227	0,216	0,330	0,279	0,256	0,387
Ανεργία	0,200	0,173	0,191	0,243	0,200	0,219	0,275	0,221	0,245	0,288	0,235	0,264
Συνταξιοδότηση	0,109	0,111	0,147	0,120	0,118	0,155	0,466	0,362	0,673	0,427	0,362	0,692
Άλλο (οικονομικά μη-ενεργοί κτλ)	0,164	0,156	0,225	0,196	0,178	0,254	0,314	0,262	0,392	0,322	0,277	0,423
	Gini	A _{E=0,5}	A _{E=1}	Gini	A _{E=0,5}	A _{E=1}	Gini	A _{E=0,5}	A _{E=1}	Gini	A _{E=0,5}	A _{E=1}
Πλήρης	0,303	0,083	0,156	0,318	0,090	0,170	0,333	0,098	0,185	0,347	0,105	0,198
Μερική	0,295	0,077	0,150	0,325	0,094	0,187	0,337	0,102	0,203	0,370	0,122	0,243
Ανεργία	0,322	0,088	0,182	0,346	0,102	0,216	0,363	0,114	0,240	0,374	0,120	0,250
Συνταξιοδότηση	0,254	0,053	0,103	0,262	0,057	0,113	0,440	0,175	0,372	0,439	0,172	0,348
Άλλο (οικονομικά μη-ενεργοί κτλ)	0,289	0,074	0,151	0,310	0,086	0,178	0,376	0,128	0,269	0,386	0,134	0,275

Π.4: Δείκτες ανισότητας εισοδήματος με κριτήριο την εργασιακή κατάσταση των ατόμων, Κρήτη, 2019

	Μετά από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις			Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λουπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από τις συντάξεις και μετά τις λουπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις		
	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²
Πλήρης	0,108	0,108	0,141	0,115	0,119	0,156	0,129	0,130	0,172	0,135	0,141	0,190
Μερική	0,046	0,042	0,041	0,052	0,049	0,048	0,104	0,079	0,070	0,107	0,084	0,077
Ανεργία	0,234	0,148	0,130	0,189	0,138	0,126	0,261	0,179	0,166	0,211	0,164	0,158
Συνταξιοδότηση	0,085	0,087	0,099	0,088	0,090	0,102	0,400	0,288	0,344	0,347	0,270	0,332
Άλλο (οικονομικά μη-ενεργοί κτλ)	0,114	0,102	0,116	0,120	0,111	0,131	0,195	0,156	0,181	0,163	0,150	0,186
	Gini	A _{E=0,5}	A _{E=1}	Gini	A _{E=0,5}	A _{E=1}	Gini	A _{E=0,5}	A _{E=1}	Gini	A _{E=0,5}	A _{E=1}
Πλήρης	0,238	0,051	0,102	0,252	0,056	0,108	0,263	0,061	0,121	0,275	0,066	0,126
Μερική	0,160	0,022	0,045	0,173	0,025	0,051	0,209	0,044	0,099	0,219	0,046	0,102
Ανεργία	0,288	0,085	0,208	0,279	0,077	0,172	0,324	0,099	0,230	0,309	0,088	0,190
Συνταξιοδότηση	0,230	0,042	0,081	0,233	0,043	0,084	0,407	0,150	0,330	0,394	0,138	0,293
Άλλο (οικονομικά μη-ενεργοί κτλ)	0,237	0,051	0,108	0,248	0,055	0,113	0,291	0,080	0,177	0,285	0,074	0,151

Π.5: Δείκτες ανισότητας εισοδήματος με κριτήριο τον τύπο των νοικοκυριών των ατόμων, Ελλάδα, 2019

	Μετά από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις			Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από τις συντάξεις και μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις		
	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²
Μονομελές	0,148	0,149	0,202	0,157	0,152	0,204	0,426	0,310	0,405	0,395	0,306	0,399
Δύο ενήλικες χωρίς παιδιά	0,165	0,193	0,407	0,180	0,202	0,422	0,473	0,423	0,954	0,469	0,427	0,964
Μονογονεϊκό νοικοκυριό	0,164	0,144	0,150	0,185	0,165	0,174	0,274	0,189	0,187	0,235	0,191	0,199
Δύο ενήλικες με ένα παιδί	0,208	0,191	0,257	0,213	0,203	0,273	0,248	0,214	0,287	0,230	0,219	0,298
Δύο ενήλικες με δύο παιδιά	0,192	0,188	0,260	0,212	0,212	0,295	0,213	0,201	0,276	0,222	0,221	0,307
Δύο ενήλικες με τρία παιδιά	0,148	0,133	0,150	0,204	0,171	0,195	0,174	0,150	0,167	0,230	0,188	0,212
Άλλο	0,171	0,162	0,203	0,206	0,183	0,226	0,266	0,242	0,332	0,281	0,255	0,352
Gini	A_{ε=0,5}	A_{ε=1}		Gini	A_{ε=0,5}	A_{ε=1}	Gini	A_{ε=0,5}	A_{ε=1}	Gini	A_{ε=0,5}	A_{ε=1}
Μονομελές	0,285	0,070	0,138	0,287	0,072	0,146	0,413	0,158	0,347	0,410	0,155	0,326
Δύο ενήλικες χωρίς παιδιά	0,303	0,083	0,152	0,311	0,088	0,165	0,455	0,189	0,377	0,456	0,191	0,374
Μονογονεϊκό νοικοκυριό	0,296	0,073	0,152	0,320	0,083	0,169	0,334	0,103	0,239	0,343	0,099	0,209
Δύο ενήλικες με ένα παιδί	0,320	0,092	0,188	0,332	0,097	0,192	0,339	0,104	0,220	0,345	0,104	0,206
Δύο ενήλικες με δύο παιδιά	0,321	0,089	0,175	0,344	0,099	0,191	0,331	0,096	0,192	0,351	0,103	0,199
Δύο ενήλικες με τρία παιδιά	0,277	0,067	0,138	0,315	0,087	0,185	0,295	0,076	0,160	0,330	0,096	0,205
Άλλο	0,303	0,078	0,157	0,322	0,090	0,186	0,368	0,116	0,234	0,377	0,122	0,245

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Π.6: Δείκτες ανισότητας εισοδήματος με κριτήριο τον τύπο των νοικοκυριών των ατόμων, Κρήτη, 2019

	Μετά από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις			Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από τις συντάξεις και μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις		
	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²
Μονομελές	0,098	0,097	0,107	0,104	0,100	0,110	0,301	0,204	0,201	0,298	0,210	0,207
Δύο ενήλικες χωρίς παιδιά	0,119	0,129	0,177	0,126	0,136	0,186	0,378	0,311	0,429	0,367	0,312	0,437
Μονογονεϊκό νοικοκυριό	0,216	0,191	0,200	0,210	0,191	0,202	0,260	0,217	0,223	0,262	0,222	0,228
Δύο ενήλικες με ένα παιδί	0,129	0,106	0,111	0,109	0,104	0,113	0,203	0,126	0,125	0,113	0,107	0,115
Δύο ενήλικες με δύο παιδιά	0,143	0,140	0,188	0,145	0,155	0,217	0,172	0,159	0,208	0,164	0,171	0,237
Δύο ενήλικες με τρία παιδιά	0,061	0,061	0,064	0,106	0,099	0,099	0,057	0,058	0,062	0,102	0,096	0,098
Άλλο	0,107	0,077	0,070	0,106	0,080	0,073	0,158	0,127	0,123	0,133	0,110	0,109
Gini	A_{ε=0,5}	A_{ε=1}		Gini	A_{ε=0,5}	A_{ε=1}	Gini	A_{ε=0,5}	A_{ε=1}	Gini	A_{ε=0,5}	A_{ε=1}
Μονομελές	0,241	0,047	0,094	0,243	0,049	0,098	0,340	0,112	0,260	0,345	0,115	0,258
Δύο ενήλικες χωρίς παιδιά	0,261	0,059	0,113	0,268	0,063	0,119	0,409	0,152	0,314	0,409	0,151	0,307
Μονογονεϊκό νοικοκυριό	0,345	0,097	0,194	0,344	0,096	0,189	0,366	0,112	0,229	0,369	0,114	0,231
Δύο ενήλικες με ένα παιδί	0,249	0,055	0,121	0,250	0,052	0,103	0,265	0,071	0,184	0,252	0,053	0,107
Δύο ενήλικες με δύο παιδιά	0,266	0,066	0,133	0,280	0,071	0,135	0,286	0,077	0,158	0,297	0,079	0,151
Δύο ενήλικες με τρία παιδιά	0,199	0,030	0,059	0,251	0,050	0,101	0,193	0,029	0,056	0,246	0,048	0,097
Άλλο	0,209	0,043	0,102	0,214	0,044	0,101	0,278	0,067	0,147	0,258	0,058	0,125

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων

Π.7: Δείκτες ανισότητας εισοδήματος με κριτήριο την ηλικιακή ομάδα των ατόμων, Ελλάδα, 2019

Μετά από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις			Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από τις συντάξεις και μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις			
	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²
Έως 17 ετών	0,192	0,185	0,243	0,231	0,217	0,285	0,225	0,207	0,271	0,253	0,235	0,310
Από 18 έως 64 ετών	0,193	0,189	0,290	0,219	0,208	0,316	0,265	0,245	0,387	0,277	0,259	0,412
65 ετών και άνω	0,127	0,146	0,273	0,140	0,154	0,285	0,563	0,532	0,544	0,528	0,540	0,580
	Gini	A _{ε=0,5}	A _{ε=1}	Gini	A _{ε=0,5}	A _{ε=1}	Gini	A _{ε=0,5}	A _{ε=1}	Gini	A _{ε=0,5}	A _{ε=0,5}
Έως 17 ετών	0,320	0,088	0,175	0,349	0,104	0,207	0,340	0,100	0,202	0,364	0,113	0,224
Από 18 έως 64 ετών	0,319	0,089	0,175	0,336	0,099	0,196	0,363	0,116	0,232	0,374	0,122	0,242
65 ετών και άνω	0,272	0,064	0,119	0,280	0,069	0,131	0,495	0,224	0,430	0,498	0,224	0,410

Π.8: Δείκτες ανισότητας εισοδήματος με κριτήριο την ηλικιακή ομάδα των ατόμων, Κρήτη, 2019

Μετά από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις			Μετά τις συντάξεις και πριν από τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από τις συντάξεις και μετά τις λοιπές κοινωνικές μεταβιβάσεις			Πριν από όλες τις κοινωνικές μεταβιβάσεις			
	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²	L	T	C ²
Έως 17 ετών	0,123	0,118	0,143	0,153	0,144	0,176	0,141	0,128	0,155	0,159	0,151	0,187
Από 18 έως 64 ετών	0,131	0,118	0,145	0,131	0,127	0,160	0,179	0,155	0,194	0,162	0,157	0,205
65 ετών και άνω	0,089	0,090	0,103	0,094	0,094	0,107	0,390	0,285	0,335	0,353	0,271	0,323
	Gini	A _{Ε=0,5}	A _{Ε=1}	Gini	A _{Ε=0,5}	A _{Ε=1}	Gini	A _{Ε=0,5}	A _{Ε=1}	Gini	A _{Ε=0,5}	A _{Ε=1}
Έως 17 ετών	0,255	0,058	0,116	0,283	0,070	0,142	0,265	0,063	0,131	0,290	0,074	0,147
Από 18 έως 64 ετών	0,253	0,058	0,123	0,263	0,061	0,123	0,291	0,077	0,164	0,293	0,075	0,150
65 ετών και άνω	0,233	0,044	0,085	0,238	0,046	0,090	0,405	0,148	0,323	0,394	0,139	0,297

Πηγή: SILC και επεξεργασία των συγγραφέων